

ПОГЛЯД

Однак подальший розвиток подій розчавив надії на те, що ті, хто підписав Універсал, будуть ним керуватися.

Багато-хто з авторитетних людей в Україні вважає, що суспільство було ще не готове до нових виборів, і з гіркою сприймає докори про зраду Президента. По-перше, це ще більше роз'єднує й без того роз'єднаних українських політиків. Уся нація була свідком, як 3 і 4 серпня Віктор Ющенко поглиблював прірву між ним і Юлією Тимошенко.

По-друге, всі заяви про зраду Президента підривають авторитет України у світі.

По-третє, те, що сталося в Україні в перші дні серпня і особливо яскраво проявилось впродовж парламентських дня і ночі 4 серпня, не є класичною зрадою, якої 6 липня допустився Олександр Мороз. Це набагато складніше явище, до якого частково причетні й ті, хто нині називає Віктора Ющенка зрадником. Останні події — гіркий, проте логічний фінал низки непослідовностей, вчинених Віктором Ющенком за півтора року його президентства. Серед цих непослідовностей хочу виокремити вересневий меморандум Віктора Ющенка з «регіоналами». Коли б такий меморандум був підписаний у лютому 2005 року, то він мав би зовсім інший вимір та інші наслідки для України і для Президента особисто.

Серед помилок, які призвели до нинішньої ситуації, хотів би назвати публічні спалахи нетерпимості до лідерки БЮТ, які періодично мали місце від перших днів президентства В. Ющенка. Для суспільства це були спалахи першого розчарування. Потім фатальна помилка Віктора Ющенка — вереснєве звільнення Юлії Тимошенко.

Детальний аналіз тодішніх соціологічних даних показує, що після вересня 2005 року частина людей, які пов'язували свої надії з Ющенком, переорієнтувалися на

УКРАЇНЬСЬКА РЕАЛЬНІСТЬ або КАЗКА ПРО ГОЛОГО КОРОЛЯ

Не приховую, що підписання Універсалу національної єдності я сприймав із надією. Адже після його підписання теоретично мала б утворитися нова реальність. Існування двох (у ментальному і моральному плані) Україн — загрозна ситуація для тих, для кого держава є цінністю і територією для вільного економічного розвитку. Виходячи з вищесказаного, Віктор Янукович мав би дотримуватися усіх букв Універсалу...

Юлію Тимошенко, а частина на «Регіони».

Звільнення Юлії Тимошенко загострило ситуацію ще більше. Президент тоді вирішив діяти дуже демократично: через суд Порошенка і Третяков мали можливість очиститися. Але суспільство дуже стримало, в країнах з усталеною демократією відходять на другий план ті політики, яких підозрюють у корупції. В Україні цього не сталося. На листопадовому з'їзді НСНУ була спроба посунути «друзів» на другий план, але вона провалилася.

Це головна причина того, що так званий «помаранчевий» табір пішов на вибори розбитим, і партія, що асоціювалася з іменем Президента, програла. Глава держави нічого не зробив, щоб зупинити спочатку прем'єрські, а згодом спікерські амбіції Петра Порошенка. У результаті таких дій Петро Порошенко не отримав ні прем'єрства, ні спікерства...

У душах багатьох народжується сумнів, чи спроможна нація народити власну повноцінну політичну еліту, чи буде приречена прийняти чужу космополітичну олігархію.

Чи думав над цим пан Порошенко? Мабуть, ні, бо він був одним із тих, хто наполягав на створенні широкої коаліції у форматі з Партією регіонів України, сподіваючись отримати у новій владній обоймі своє місце. Проте нові владні пани не оцінили його старань і не запросили до свого столу. І таким чином він практично все програв. Не отримав того, на що очікував, і

Фото з сайту Президента України

практично «завалив» «Нашу Україну», одним із патронів якої був. Нині цей штучно зіплений проект політично й морально розбитий.

За час існування незалежної України було вже чимало політичних проектів, які народжувалися й помирали. Однак цей проект був особливим, бо його почесним головою був сам Президент. І тепер Глава держави опинився у ролі напівголого короля, без політичного запліччя. А народ голий не поважає.

І коли 4 серпня вранці здавалося, що Універсал зможе стати знаковим в українській політиці, то вже увечері стало зрозуміло, що цим документом важко буде приховати політичну голизу. Перший такий момент, коли не підтримали

кандидата від «Нашої України» на посаду судді Конституційного Суду. І хоча Янукович називає цей епізод технічним моментом, та його соратники називають це формою впливу на Президента, щоб він підписав закон про заборону Конституційному Суду втручатися до діючих норм конституційної реформи. Словник української мови кваліфікує такі дії як ультиматум. І Віктор Ющенко, незважаючи на всі публічні й неpubлічні домовленості, прийняв цей ультиматум.

Ніхто не застрахований від ультиматумів. І чи можна буде в такій ситуації говорити, що в Україні є інститут, який гарантує непорушність конституційних прав громадян, що вони не будуть підмінюва-

тися корпоративними правами. Прийнята парламентом і підтримана Президентом заборонна зона для Конституційного Суду є корпоративним правом про недоторканість посад Олександра Мороза і Віктора Януковича. Водночас це порушення права мільйонів знати правду чи справді модернізація цих посад відбулася у відповідності з чинним на той час українським правом.

Хотілося б звернути увагу читачів на нові цікаві обставини.

У якій ще країні особа, яка публічно радила Главі держави повіситися, могла отримати посаду головного гуманітарія держави? Йдеться про Дмитра Табачника. Чи ж це не глум над Універсалом і над Президентом?

Цього вже достатньо, щоб українці могли сумніватися у ширості слів, які Віктор Янукович останніми днями адресував Віктору Ющенку.

Звичайно, у новій урядовій обоймі багато дивних і поки що не зрозумілих моментів. Наприклад, Ю. Луценко, який робив категоричні заяви, що за жодних обставин не увійде до уряду Януковича. І все це робить політичну ситуацію в Україні ще заплутанішою.

Для того, щоб велика надія не переродилася у страшну апатію, потрібна сильна опозиція. Нація мусить спромогтися на формування нової політичної еліти. Від старих постатей народ втомився. І це одна з причин такого результату на минулих виборах.

Очевидно, що без сильної опозиції ніколи не народиться нова еліта. Однак опозиція ніколи не стане сильною, коли у її рядах не відбувається очищення від болота та маргіналів. На жаль, таких постатей чимало.

Усе це можна буде реалізувати, якщо преса стане на національні рейки і не буде продаватися, як це було у минулі роки. Окрім цього, на оновлення України конче потрібний новий виборчий закон, у якому вже не буде закритих списків.

● Мирослав ЛЕВИЦЬКИЙ

ПОЛІТИЧНА ЕТИКА

Так і сталося. По виборах Микола Миколайович спершу отримав, а потім здав мандат міського голови. Щоправда, Соцпартія зробила з цього невеликий цирк. Влаштувала на політраді розбір персональної справи мера-депутата. За те, що полишив мерство, мало не «виключила з партії» і вліпила догану. Можна подумати, що права рука Мороза вчинила таке без погодження з тілом Мороза і верхівкою партії.

Але хочу дещо заступитися за бідних чернігівців. Городяни обрали нового мера не тільки і не стільки од того, що набрид старий. А головне ось чому. Соціалісти штурмували крісло мера Рудковському аж кілька останніх років. І штурмували з лозунгами «соціального захисту народу», боротьби проти підвищення комунальних тарифів. Варто було тодішній міській владі натякнути про потребу підвищити на 30—40 відсотків ці тарифи для латання дірявого бюджету, як соціалісти влаштували бурхливі мітинги, пікеті й маніфестації протесту, на чолі яких незмінно виступав Рудковський, тавруючи антинародну владу.

Вибори пройшли. Життя продовжується. За два—три тижні мерства, між складанням присяги голови і присяги нардепа, Рудковський встиг розставити на керівні посади в місті своїх людей. Насамперед зумів пробити через сесію нової міської ради софункціонера на важливу посаду секретаря

міськради. Це при тому, що в новій раді соціалісти в мізерній меншості, маючи 8 мандатів із 50-ти. А тепер цей секретар є в. о. міського голови і виконуватиме ці обов'язки аж до повторних, невідомо на коли планованих виборів. Свої люди опинилися і на таких хлібних посадах, як керування фінан-

МІНЯЮ ЛОЗУНГИ НА ТАРИФИ

Три обласні центри України zostалися без мерів, кажучи по-модньому. Чи простіше, по-нашому, — без міських голів. Цебто, безголовими. Чернігів — це точно. Бо треба ж було городянам у березні на виборах обрати мером Миколу Рудковського. Так, того самого. Звісно, земляк, перший секретар обкому Соцпартії. Але ж птаха явно не обласного, а столичного польоту. Чи не друга людина в Соцпартії. Обирали, знаючи, що чоловік водночас балотується в парламент, причому, на явно прохідному місці в списку Соцпартії. І коли неодмінно постане питання, який мандат здати, тут і думати нічого. Чи буде людина такого масштабу порпатися у міській каналізації та водопроводі, до річч, досить добитих?

сами, землею, архітектурою і будівництвом.

Але як же з численними проблемами далеко небагатого міста? Міста, де в глибокій кризі колишні промислові гіганти союзного і навіть європейського масштабу. Наприклад, чи не найбільший колись у Європі хімкомбінат і величезний колись радіозавод, що працював на космос і оборону. Важко новій владі. А що робить у таких випадках мудра влада? Правильно, перекладає, чи точніше, розкладає тягар на плечі народу.

І ось 31 липня виконком міської ради приймає рішення: різко, майже в 4 рази, підвищити в місті квартирну пла-

ту. Що там дрібнитися на якісь 30—40 відсотків. Майже 400 відсотків проти теперішніх тарифів — оце розмах! Громадянам оголошено список десь із 20-ти комунальних послуг, які їм нав'язуються, незалежно від їхнього бажання, це по-перше. По-друге, щодо деяких послуг, то взагалі є великий сумнів, чи вони надаватимуться. Скажімо, «внутрішньо-будинкове обслуговування теплових і водоме-реж», для якого в ЖЕДх узагалі бракує спеціалістів. Але — гроші на бочку!

Виникає два види запитань. Перші — юридичного плану. Наскільки обґрунтовані нові тарифи? Що скаже на це Антимонопольний комітет? Чому таке ключове рішення, яке стосується всіх мешканців 300-тисячного міста, приймається не сесією, а виконкомом? Наскільки взагалі це законно?

Інше запитання — більш морального плану. Як все це в'яжеться з лозунгами «соціального захисту трудящих»? Але це запитання суто риторичне для нашого політичного життя. Такі вони, наші українські реалії. Лозунги у нас міняються на мандати, на крісла й портфелі, на численні, іноді й прижиттєві, пільги. Міняють за вигідним курсом, не дуже переймаючись тим, що подумують і скажуть люди.

...Колись один із героїв Шолом Алейхеа говорив: «А що, я хазяїн свого слова: слово дав, слово взяв».

● Петро АНТОНЕНКО, м. Чернігів

ЗАЯВА

секретаріату Національної спілки письменників України

Національна спілка письменників України з великою тривогою сприймає події останнього часу, пов'язані зі зміною влади в Україні, підтримкою Президентом тих політичних сил, які в ключових питаннях розвитку країни відзначилися антидержавними, антиконституційними позиціями й діями. Незважаючи на факт підписання ними Універсалу Національної Єдності, який, по суті, нікого й ні до чого не зобов'язує, існує крайня небезпека остаточного поховання ідеалів Майдану, повзучого відступу від національних та євроінтеграційних прагнень більшості українського суспільства. Болісно сприймаються і моральні випробування, що їх переживає країна. Зрада, обман, продажність, лицемірство, егоїстична корисливість — усе це стало невід'ємною прикметою процесів, що, захопивши найвищі владні щаблі, руйнівно впливають на найширший загал і передовсім на молоде покоління.

У цих умовах українські письменники закликають суспільство дієво й вимогливо реагувати на найменші прояви відступу від конституційних засад розвитку країни, встановивши над діями влади непослаблений громадський контроль. Закликаємо до рішучої відсічі антинаціональним, антиконституційним домаганням новітніх реваншистів і особливо до неупустливості у відстоюванні найдорожчого для нас, письменників, — українського слова — першооснови існування й утвердження Української держави.

Заявляємо про свою повну солідарність із резолюцією Всеукраїнських Народних Зборів (червень 2006 р.), що, як відомо, проголосили створення координаційного штабу «Захистимо Україну!», мета якого — об'єднувати громадські й політичні патріотичні сили, що над усе ставлять інтереси Української держави, честь і гідність української нації.

Солідаризуймося, єднаймося, братове українці, у нинішніх випробуваннях, що з них мусимо вийти, лише зміцнивши свої сили! Нехай усім нам додає упевненості й оптимізму те, що за роки відновлення нашої державності в Україні з'явилося нове покоління українців, які своєю волею та незалежністю не поступляться ніколи.

Секретаріат НСПУ
Київ, 3 серпня 2006 р.

ПРОФПРИДАТНІСТЬ

І за мовчазної згоди елітою нації, силою, яка формує її світобачення та обличчя, стають не ті, хто володіє словом, а ті, хто володіє силою гаманця чи силою кулака.

Причини нинішнього стану слід шукати в нашому минулому. У колишньому СРСР було зроблено усе, щоб журналістський загаль перетворити на слуг режиму. І як наслідок такої спадщини, до нинішнього дня серед більшості журналістів ще немає усвідомлення, що, за висловом Івана Франка, на нас — журналістському цеху “мільйонів стан стоїть”.

Як розповіли викладачі Інституту журналістики, нині у цій школі (за інерцією з радянських часів) вчать так званого професіоналізму, а не виховують почуття елітарності, вміння вільно дивитися на світ та явища, що в ньому відбуваються.

І тому нині, на п’ятнадцятому році незалежності української держави, існує необхідність розмови на тему журналістської етики. Енциклопедичний довідник фіксує, що етика — філософська дисципліна, і вона визначається як сукупність оцінок і моральних норм, прийнятих у певній епосі та спільноті чи конкретна їх система, тобто моральність. А моральність, у свою чергу, залежить від сприйняття людиною добра і зла. За влучним висловом Макса Шелера, одного з європейських мислителів, добро в’їжджає у цей світ на спині наших вчинків. До речі, так само можна сказати й про зло. Видатний український письменник Іван Франко з докором констатував: “*Чим менші таланти, тим більше роблять шуму*”. І цей докір, на жаль, не втратив своєї актуальності й нині.

Якщо бути об’єктивними, то мусимо погодитися, що багато наших колег любується шумними ефектами, після затихання яких є лише пустота. І чим більше набирається децибелів цього шуму, тим більшим є прагнення, щоб не добро, а зло в’їжджало на спині їхніх вчинків, якщо перефразувати Макса Шелера.

І щоб замислитися над тими явищами, ми, представники неформального журналістського об’єднання “Українські парламентські аналітики”, хочемо розпочати дис-

ДЕКІЛЬКА МІРКУВАНЬ ПРО ДОТРИМАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЗАСАД У ЖУРНАЛІСТСЬКІЙ ПРОФЕСІЇ

У багатьох суспільствах журналісти становлять елітарний прошарок. Адже ж це журналісти, а не (як прийнято у нас вважати) політики формують національний клімат і образ держави в світі. Ось, наприклад, декілька місяців тому одна журналістка з польського журналу “Політика” сказала, що коли б у них хтось із політиків дозволив собі зневажати журналістів, то був би за лічені тижні “спалений” як політик. А наші політики вважають нас за своєрідні трансмісійні паси до суспільства.

кусію про дотримання у нашому журналістському стані морально-етичних засад.

Нині в мас-медійному середовищі в переважній більшості працюють ті журналісти, які рясно “народилися” вже у час незалежності. Однак економічні негаразди вплинули на те, що значна частина журналістів першої хвили зайнялася “заробітчанством”, прислужництвом і це призвело до повного застою і контролю влади над ЗМІ.

Підконтрольні журналісти на комерційних каналах отримували (отримують) пристойну заробітну плату і говорили про негаразди у владних коридорах хіба що на кухні. Доводилося постійно чути тихе “сичання”, коли в часи Леоніда Кучми ми піднімали на прес-конференціях питання щодо занепаду національно-духовного відродження в державі, яке було рушійною силою відродження багатьох країн.

Зміни в 2004 році привели до того, що свобода слова нині використовується також із корисливою метою. Особливо цим відзна-

Фото О. Литвиненка

чається мас-медійна профспілка, яка захищає журналістів за особливим принципом і тільки тоді, коли від цього бачить певну вигоду. Трафаретно все відбувається і в Національній журналістській спілці.

Один із викладачів Інституту журналістики нещодавно сказав, що він чи не кожного дня змушений дивуватися вбогістю знання і мислення тих, хто завтра своїм словом мав би

формувати світобачення і обличчя нації. І каже цей професор, що коли самі журналісти на цю тему не почнуть говорити вголос, то нас чекає відставання у цивілізаційному процесі. Можна відверто сказати, що ті, хто прагне стати журналістом завтрашнього дня, сприймають навколишню інформацію не системно, свій світогляд формують не на основі цивілізаційного підходу, а продовжують керуватися ситуативними мотивами.

І тут докір не тим, хто вчиться, а тим, хто вчить.

Навіть якщо із загальної школи майбутні наші колеги внесли ще дуже поширену в суспільстві “лакейську” манеру прислужування, то журналістські школи мусять її викоринити. Адже ж навіть залишки лакейства у душі не формують у людини її особистий, сказати б, морально-етичний кодекс. Саме тому заплющують очі на такі категорії як совість і честь. Натомість керують ними корисливість і злість, які, за вже згаданим висловом Франка, можуть виробити багато шуму.

І звичайно, що продукт праці частини журналістського цеху часто фахово безпорадний. Вони не прагнуть підвищувати рівень грамотності й освіченості, не звертаються до першоджерел, не вивчають вітчизняної і світової історії, культури, вони не заглядають у словник — й на газетні шпальти, в теле- та радіоефір випускають “напівфабрикати”, засмічують “інтелектуальними” термінами, значення яких не розуміють.

Найголовніше в кожній людині, та ще більше в тій, яка взяла на себе відповідальність бути журналістом, — наявність морального закону в ній самій. Відсутність такого внутрішнього закону призводить до дискредитації професії журналіста. І вони стають тільки дрібними передавачами інформації.

А може, вже пора стати українськими журналістами на повний зріст? Адже ми також несемо відповідальність за те, якою буде наша держава завтра — космополітично-олігархічною (бо нині об’єдналися олігархічні клани), чи українською з європейськими демократичними стандартами і європейським рівнем життя.

● **Галина ЛЕВИЦЬКА, Ірина ЯЩЕМБСЬКА**

ВЕЛИКА РОДИНА

Для підготовки IV Всесвітнього форуму українців діє Організаційний комітет, на чолі з міністром І. Ліховим, і міжвідомча група. За три місяці спільної роботи було розроблено необхідні допоміжні документи, план заходів, список учасників і розподілено обов’язки між організаціями, долученими до проведення форуму. За практичні питання забезпечення життєдіяльності учасників IV Всесвітнього форуму українців відповідає Державне Підприємство “Форум творчої молоді України”. Інформаційне покриття здійснюватиме прес-центр, розташований в Українському Домі, він уже розпочав свою роботу.

Протягом майбутнього з’їзду світового українства заплановано провести низку різноманітних заходів. Відкриє форум 18 серпня вранішнє засідання у Палаці “Україна”, на якому виступлять очільники нашої держави та представники головних організацій української діаспори. Центральна подія кожного Всесвітнього форуму українців — звітно-виборна конференція УВКР (вона відбудеться 19 серпня). Це підбиття результатів її діяльності протягом останніх п’яти років. Паралельно триватимуть у форматі “круглих столів” і науково-практичних конференцій засідання 21 профільної секції УВКР. Головна мистецька подія — підведення підсумків Всесвітнього фестивалю “Український спів у світі” й великий концерт переможців цього фестивалю, українських

IV ВСЕСВІТНІЙ ФОРУМ УКРАЇНЦІВ ВІДБУДЕТЬСЯ

4 серпня у приміщенні Міністерства культури і туризму України відбулася звітна прес-конференція щодо проведення IV Всесвітнього форуму українців, який проводитиметься 18—20 серпня в Києві.

На прес-конференції виступили голова Української Всесвітньої Координаційної Ради (УВКР) М. Горинь, керівник секретаріату УВКР В. Рябенко, начальник Управління з питань закордонного українства МЗС України В. Боєчко та начальник відділу культури етносів України й української діаспори В. Дудка, з запізненням до них приєдналася заступник голови секретаріату Товариства “Україна-Світ” А. Кендзера. Міністра І. Ліхового МКТ представляла його заступник О. Христенко, вона ж і проводила цю зустріч із журналістами.

музичних колективів із усіх куточків української діаспори. У ньому візьме участь 44 колективи (понад 400 осіб) із Росії, Білорусі, Прибалтики, Латинської Америки, Австралії, Італії, США, Канади, Казахстану та ін. Крім того, форум супроводжуватимуть вісім мистецьких виставок і книжковий ярмарок.

На підготовку та проведення IV Всесвітнього форуму українців держава виділила близько 3,5 млн. гривень. Очікується, що в ньому візьме участь 1700—1900 делегатів.

Прес-конференція часом була схожа на пародійне партзасідання, де і ті, хто доповідають, і слухачі почуваються однаково незручно, проте мусять відбути цей “ритуал”. І якщо виступ М. Гориня про роботу УВКР, історію та завдання Всесвітніх форумів ук-

раїнців викликав принаймні повагу, то промови чиновників, які намагалися перекопати журналістів, що УВКР не була залишена напризволяще у своїй подвижницькій боротьбі за згуртування українства, діставала всебічне сприяння держави, просто навівали нудьгу.

Отже, згідно з виголошеними на прес-конференції звітами, усе нарешті готово до довгожданого IV Всесвітнього форуму українців (проведення якого вже тричі було перенесено) й він уже за кілька днів розпочне свою роботу. Сподіваємося на гідне проведення цього непересічного заходу в житті України й українства — адже його присвячено 15-річчю Незалежності нашої держави.

● **Зоя ЖУК**

КНИГИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Газета “Україна молода”, журнал “Книжник-review” та рейтинг “Книжка року” — за підтримки Міністерства культури і туризму України — здійснюють експертно-читачське опитування “Книжки Незалежного 15-річчя, які вплинули на український світ”. Нарешті споживачів запросили до “інтелектуального пасьянсу” — згадати свої найяскравіші читачські враження за 15 років. Щоб відродити гордість за національні літературні здобутки, п’ять років тому був створений Всеукраїнський рейтинг “Книжка року”, який піднімає авторитет українського книгодрукування та утверджує українські книжки на ринку друкованої продукції. Акція “Книжки Незалежного 15-річчя, які вплинули на український світ”, має на меті іміджеву підтримку вітчизняного

книговиробника, виокремити видання, які роблять честь суспільству і, звичайно, створити нові орієнтири національної гордості. Словом, визначатимуть найкращу книжку, хоча Президент українського філософського фонду Сергій Пролеєв на прес-конференції наголосив: “Таке поняття невизначене, воно не має потрібного сенсу та пояснення”.

На підставі пропозицій видавців і результатів щорічних рейтингів “Книжка року” були укладені довгі списки з 50 позиціями у кожній із 7 номінацій: “Хрестоматія”, “Красне письменство”, “Софія”, “Минувшина”, “Обрії”, “Візитівка”, “Дитяче свято”. Ці списки переглянули понад 200 експертів-гуманітаріїв — фахівців університетів, інститутів, книжкові аналітики та літературні критики, публіцисти. В результаті їхнього відбору списки скоротилися до 30 позицій. Перевагу віддавали більш тиражним і популярним книжкам.

Днями представники мас-медіа мали змогу проконтролювати хід акції на прес-конференції, започаткованій ще 2001 року спеціально до конкурсу часописом “Книжник-review”.

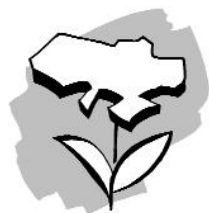
На цій зустрічі журналісти та організатори проекту не зовсім порозумілися, а “наріжним каменем” стало питання — “Це світовий рейтинг чи український?”. Підстав до такого питання було чимало. На словах списки заповнені вітчизняними свідомотворчими виданнями, а насправді — поділяють місця зі світовою класикою. Ніхто не проти сусідства з П. Кое-льо, Ф. Ніцше, К. Кастанедою — зарубіжними титанами думки та слова, але навіщо при цьому прикриватися патріотичними ідеями та декларувати національну спрямованість акції?

Власники ідеї виправдовувались: “Світова класика, перекладена на мову будь-якого народу, стає надбанням, гордістю цього народу”, — сказав головний редактор журналу “Книжник-review” Костянтин Родик. Галина Родіна — директор Всеукраїнського рейтингу “Книжка року” наголосила: “Ми маємо, що показати,

сказати, проаналізувати. Головне, щоб усі інтелектуальні здобутки друкувалися і читалися українською мовою”. Президент українського філософського фонду, один з експертів Сергій Пролеєв говорив: “Взагалі, література не розрахована на широкі маси. Ми розраховували на полемічність проекту, та головне не національна приналежність автора. Проблема постає у критеріях, оцінках, способах виміру сучасної книги”. На жаль, ми не почули Ольги Шокало-Бенч, заступника міністра культури і туризму України. Скоріше за все, питання цінності книги на тлі політичних баталій знаходиться на невизначеному місці.

Це рейтингування дасть можливість побачити, чи заповнилися усі ніші для задоволення потреб споживача. Головне, що ми дізнаємося, чи це актуальні “вічні” М. Грушевський, С. Параджанов, Б. Грінченко, Г. Сковорода, М. Хвильовий, Л. Курбас, Т. Шевченко, Д. Стус та ін. Головне — не забувати, що “слово створює мову, а книга формує народ”.

● **Ірина ПАЛЕВСЬКА**

ЗАСИПАЮЧИ ПАМ'ЯТЬ...

НАД СТОРІНКОЮ ЗАБУТОЇ УКРАЇНИ

•

МИНУВШИНА

ДАВНЯ ЛУГАНЩИНА СЬОГОДНІ:

актуальні проблеми охорони
історико-культурної спадщини

Пограбований курган біля м. Лисичанська

•

ПРОЕКТ

УРОКИ ІСТОРІЇ

Здається, літо 2006 року назавжди закарбує себе в підручниках із новітньої політології. Складається враження, що Україна увійшла на якісно нову стадію історичного розвитку — без національної ідеї, без проліферованих обіцянок, без заялжених демократичних перетворень. Україну визнають європейською країною представники тієї самої Європи, а сама Україна водночас переживає період входження в “чорну діру” історичного безчасся, коли вже немає значення, яка політична сила на якій платформі, слова про зради й політичні шахрайства нівелиювали себе. Ця ситуація для народу — не шахрайство, не політичний шантаж, а бо-зна-що, таке, чого незалежна Україна напередодні річниці (чи роковин?) Незалежності ще не знала.

Така вже тимчасова криза, що ламає всі усталені норми та правила політичного етикету. Кожен у політикумі показав себе із внутрішнього боку, і той бік багатьох вразив аж до “нудоти”. Ні, це не враження від “Нудоти” Сартра, а щось набагато сильніше. Це нудота на тлі політичного розколу, або й (боюсь, щоб це не справдилося!), розколу свідомості. У ХХ сторіччя ми вже пережили період кризи релігії, науки, культури, технологій. Тепер Україна увійшла в стадію кризи національної свідомості, що дуже чітко визначила національні пріоритети. А полягають вони в тому, що казати про єдину й не-подільну націю можна хіба що з багатьма постфактумними поясненнями та обґрунтуваннями. Є різні регіони, що спеціалізуються на різних промислових об’єктах, мають різні культурні проекти та цінності, різну мову, різні погляди на майбутнє України, різні ностальгійні згадки, різну релігію. Одне слово, щось-таки зламалося у механізмі державотворення, в механізмі націєтворення. Але що відбулося — на це дасть відповідь час, адже метааналіз історії — властивість одиниць (імена хіба що Ельвіна Тоффлера або Едварда Саїда одразу спадає на думку). А більшість плыве в часі чи безчассі, борючись у плині власних амбіцій та інтересів.

Тому зараз я б хотів згадати одну студію, що, на мій погляд, дуже важлива для розуміння таких кризових періодів. Адже саме ця праця як 475 років тому, так і дотепер не дає історикам усіх часів (від Ренесансу до пост-нової доби) жити спокійно. Ця праця — “Державець” ренесансного гуманіста Ніколо Макіавеллі. Досить довго наука прагнула потрактувати цей період Відродження в барвах гуманізму та високої естетики, але це тільки спотворило історичний факт Ренесансу як знакової для європейської культури події. А “Державець” багато в чому дає побачити і відчувти те, що відбувалося насправді в умах апологетів нового світобачення — *антропоцентричного, людинолюбного, освіченого, морально-етичного...* Але всі ознаки Ренесансу потребують свого чіткого осмислення з позицій об’єктивного знання. На жаль, і досі ми не спромоглися читати і вчитувати, слухати і чути, тому дуже часто хочемо бачити в історії те, що хочемо, а не те, що є насправді. І Ренесанс — це для багатьох час розквіту, титанізму й гуманізму. Але після опрацювання західноєвропейських сучасних джерел із ренесансної культури та й класичних праць Баткіна, Бурхарда вже не можна думати про цей період у призмі лише позитивної історії. Але повернімося до “Державця”.

Отже, чому для нас було б цікаво повернутися на якусь мить до цієї класичної і неодноразово інтерпретованої праці, що вийшла друком 1531 року? Може, тому, що класичний принцип Макіавеллі “мета визначає засоби” насправді саме з цього твору і не випливає, а є результатом осмислення історичної системи Ренесансу з його кодами, бінарними опозиціями, внутрішніми дилемами й вузлами. Цікава точка зору щодо Відродження в Миколи Бердяєва: “Ренесанс є бурхливим зіткненням двох первнів, у ньому сильні і первні язичницькі, і християнські. На Ренесанс наклала відбиток подвійність свідомості, успадкована від Середньовіччя зі всіма його розвоєннями на Бога і диявола, на землю, на дух і плоть, — у ньому поєднується трансцендентна свідомість, що розриває грані, зі свідомістю античного натуралізму. Весь ні на мить не був цільним, не міє бути лише поверненням до язичества” (Бердяєв А. Н. “Опыт истории”. — С. 87). Із цього твердження можна припустити, що весь Рене-

санс був приречений на внутрішню суперечність саме внаслідок того, що неможливе Відродження досконалих земних форм у християнському світі. І справді, християнство говорить про неможливість раю на землі, а головна ідея Відродження — досягнення ідеалу, причому без втручання вищих сил, а тільки з волі людини.

Чи, може, “Державець” та й наше звернення до періоду Відродження допоможе нам, людям нової епохи — гучного ХХІ сторіччя, епохи екоінформаційної свідомості, — зрозуміти плін нашого часу, що раптом обернувся на це політичне безчасся України-2006? Чому саме в добу розквіту людських сил, інтелекту, нового глобального мислення, примату творчості виникає праця Ніколо Макіавеллі, що сколихнула світову науку навіть не Ренесансу, а багатьох століть опісля? Чому і в Україні, що після Помаранчевої революції мала увійти до європейської системи на рівні культури, свідо-

вого думку: вони породжують бездіяльність і “небезпечні спокуси”. Якби комусь спало на думку скласти список італійських філософів, Макіавеллі не претендував би там на почесне місце. Але, попри все, він запропонував власну філософію історії як метанаратив, політичну історію, відмовившись від теологічного провіденціоналізму. Італійський гуманіст усвідомлював становище, в якому опинилася його країна. В ситуації, коли Італія була політично *безсилою, розрізною і втратила самостійність*, а середньовічна релігійна свідомість перебувала в кризі, основним пріоритетом ставала романтизація життєвої потужності, здатної зібрати воедино цей світ, що так успішно розпадається. Тип сильної особистості втілюється для Макіавеллі в постаті *ідеального правителя*.

Великий флорентієць зібрав увесь свій досвід стосовно якостей, якими має володіти правитель у творі “Державець”. В одному з листів своєму другові він говорить: “за до-

конкретне. Політичне життя для нього — це передусім люди, групи людей, народи, правителі та їхні взаємостосунки з приводу влади. Він поставив у центр світобачення політичну людину (підкреслювання наше. — Д. Д.) з її волею, інтересами. Макіавеллі вважав, що будь-яка людина в усі часи наділена тими самими пристрастями, бажаннями і волею. Тільки людина є “константою, що дає можливість виводити загальні закони політичного життя, характерні для всіх часів і народів”. Усі інші елементи політичного процесу надзвичайно рухомі, мінливі.

Ось одне з міркувань Макіавеллі: “*Вивчаючи події наших днів і минулих часів, ми знаходимо, що у всіх державах і у всіх народів існують ті самі прагнення. Проте у всі часи, повторюються ті ж біди, тому що історичними міркуваннями, законами розвою історії просто нехтують. Читаючи історію, люди не вміють робити з неї висновків, або висновки залишаються невідомими для правителів*”.

УКРАЇНСЬКИЙ ПОЛІТИКУМ-2006 ЧИ МАКІАВЕЛЛІЗМ?

мості, економіки, після гучного “Євробачення” з Русланою... не відбулося прощання з минулою Імперією, чому Україна не знайшла свій код виходу на справді інший вимір стосунків? Може, наразі час повернутися до деяких думок Макіавеллі та, маючи нагоду відзначити ювілей із виходу студії, поміркувати над власною українською історією? Що ж пропонував Макіавеллі і що може стати в нагоді сучасній Україні та її політичному бомонду?

Ніколо Макіавеллі — дуже суперечлива постать у політичній історії. За п’ятсот років після того, як він жив і творив, філологи, політологи, історики й культурологи продилися незліченні документи і зробили безліч інтерпретацій ідей Макіавеллі; проте дебатити над його істинною вірою, поглядами, ідейними домінантами і досі тривають. Історія часто оголошувала його людиною деспотичних і жорстоких поглядів, але недавні студії (переважно західноєвропейські) дають можливість по-новому говорити про ідейний вплив Макіавеллі й непорозуміння або й свідомі маніпуляції в інтерпретації тверджень цієї людини. Згадаймо, ще навіть тиран ХХ сторіччя Беніто Муссоліні планував написати наукову роботу (дисертацію!) на ідейному підґрунті праць Ніколо Макіавеллі, яка так і не була завершена.

Незаперечне одне: “Ніколо Макіавеллі (1469—1526) — один із видатних італійських діячів, який народився у Флоренції в період високого Відродження. У цій постаті поєднувалися риси політика і письменника, людина діяльна і водночас глибокого мислителя, знавця античної історії, практика і теоретика” (Жизнь Никколо Макиавелли: тогда и теперь: Биограф. очерк. — СПб., 1993). Себе він не без змилювання вважав одним із обдарованих політичною мудрістю. Макіавеллі пише: “Волею долі я нічого не розумію ні у виробництві вовни, ні в доходах, і тому маю або мовчати, або міркувати про державу” (Макіавеллі Н. Соч. — М.-Л., 1934. — Т. 1).

Макіавеллі поталанило ще в одному — в його родині було узвичаєне вільне ставлення до релігії і церкви. Навіть його мати, як ми знаємо із наукових джерел, не була побожною. Можливо, саме це допомогло Макіавеллі згодом реально, а то й критично оцінювати роль церкви в житті Італії. Чого вартує тільки п’єса “Мандрагора”, написана в душі “Декамерона Боккаччо”. Жартівливу п’єсу спрямовано проти людської відсталості, але там, де справа торкається церкви, вона перестав бути нешкідливим жартом і перетворюється на гострий памфлет, що жалить як продажних священників, готових заради грошей навіть на порушення пастирського обов’язку; так і проти людської довірливості, що зводить “кожне слово людини в рясі в ранг божественного одкровення”.

Відомо, що філософії Макіавеллі не любив і ставився до неї з упередженням. Пояснити це можна хіба що тим, що він ототожнював філософію із середньовічною схоластикою, а відірване від мети мудрування, споглядальність — *шкідливі для держави*, на

помогою цієї книги, що свідчить про мій політичний досвід, я хочу вступити на службу до нових правителів Флоренції і тому хочу піднести її дому Медичі”. Власне, цю працю і присвячено Лоренцо Медичі. Звичайно ж, Макіавеллі мріяв, щоб Італія була *єдиною і сильною державою*.

Марсilio Фічіно — один із діячів того часу — пише так: “...хто буде заперечувати, що геній людини майже такий, як і в самого Творця...” Погоджуємося: в цій фразі є і зухвалість, і виклик, і гордість називатися Людиною, але вона є квінтесенцією філософської думки гуманістичної доби. Флоренція стає на той час столицею Відродження, “новими Афінами”. На відміну від Риму, що перебував під сильним впливом папства, Флоренція завжди була волелюбною. Саме у Флоренції, починаючи з Джотто, творили найяскравіші майстри живопису, архітектури і всіх витончених мистецтв. До кінця XV століття місто вже здобуло ті неповторні і прекрасні риси, які і до цього часу привертають увагу людей. Вже були побудовані прекрасні храми і палаци, вже були написані унікальні фрески і на площах міста були встановлені дивовижні статуї. Приблизно в цей же час у Флоренції працювали Леонардо да Вінчі, Мікеланджело і Рафаель.

Але зі своєї суспільно-політичної лощини Макіавеллі спостерігав суспільство, в якому неможливо вирватися за межі *vicious circle* політичних проблем, де в чесної людини не було гідного вибору: або ти пригноблюєш, або тебе. Він досліджує причини викривлених людських схильностей і вчинків. Погані людські пристрасті, з одного боку, пояснює біологічна природа. Інша причина стосується вже людини як суспільної тварини. Тиранічна влада, за Макіавеллі, стимулює гірші з людських пристрастей: жадобу до панування, взаємну ненависть правителів і пригноблених, заздрість тиранів, безладдя, інтриги. Під час текстологічного аналізу “Державця”, можна зробити припущення, що, почавши з міркувань про природу людини, Макіавеллі робить крок уперед у напрямі до аналізу природи соціальних груп і політичних структур. Він розглядає їх як живих організмів, наділяючи властивостями, пристрастями і волею. Він схильний давати соціально-політичні характеристики не тільки людині, а й соціальним групам (аристократи, дворяни, плебеї, народ) і навіть таким структурам, як держава, суспільство. Політика, згідно з Макіавеллі, — символ віри людини, і тому вона має посідати панівне місце в світогляді.

Із плином часу в Макіавеллі зароджуються думки: осмислити якомога глибше людську історію, історію суспільства в його чинах і зверненнях, правах, свободах і обов’язках, одне слово, осмислити історію як усвідомлення становлення і прогресу свободи. Головне завдання, яке Макіавеллі ставив перед собою, — сформулювати норми політичної поведінки на основі досвіду своєї епохи, а також стародавнього часу. Макіавеллі розглядав досвід як щось живе і

Тут висловлено головну думку політичної філософії Макіавеллі, що проходить у незмінному вигляді через усі його праці. Знадобилася ціла історична епоха, та й не одна, щоб політична діяльність і політична влада знайшли високе суспільне призначення. Але чи знайшли вони це призначення в Україні-2006?

Цікаво в цьому контексті порівняти кілька думок сучасника Макіавеллі — блискучого Мішеля Монтеня у “Пробах”. Монтень зазначає, що, порівняно з античними, часи його змінилися. Можливо, саме тому стільки разів Макіавеллі в “Державці” апелює до досвіду античності, що був докорінно іншим, візрцевим, із іншою світоглядною парадигмою бачення себе та осмислення світу? Монтень пише про його часи: “...якщо ти виграв війну, тобі й слава, хто поділяє слова Лісандра про те, що, де бракує лев’ячої шкіри, там треба шукати лисячої, — то ми й пасток остерігаємося найчастіше; отож наш верховода бере очі в руки саме тоді, коли посилає парламентарів і провадить перемовини про мир”. Монтень як людина філософічна, підводить ризик під своїми думками: “Не варто замахуватися на занадто вже далеку мету чи принаймні перейматися занадто вже палким бажанням бачити, як справа дійшла краю. Ми прийшли у світ діяти...”. Саме в цій діяльності людини і криється причина невдач історії, періоди криз і катастроф.

Макіавеллі написав у “Державці” про сприйняття образу правителя в народі: “...люди, вірячи, що новий правитель виявиться кращим, охоче повстають проти старого, але незабаром вони з досвіду переконаються, що були обдурені, бо новий правитель завжди виявляється гіршим, ніж старий”. “Люди звичайно йдуть шляхами, прокладеними іншими, і діють, наслідуючи зразки, але оскільки неможливо ані неухильно йти цими шляхами, ані порівнятися в доблесті з тими, кого ми ставимо за зразок, то людині розумній належить обирати шляхи, прокладені найбільшими людьми, і наслідувати людей гідних і шляхетних, щоб якщо не зрівнятися з ними в доблесті, то хоча б сповнитися їхнього духу”.

Яких же правил радить дотримуватися ренесансний політик? У чому полягає суть ідей і тверджень Макіавеллі? Майже афористично у формі припису або й діагнозу Макіавеллі зазначив:

— “...насправді, хто менше покладався на милість долі, той довше утримувався при владі”.

— “Хто... йде шляхом доблесті, тому важко завоювати владу, але легко її утримати; важезна полягає передусім у тому, що правителям доводиться встановлювати нові порядки, без чого не можна заснувати держави і гарантувати безпеку”.

— “Так само і в справах держави: якщо своєчасно знайти недуг, що зароджується, що можуть лише мудрі правителі, то позбутися його неважко, але якщо він запущений так, що кожен може побачити, то ніяке зілля вже не допоможе”.

— “Скажу лише, що державцю належить дружити з народом, інакше у скрутний час його буде повалено”.

— “...якщо в народі шукає опертя державець, який не просить, а наказує, до того ж, безстрашний, не падає духом в нещасті... вміє розпорядженнями своїми і мужністю вселити бадьорість у тих, хто його оточує, він ніколи не буде обдурений...”.

— “...добрі закони і добре військо. Але добрих законів не буває там, де немає доброго війська”.

— Дуже цікавим є посилання на біблійну оповідь про Давида та Голіафа. Макіавеллі по-ренесансному трактує її ідейний, символічний зміст, відповідно до власної концепції: “Коли Давид викликав на бій Голіафа зі стану филистимлян, то Саул, щоб підтримати дух Давида, одягнув його у свою зброю, але той відкинув її, сказавши, що йому ніяково в чужому озброєнні і що краще він піде на ворога з власною пращей і ножем. Так завжди і буває, що чужа зброя або захищає, або затісна, або дуже громіздка (підкреслювання в тексті статті наше. — Д. Д.)”.

— “...маючи намір написати щось корисне для людей розумних, я вважав за краще слідувати правді не уявній, а справжній, на відміну від тих багатьох, хто зобразив республіки і держави, яких насправді ніхто не знавав і не бачив”.

— “Проте новий державець не має бути легковірним, недовірливим і швидким на розправу, у всіх своїх чинах він має бути стриманий, обачний і милостивий, так щоб зайва довірливість не обернулася необережністю, а зайва недовірливість не озлоблювала підданих”.

— “Презирство державці порушують непостійністю, легковажністю, зніженістю, легкодухістю і нерішучістю. Цих якостей треба остерігатися як вогню, стараючись, навпаки, в кожній дії виявляти великодущність, безстрашність, і твердість”.

— “...добрими справами можна наклікати на себе ненависть, як і поганями”.

— “...недруг закликає відійти убік, тоді як друг кличе відкрито виступити за нього зі зброєю в руках”.

— “Державець має бути покровителем дарувань, шанувати обдарованих людей, надавати шану тим, хто відрізнявся в ремеслі або мистецтві”.

Отже, в цій настанові криється розуміння мудрості й освіченості в державі, як ми сьогодні б сказали, — потреби у креативності. Макіавеллі заклав підстави для цього: навіть у період примату сили мудрість та творчість є тим струменем, що наповнюють життя глибшим сенсом. Далі наводжу кілька цитат, що підтверджують цю думку.

— “Про розум правителя насамперед судять із того, яких людей він до себе наближає...”. Погодьтеся, дуже актуальне доля України твердження!

— “...сам він (державець) має про все розпитувати, про запитане терпляче вислуховувати правдиві відповіді...”

— “...тільки ті способи захисту добрі і надійні, які залежать від тебе самого і від твоєї доблесті” Отже, чи не вперше в подібних трактатах ідеться про почуття індивідуальної відповідальності та гідності.

— “Якщо вже йдеться про інтереси батьківщини, не важливо розмірковувати, справедливим є це рішення чи несправедливим, милосердним чи жорстоким, похвальним чи ганебним, облишити слід усілякі міркування і прийняти те рішення, яке відповідає порятунку її життя та збереженню свободи”.

І лишається тільки одне запитання: а чи

БІОКІБЕРНЕТИКА ПІДКАЗУЄ

“Майбутнє століття очевидно, стане періодом широкого використання психології і як науки, і як практичної служби — на зразок медичної. Чому? Тому що повністю “пустити” психіку людини напризволяще, мабуть, не можна. Я це говорю не тільки як медик, а й як кібернетик. Психологи будуть керувати вихованням дітей і дорослих, добирати робочі колективи, визначати міру праці, впливати на рівень душевного комфорту громадян. І ще: навряд чи можна розраховувати на те, щоб зробити всіх людей хорошими. Та соціальні психологи мають запропонувати й змінити систему освіти й виховання дітей і дорослих.

Або ось таке твердження. Учені свідчать, а практика доводить: існує біологічна потреба у приватній власності. Особистій, звичайно. А як же бути з колективною? Вона не біологічна. На ній базуються надії тільки соціалістів. До того ж, ні багатство нації, ні духовність ніколи не виростили на ґрунті колективного жебрацтва — така істина. Бідні люди ніколи не бувають щасливими.

А далі роздуми ще сумніші. Тоді й гадаєш: може, треба спершу злякатися, щоб почати діяти?

Запитуйте, яким буде середовище в найближчі десятиліття? Кінцевої моделі не бачу, але навіть приблизне передбачення оптимізму не додає. Людство живе сьогоднішнім днем, не має розуму в поведінці. Загине воно, не встигне переселитися на чисті ще планети. І загине внаслідок своєї біологічної згубності. Потреби людські перевищують можливості планети оновлювати ресурси.

Звичайно, наука, враховуючи біологічні якості етносів, може, скажімо, урівноважити жадібність до речей страхом екологічної катастрофи. Та ж наука може змінювати й координати щастя. Громадяни стають освіченішими, далекогляднішими, їхні потреби рухаються від матеріальної сфери до інтелектуальної, якщо не до духовної. Змінюється починає первісна природа людини. Але наскільки? І як дозувати ідеологію, щоб не зірватися, — як недавно ми зірвалися на соціалізмі й комунізмі.

Питання про людську природу на часі, як ніколи. Біологія в людині постійно чинить спротив. Біологічного більше, ніж соціального. Надію на тривання характеру можна плекати. Але, думаю, можливості перебільшені. Скажімо, такі якості особистості, як заздрощі, престиж, жадібність, за моїми даними як біокібернетика, обігнали навіть свободу і страх. Десь там — переконання, інтереси. Заздрощі обганяють багато чого, залишивши далеко позаду колективізм. На альтруїзм також не слід покладати великих надій.

І якою ж тоді має бути критична маса вихованих серед популяції, якщо не можна (а це так!) радикально, саме радикально, перевиховати?

НОВЕ СУСПІЛЬСТВО НЕ ПІДРЕМОНТУЮТЬ. ЙОГО СТВОРЮЮТЬ ЗАНОВО

Про що думається на дев'ятому десятилітті життя? Про все. Про життя і смерть, головне й другорядне, значуще для тебе й для суспільства, у якому живеш. Так і виникла моя “Ідеологія для України”, тому що зовсім небайдуже мені, як розвиватиметься, куди йтиме моя країна, яке майбутнє чекає на неї, а отже, на дітей і внуків наших.

Чому я, росіянин, який ще й досі розмовляє по-вологдському, сприйняв незалежність України? Тому що зрозумів: це — збереження українського народу. Народу, який має свою мову, свою самобутність. Саме тому він має право на незалежність. І саме тоді я зрозумів, що українці, живучи в складі Радянського Союзу, де домінували російська нація і російська мова, підсвідомо відчували свою другорядність. Нині ж триває становлення нової держави. Становлення нового народу України як єдиного народу. Вважаю, що Україні вигідна інтеграція із Західною Європою. Проте лишається й побоювання: не стати б ще меншим братом.

В Україні починалася моя серцева хірургія — справа мого життя. Тут я здобув авто-

ритет і пошану. Тут мої корені. Мої пацієнти. І... мої могили. Адже не всіх хворих вдається врятувати...

Що потрібно нам сьогодні? Будувати нове суспільство. Глибоко переконаний, що “підремонтувати” його не можна, його можна тільки заново створити. Нам тепер особливо потрібне сильне керівництво з пріоритетом виконавчої влади. А повернення до соціалізму вже неможливе. Чому? Займаючись комп'ютерним моделюванням суспільства, я зрозумів, що соціалізм — мало біологічний, а людство живе за біологічними законами. У природі нашій закладена передусім ініціатива. Щодо ідей соціалізму, то їх вдавалося втримати лише через диктатуру. Шкода, але я також якийсь час вірив у соціалізм “із людським обличчям”. Вірив, поки не переконався, що і комунізм, і соціалізм можуть триматися тільки в країнах із тоталітарними режимами. А там, де є терор, — дуже багато бідних.

У чому ще переконаний? Праця назавжди залишиться в житті людини, і її обсяги зовсім не мають бути мінімальними. І ще: суспільство не забезпечить людині щастя, якщо ця людина слабка й не здатна на зусилля.

ПРО СЕБЕ

Мене завжди цікавили різні сфери знання. Тим-то я не став таким собі ортодоксальним лікарем, який більше нічого не знає, крім медицини. Тому на певному етапі я повернувся до устремління молодості — до техніки, захопився кібернетикою, потім — психологією, соціологією. І писати почав тому, що то була природна потреба самовираження. А настійно радив мені зайнятися цим видом творчості письменник Юрій Дольд-Михайлик. Я його лікував. Старше покоління пам'ятає його прекрасну книжку “І один у полі воїн”.

Отже, потрібно було виговоритися, а також залишити на папері те, що пережив, що може знадобитися іншим. Відчуття того, що я можу допомагати людям, — дивовижне відчуття. Але якщо хірургію можна назвати моєю любов'ю (53 роки оперував, із них 35 — на серці), то кібернетика — моє велике захоплення. Надзвичайно зацікавив штучний інтелект, тоді з'явилися книжки “Алгоритм розуму”, “Моделювання мислення”, “Природа людини”. Для мене людський організм — це диво-апарат, який має чудові резерви й системи дублювання. І прикро, що ставимося ми до цього апарату так, ніби змагаємося, хто швидше помре.

У ЛЮДИНІ БАГАТО БІОЛОГІЧНОГО

Світ — то вічна боротьба егоїстів із альтруїстами. Мої дослідження засвідчили: 56 % із 4 тисяч опитаних визнали, що основою етики (тобто нашої поведінки) є біологія, що кількість егоїстів у 10 разів переважає альтруїстів (безкорисливих людей, здатних заради блага інших зректися власних інтересів), що 80 % егоїстів властолюбці... Нашому суспільству потрібна ідеологія, здатна захопити людей, пом'якшити їх-

Я, здається, зрозумів, як влаштований світ, якими законами живе суспільство. Шкода лише, що немає ні часу, ні можливості, ні штату співробітників донести все це до людей.

М. Амосов

ній егоїзм і зменшити потреби, неадекватні можливостям Землі. Кожного, хто приходить у цей світ, слід виховувати. Коли суспільство високорозвинене (економічно, технологічно, культурно), тоді процес виховання відбувається автоматично. Склалася така організація суспільства, що кожен новий громадянин потрапляє у виховне середовище. А коли суспільство перебуває в занепаді (от, наприклад, як ми тепер), тоді він опиняється в дуже складному становищі. Ми ще тільки на початку капіта-

лістичного шляху, але розшарування в суспільстві досягло страхітливих масштабів. Контраст між прибутками багатих і бідних досягнув різниці у 25—30 разів. У високорозвинених країнах цей показник — 5—6. Отже, бідне суспільство стимулює активізацію негативних природних рис людського характеру: заздрощів, зла, агресивності, пожадливості.

У людині так багато біологічного, вродженого, тому далеко не до кожного треба було застосовувати радянське правило: не вмієш — навчимо, не хочеш — змусимо. Ко-

лібні зидники. Бувають і сильні творці. Більшість лідерів егоїстичні. І все ж зрідка трапляються герої і подвижники. Влада для людини — це втілення лідерства. А слухняність перед владою — від страху й залежності. То яка ж вона — людина? Вирішуйте самі.

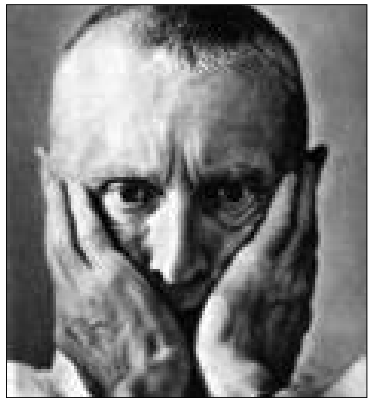
У світі скрізь так: усталена група (колектив) складається з лідера і підлеглих. Усередині групи лідери керують підлеглими деспотично. Або демократично. Прогрес формування людських угруповань (самоорганізація!) був не однаковим. Із тисяч племен

МИКОЛА АМОСОВ. ЯК ЖИТИ, ЩОБ ВИЖИТИ

Слова, винесені в епіграф, узяті зі щоденника, у якому робив записи в останні роки життя відомий хірург Микола Амосов. Катерина Амосова, дочка видатного академіка, в інтерв'ю одній із київських газет сказала: “Батько, звичайно, усвідомлював, що життя закінчується. Закінчується реально, адже йому було вже далеко за 80”.

Це спонукало мене звернутися до своїх записів, диктофонних касет, на яких кілька років тому записала в педагогічному університеті імені М. Драгоманова та в Національній спілці письменників цикл лекцій акад. Миколи Амосова для аспірантів. Коли розшифрувала все, була вражена: це ж про нинішній день, і сказано — ніби сьогодні. Великий лікар-гуманіст, філософ, психолог, соціолог усе ж устиг сказати найважливіше нащадкам, а від чогось і застерегти.

Заслуг Миколи Амосова не перелічити. Він створив Інститут серцево-судинної хірургії. Довгі роки був його незмінним директором. Врятував життя тисячам хворих. На собі поставив унікальний експеримент: як боротися зі старістю (інакше, певно, не прожив би 89 творчих років). Написав величезну кількість наукових робіт, десятки книжок.

жен вид тварин, продовжуючи свій рід, дає популяцію, де 25 % новонароджених ніколи в майбутньому не будуть здатні самостійно вижити.

Так відбувається у звірів, птахів. А як у людей? Біологічні закони ті самі. Тільки людей таких народжується не 25 %. А приблизно 20 % — людей слабких, нікчемних, у яких ніколи не виникає бажання працювати, щось створити. Кожна країна опікується такими на свій розсуд, пам'ятаючи про гуманність. І ніякі індивідуальні бесіди, трудові колективи, товариські суди не примусять їх працювати. Саме такі й поповнюють лави бомжів.

ЛІДЕР І ЗАГАЛ

Мої досліді у відділі біологічної кібернетики переконали: у наших вчинках головну роль відіграють почуття. Вони вирішальні, а інтелект лише скеровує дії. Так, людина піддається вихованню, але обмежено, лише наполовину. “Викреслити” інстинкти, агресивність, заздрощі, лінощі, пожадливість неможливо. А притлумити можна. Найкраща пора для виховання — раннє дитинство. Найінтенсивніше розвивається мозок у дітей дошкільного віку. Якби ж дорослі пам'ятали про це!

Кілька слів про характер. Він — провідний у людині. Найважливіша складова особистості — саме характер, за яким поділяю людей на **сильних, середніх і слабких**. Таким чином, співвідношення — 1:7:2. Відповідно працездатність сильних порівняно зі слабкими наші експерти оцінили як 3:1. Ось така арифметика. Для суспільства важливі сильні лідери. Вони, а не маси (колектив), визначають прогрес. Владні лідери — найчастіше амбітні, жа-

перетворилися на цивілізації всього близько двадцяти — решта зсезли.

А висновок такий: треба, щоб у суспільстві визирала достатня кількість індивідуальностей, готових до самостійного мислення, до самостійних не тільки рішень, а й дій.

ФІЛОСОФІЯ ЗДОРОВ'Я

Можливо, я надто вимогливий, однак, мені здається, потрібен ширший погляд на проблему здоров'я.

Старіти почав, коли виповнилося 79. Саме тоді я перестав оперувати хворих, тільки консультував. Як відчув старість? Хитає, коли йду, слабкість, погіршується пам'ять. Але книжки пишу й видаю.

1. У більшості хвороб “винна” не природа, не суспільство, а тільки сама людина. Найчастіше вона хворіє через лінощі і пожадливість. А часом і через нерозумність.

2. Не покладайте надій на медицину. Вона лікує багато хвороб, але не здатна зробити людину здоровою. Навіть більше: бійтеся потрапити в полон до лікарів. Вони схильні перебільшувати людські слабкості й могутність своєї науки, “створюючи” в людей уявні хвороби.

3. Людина, на щастя, така довершена, що майже завжди їй можна повернути здоров'я. От тільки для цього потрібні зусилля.

4. Для здоров'я потрібні чотири умови: фізичні навантаження, обмеження в харчуванні (їсти в режимі поганого апетиту), загартування, уміння відпочивати.

5. Природа милосердна: вистачить 20—30 хвилин фізкультури щодня, але такої, щоб спітніти і щоб пульс удвічі почастішав. Якщо цей час подвоїти, то взагалі буде чудово.

6. Здоров'я — це обмеження себе в харчуванні. Корисне те, що несмачне.

Від далеких предків ми успадкували не лише тіло, яке потребує тренування, а й психіку, точніше, біологічні відчуття, здатні перетворюватися на вади, чи делікатніше — на недоліки. Перший — лінощі, їх не треба й тренувати. Другий недолік — жадібність до їжі. Задоволення від неї — одне з найголовніших. Воно виробляється, якщо вживати смачну їжу — смажену, добре підсолену, із соусами. За задоволення розкішно й смачно попоїсти й почати відпочивати раніше, ніж втомилася, людина платить хворобами. Не можна сподіватися, що для збереження здоров'я всі дотримуватимуться суворого розпорядку, та можна спробувати бути поміркованими.

Людина має в середньому п'ятиразовий резерв потужності. Навіть коли клітина “захворіє” (недуга первинно проявляється саме в клітинах), якщо створити їй нормальні умови, за певний час вона оновить свої структури й одужає. Детренованість — найважливіша причина патології клітини.

Тепер більшість людей прямує до здоров'я від хвороби. Причиною хворобливого стану багато людей вважає погоду. Але вона впливає тільки на незагартованих людей. Я погодних перепадів до 80 років не відчував. Найшкідливішим для людини є переїдання, брак сирі їжі. А ще детренованість серця, легенів, суглобів. Причиною діабету й ожиріння (порушення обміну речовин) є передусім неправильне харчування і детренованість. “Увінчують” перелік різних захворювань — інфаркт, інсульт і найстрашніше — серцево-легенева недостатність (від неї вмирають). Для лікування цих хвороб треба жити надго-лодь і споживати сирі овочі й фрукти, не закутуватися, багато й швидко рухатися, спати, скільки хочеться (але не менш як сім годин). Природні захисні сили організму великі.

Голодування. Як лікувальний метод, воно має сенс тільки тоді, коли подальше харчування людини буде стриманим. А найпростіший спосіб схуднути — несмачно готувати. На жаль, сіль — один із способів зробити погану їжу смачною. Навіть сирі овочі, якщо посолити, можна їсти й без олії. Та краще споживати їх без солі. Сіль спричинює розвиток гіпертонії та склероз. Добо-ва потреба солі 2—4 грами, а люди вживають по 10—20.

Вітаміни. Одержують їх, споживаючи свіжі фрукти й овочі. Наймінімальніша доза фруктів та овочів — 300 грамів щодня. Га-даю, потрібно — 500. Ще краще — кілограм. Пращури з'їдали два-три кілограми. Заміна сирих овочів і фруктів вареними — нерівнозначна. Краще вживати квашену і свіжу капусту, моркву, цибулю, салат.

Жири. Вони не так шкідливі, як підступні. Мають надто багато калорій — дев'ять на один грам. Твердження, що жири вкрай потрібні, — міф. Можна не вживати ані мас-ла, ані сала, і навіть тоді в організм потра-пить мінімальна кількість жирів. Вони є в молоці, м'ясі, навіть у хлібі, й цього досить. Рослинні жири нібито не сприяють розвит-кові атеросклерозу, але й ними не варто за-хоплюватися.

Щодо білків. Їх теж не треба надужива-ти. Людям малорухливим і похилого віку молока й трохи м'яса (грамів 50—70) — ціл-ком достатньо.

Вуглеводи. Тут порада проста: їсти мен-ше солодкого, інакше нормальну вагу збе-регти важко. Доведеться стримуватись, ад-же один грам цукру дорівнює чотирьом ка-лоріям.

Про воду. Пити треба багато.

КОРОТКО ПРО МОЄ ХАРЧУВАННЯ

Напружене життя починається зранку, тому ї сніданок великий, грубий і некало-рійний: 300—500 грамів свіжих овочів або капусти (свіжої чи квашеної), двійко яєць чи дві картоплини і кава з молоком.

Обід нерегулярний. Першу й другу стра-ви — без хліба, без жирів, мінімум м'яса. Кефір, чай або сік — це на третє. Вечеря — чай з медом або з цукром уприкуску, сир, трохи ковбаси. Фрукти — за сезоном. За день за об'ємом набирається багато, а за ка-лоріями — у межах витрат. Знайте, що маса тіла зростає в період великих нервових пе-ренапружень.

Щодо сну. Якщо людина без снодійно-го добре спить, — з її нервами все гаразд. Перша порада. На сні не треба заощаджу-вати час — у середньому бажано спати по вісім годин. Друга порада. Не лякайтеся безсоння. Великої шкоди від однієї без-сонної ночі не буде. Надвечір накопи-читься дводенна втома і вас здолає сон, але вечір треба звільнити для відпочинку. Якщо “погані” ночі йдуть одна за одною, вдайтеся до снодійного, однак контро-люйте, щоб це не стало звичкою. А тим ча-сом знайте: це серйозне застереження що-до розпорядку життя. Необхідно “випас-ти” з нього на кілька днів, щоб облишити снодійне. А розрахунок тут такий: не від-регулюєш свого життя — втратиш усе. Один із контрольних пунктів здоров'я — це сон.

СЬОГОДЕННЯ І ГЛОБАЛІСТИКА

Чи можна передбачити майбутнє люд-ства? І так, і ні. Головне питання: як виник-ла складність світу? Від Бога? Мій матеріа-лізм довгий час цього не міг прийняти. У диво не вірив. Та років п'ять тому познайо-мився з ідеями самоорганізації Нобелів-ського лауреата Іллі Пригожина й багато питань з'ясував.

Я кажу: Бога немає, але він існує. І виступаю за релігію, тому що без неї не буде моралі. А без моралі не може бути капіталізм-у. Без моралі міг бути тільки соціалізм. То-му що там була інша ідея — колективу, ко-лективної відповідальності, колективного контролю. У вільному ж суспільстві цією ке-рівною силою може бути тільки мораль. А мораль без заповідей неможлива, адже від-чуття свободи обов'язково кидає людину в різні боки, часто — до шкідливих потреб. Тож потрібна віра в те, що Бог є, що Він усе бачить, що може покарати чи довести, що Він незалежний і вищий суддя.

А тепер розглянемо динаміку окремих показників останнього століття. Кількість населення на Землі зросла в 3,7 раза. Показ-ники економіки — у 40 разів. “Зелена рево-люція” підняла врожайність утричі. Усі ко-лонії отримали незалежність. Демократія майже всюди. Є гіркий, але корисний досвід історії: два світових війни, фашизм, соціа-лізм, ГУЛАГ і Овсенцизм.

Збільшується населення. Та є втішні оз-наки. У зв'язку з визріванням цивілізації темпи зростання людності загальмувалися порівняно з 60-ми роками (минулого сто-ліття — *Ред.*) майже вдвічі. З'явилася впев-неність, що років через 50—70 кількість на-селення планети стабілізується на рівні 9—11 мільярдів. Це багато, але ще посилено для природи. На швидку зміну життя у пла-нетарному масштабі сподіватися не до-водиться — люди не ангели. Але визрівання триватиме: бідні країни перейдуть у середні, а середні підтягнуться до багатих.

Ядерної війни, здається, не буде. За-гальні ж принципи взаємин між людьми закладено великими релігіями. А це — ком-проміси.

Ви запитуєте, чи могу я намалювати сценарій майбутнього людства? Якщо ко-ротко, він, на мій погляд, може бути та-ким. Буде продовжуватись зростання еко-номіки високорозвинених країн, але без істотного збільшення матеріальних і енер-гетичних затрат. Ідеологія в цих країнах не зазнає великих змін. Тут уже пробували і “праве”, й “ліве” і збалансували міру соці-альної допомоги слабким і безпорадним так, щоб і на совість суспільства не тисну-ти, і трудящих не детренувати. Ці розвине-ні країни доведуть своє природне середо-вище до хорошого рівня. Але чекати від них великої допомоги слабборозвинутим країнам не слід — не дозволить вроджений егоїзм, біологія.

Усі інші країни будуть іти за лідерами. Однак швидкий прогрес неможливий. Культура й демократія дозрівають від поко-ління до покоління довго — десятиліттями. Усе залежить від економіки. Саме вона ро-бить ставку на освіченість. А та впливає на інтелект, духовність.

Підготувала
Таїса МОСТОВА

ДОНБАСІВСЬКИЙ КРАЙ, СОКАЛЬСЬКИЙ КРАЙ... або РОЗТОПТАНЕ УКРАЇНСЬКЕ ЗВИЧАЄВЕ ПРАВО

УКРАЇНСЬКИЙ ЗВИЧАЙ

Поставити поряд ці два географічно такі далекі, а ментально такі близькі краї спонукала мене нова книжка професора Анатолія Погріб-ного “Жива душа донбасів-ського краю”, яка друкувала-ся в “Слові Просвіти” й щойно вийшла в світ у видавництві “Дніпро”. Не переповідатиму її багатого змісту, насиченого цікавими фактами й листами, які часто звучать як розпука мешканців цього колись гар-ного краю. Хочу звернути увагу лише на одну деталь із листа Івана Ромашка з с. Портівське Маєнгуського району. Він пише: “Колись на-ша мати почула від когось із нас слово “чорт”, то так обу-рилася, що пообіцяла: “Ще раз почую — губи попухнуть”. І більше не чула”. Як чужо-впливне явище розцінює він і заміну традиційного для ук-раїнців “ви” у звертанні до батька та матері на фамільяр-не “ти”. Згадує, як школярем, почувши від учительки росій-ської мови, що батька-матір треба називати на “ти”, він почав підбирати момент, щоб застосувати те нове знання у спілкуванні з матір'ю. І ось, вирішивши, що момент виз-рів, він під час копання кар-топлі у звернувся до матері на “ти”. “Мати різко випро-сталася: “Що?! Я отетерів. “Це хто я тобі — твоя подру-га?” Після цього, зауважує автор листа, і аж по сьогодні на застосування цього ніби прогресивного педагогічного здобутку у взаєминах із ма-тір'ю він не відважувався.

Мені, людині з коренями з Сокальщини, себто з про-тилежного краю української землі, було надзвичайно лю-бо прочитати ці рядки. Адже ж, як і в донецькому краї, у нас мати також пильно сте-жила, щоб з уст її дітей не ли-лося скверне слово, яке ак-тивно засмічувало наш мов-ний ґрунт. І берегла вона зви-чай, щоб діти звертатися до старших на “ви”. Звичайно, вона не вимагала гостро, просто берегла те, що отри-мала від своїх батьків. Нас-тав день, коли я почав бунту-вати проти такої традиції, бо частина моїх ровесників до своїх батьків уже зверталася по-новому, себто на “ти”, а моїх батьків називали ста-росвітськими.

Мені пояснили, що така форма звертання до всіх старших — не прояв старо-світства, а збереження спо-конвічного звичаю, який да-вав народів силу пережити всі лихоліття. І порушення цього закону з роками може привести до страшного. І ни-ні життя дає нам безліч при-кладів сумних наслідків пору-шення звичаю, який інколи ще називають законом роду або звичаєвим правом.

Однак не про приклади хочу далі вести мову, а про те, що в розділених між со-

Фото О. Литвиненка

бою сотнями кілометрів, ши-рочезними ріками й непро-хідними лісами землях пану-вав той самий звичай. Тому не можуть вони належати до різних культурних ареалів.

І продовж останніх де-сятиліть, і нині йде нищення тієї спілки, що з різних зе-мель робить один україн-ський ареал. Нею був україн-ський звичай. Хоч ніде й не записані, але обов'язкові для всієї спільноти звичаї й тра-диції творили звичаєве пра-во. “Енциклопедія україно-знавства” подає термін зви-чаєвого права як норм пове-дінки, які діють у громаді внаслідок довготривалого застосування й переконання, що вони обов'язкові. Юри-дичний словник-довідник тлумачить звичаєве право — як обов'язкові для виконання звичаї, санкціоновані держа-вою.

Українське звичаєве пра-во має давню історію. Своїм корінням воно сягає право-вих звичаїв давньоруської держави, основна частина яких згодом була записана у “Руській правді” та інших старших на “ви”. Звичайно, вона не вимагала гостро, просто берегла те, що отри-мала від своїх батьків. Нас-тав день, коли я почав бунту-вати проти такої традиції, бо частина моїх ровесників до своїх батьків уже зверталася по-новому, себто на “ти”, а моїх батьків називали ста-росвітськими.

В Україні до звичаєвого права ставилися особливо шанобливо. Воно вважалося “давниною”, “дійсно народ-ним правом” і протиставля-лося “новині” — законодав-ству, нав'язаному значною мірою іноземними володаря-ми. “Новини не вводили і ста-ровину не рушити” — таку вимогу часто висували від

імені населення претенденти на владу в державі.

Важко переоцінити зна-чення звичаєвого права у За-порозькій Січі, яка стала цен-тром виникнення великої кількості звичаїв, котрі у су-купності склали нове поняття — “козацьке право”.

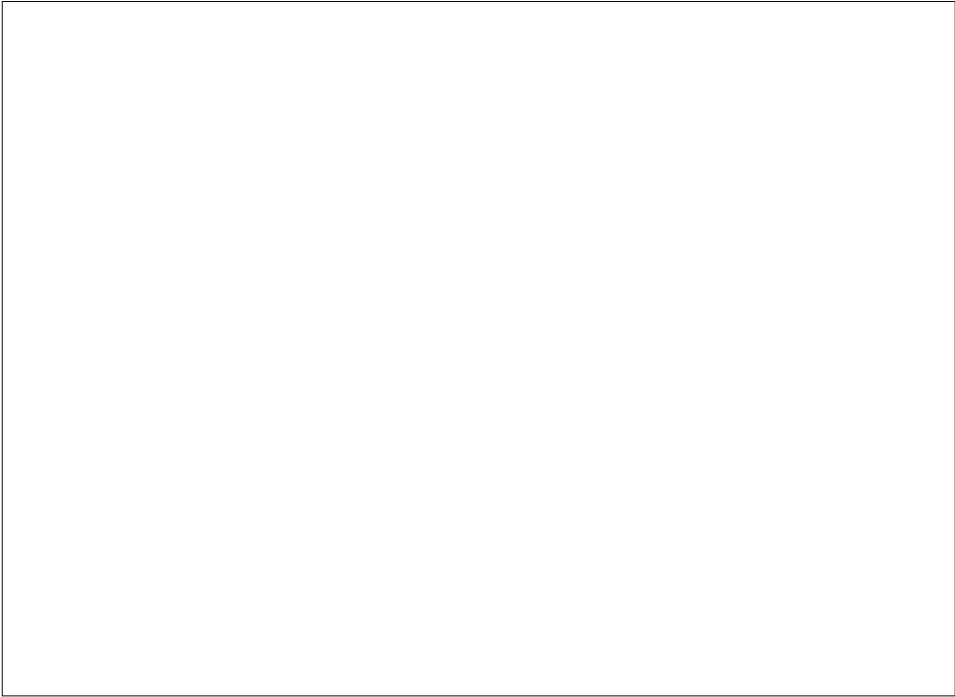
Після повалення царату в своїх уявленнях про майбут-нє правову систему України багато державних діячів, від-даючи данину українській на-родницькій традиції, надава-ли великого значення звичає-вому праву. Звернення до “дійсно народного права” стало одним із політичних га-сел цієї доби. Зокрема деякі правові звичаї були покладені в основу правотворчої діяль-ності Центральної Ради, геть-мана Скоропадського і Ди-ректорії. Норми земельного, шлюбно-сімейного й спадко-вого права відтворювали від-повідні норми звичаєвого права, які вважалися такими, що найбільше втілювали наці-ональні правові риси. Після повного розгрому націо-нально-визвольних змагань 1918—1920 років і встанов-ленням в Україні радянської тоталітарної влади спершу були спроби допустити допо-міжну роль звичаєвого права в деяких цивільних, земель-них та інших правовідноси-нах. Але згодом основним джерелом радянського права стали нормативні акти, і зви-чаєве право майже втратило практичне значення (були ли-ше окремі факти застосуван-ня звичаїв при регулюванні деяких правових питань тор-гового мореплавства та окре-мих інших проблем).

Після проголошення незалежності звичаєве право залишилося в Україні як історична категорія. Хоч відбудова низки його еле-ментів є нині життєвою потре-бою, бо не все можна вмістити в кодекси і параграфи.

Мирослав
ЛЕВИЦЬКИЙ

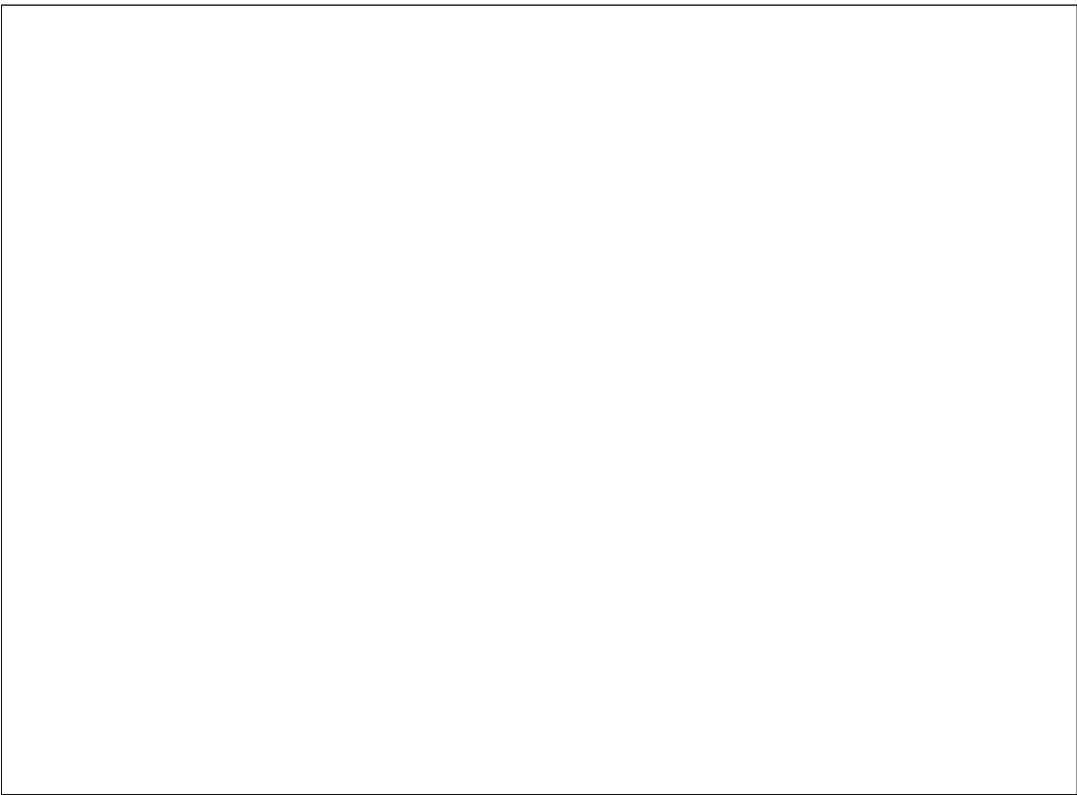
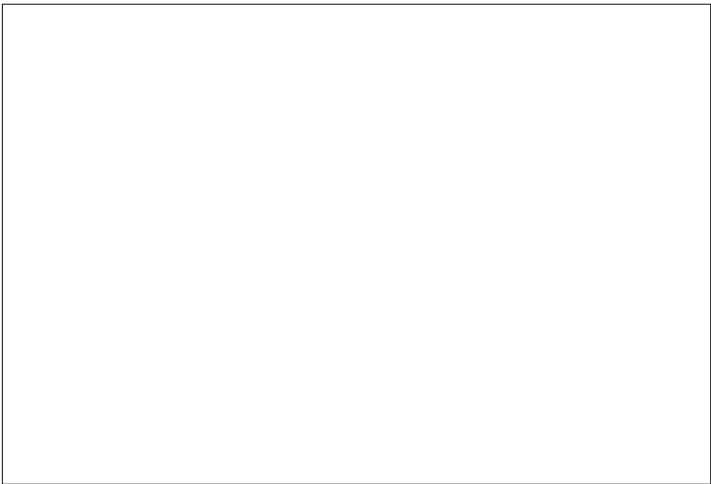
Закінчення. Початок на с. 7–9

ДО 80-ОЇ РІЧНИЦІ
ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ОЛЕКСИ ТИХОГО

ПРОЕКТ

Члени "Молодої Просвіти" із консулом України в Кракові Владиславом Каневським

НАРИС

— Чи не створюється у Вас враження, що в Україні відбувається гетотизація українського культурно-мистецького простору за рахунок розширення російського?

— Мабуть, було, і в якомусь залишку, даруйте за тавтологію, і залишилось. Нема прориву. У 20—30-ті роки таки був прорив українськості найбільшої сили. Те, що ми називаємо “розстріляним відродженням”. Тобто, той час мав більший прорив. Сьогодні повно розмов і стагнації.

Українська культура може стати ідеологією. У цьому й секрет національної ідеології. Люди, виховані в українськоцентризмі, — інші, аніж космополіти. Кожна культура на певні часи ставить завдання, ретельно проаналізувавши перед тим ситуацію. Програма, прийнята в 90-х — банальна. Група людей, з якою я працюю, ознайомилася із стратегічними розробками в культурідесь понад десяти країн. Франція, наприклад, захищаючись від глобалізаційних процесів, які буквально насуваються на країну, дбає про мову французьку, про своє кіно. Причому, захищаються, зазначаю, французи від англійської навали. А українці повинні захищати себе від...

— “рідного” сусіда.

— Власне, йдеться не про якісь періодичні акції щодо захисту від російської навали, — адже вона виставила українську за межу, відсунула українську культуру на задвірки, на периферію. Ми і досі в цьому стані. Отож на засіданні Національної ради з питань культури і духовності при Президенті України прийнято “дорожню карту”...

— Чия ініціатива назвати програму “дорожньою картою”?

— Президента. То я розглядаю її як паралель із прийняттям стратегічного розвитку культури. Мусимо вийти на створення громадянського суспільства. Ця “дорожня карта” не закрита для доповнень.

Програму що, себто “дорожню карту”, ми напрацювали ще в серпні 2005-го, потім доповнювали. Кирило Стеценко, Анатолій Калиниченко, Сергій Проскурня, Іван Малкович... Я відстоював таку позицію: ми не можемо щось забороняти, нехай буде російська музика, наприклад, але нехай буде обкладена податком. І ринок потроху змінюватиме ситуацію.

— ...Чи знайомі Ви зі складовими Програми з розвитку культури, яку свого часу розробляли в Міністерстві культури під керівництвом Івана Дзюби?

— Ця програма була як на свій час цікавою, хоча, можливо, надто лояльною. А ми повинні бути більш наступальні, активні... Вирішено спробувати відкрити сайт Національної ради.

— Часто чуємо: “фольк” — це українська культура. Це не зовсім так. “Фольк” стає модним, а в перехідний період — модерним “фольком” — це гурти “Мандри”, “ВВ”. Це вже переосмислення фольклорного виконання в модерному звучанні. В академічному мистецтві є імена Сильвестрова, Станковича, Скорика. Остання літургія — досить сильна річ. Щодо сучасної музики, то бачили б Ви, як, скажімо, у Польщі розходяться диски наших гуртів.

А як це все зібрати? Врешті, українці мають за собою 1000 років духовної музики. Опера Данькевича “Богдан Хмельницький” лежала без руху 35 років. А як вона зараз прозвучала!

— Наш Президент — висококультурна людина. Хіба попередні керівники щось тямили у культурі? Проект “Мистецький Арсенал”, наприклад, може змінити історичне обличчя Києва.

— Що Ви скажете з приводу проголошення місцевими радами російської (під маркою регіональної) мови як, по суті, другої державної в деяких областях України?

— У нас уже давно мусується гарний проект: “Схід і Захід — разом!”. Але мало що для цього робиться. Це піна — рішення рад. Це результат політичних дебатів... Повинно бути чітко сказано на найвищому рівні: одна мова — одна держава. Все. Мені часом здається, що я живу в іншій, не своїй, державі. Ми повинні йти в наступ. Активно. А не стогнати, не плакати... Ми живемо, врешті-решт, на своїй землі.

— Як вважаєте — в українському випадку: в нас така ментальність (дещо сентиментально-лакшова) через те, що ми не мали постійної державності, чи не мали державності через таку ментальність?

— У нас нормальний менталітет. Скажі-

ВАСИЛЬ ВОВКУН: «ЛЮДИ, ВИХОВАНІ В УКРАЇНСЬКОМУ ЦЕНТРИЗМІ, — ІНШІ, АНІЖ КОСМОПОЛІТИ»

Василь Вовкун здійснив близько 150 постановок: державних свят, українських і міжнародних фестивалів, днів української культури і мистецтва в Словаччині, Польщі, Франції, Німеччині, молодіжних масових заходів, альтернативних концертів, оригінальних видовищ. Серед них — постановка опери-ораторії І. Стравінського “Цар Едіп” (Славутич, 1996 р., Київ, 1998 р.), містерального шоу-дійства “Золоті ворота тисячоліть” (Київ, 1999 р.), літературно-мистецького фестивалю “Лесина осінь” (Ялта, 1994—2000 рр.), Фестивалю української культури у Польщі (Сопот, 2000 р.), Дня України на Експо—2000 (Ганновер, Німеччина, 2000 р.).

Як режисер і сценарист, Василь Вовкун, до речі, працює в різноманітних жанрах: автентичному, академічному, молодіжному і модерновому.

мо, я й незчувся, як у Донецьку поміняли таблички в адміністраціях — тепер вони українською мовою. Театр Донецька заговорив українською. І ніхто на мене там не дивився вовком, коли я спілкувався українською. Працювати над цією проблемою треба... Працювати...

— У Польщі, наприклад, повсюдно — польське середовище. Культура для кожного поляка — рідна. Це для нього природне середовище. А ми, коли переїжджаємо з області в область, — начебто на іншу землю потрапляємо.

Візьмімо Чехію початку ХХ століття. Мови чеської й не чути було, більшість ідентифікувала себе з німецькою культурою. Виробили програму — і держава стала національною державою. Я хочу сказати: якщо задано рух, за якою програмою йти, — прийдемо до бажаного результату. А для пересічного міщанина це звучить так: треба видати указ, що там ще? Підготувати закон — і так далі. Тобто, діяти “зверху”. Нас імперія тримає не тільки через газ чи й якісь інші економічні важелі. Ось недавно Путін збирав представників СНД, пропонував співпрацю інтелігенції з усього колишнього простору СССР. Подивіться, як вони спекулюють темою слов’янства. Адже Київська Русь чи просто Русь — наша тема. Ми — історичні слов’яни...

Відступ, конче потрібний для ілюстрації вищесказаного: “Мы сохраняем (дозволю собі зберегти) мову оригіналу. — Б. 3.) культуру нашої історичної родини, Большой России (підкреслення моє. — Б.3.), поэтому не можем жить и работать порознь”, — оповідає нам, українцям, зокрема директор Державного музею А. С. Пушкіна Євгеній Богатирьов у статті “Интеллигенты СНГ, соединяйтесь!” (Литературная газета. Ч. 15 — 2006. — 12—18 апреля.).

У наступному числі тієї ж газети (ч. 16), уже після “первого форума творческой научной интеллигенции государств-участников СНГ” можна прочитати заголовок “з polegшим видихом” — “Без барьеров”. У ній натрапляємо на такі “перли”, як: “Но феномен заключается в том, что эта общая гуманитарная база не исчезла, она существует, она живет (чуєте, як вона існує, ба більше — живе? — Б. 3.), более того, она в высшей степени востребована! — іще б пак: мистецькі (і не дуже) колективи з Російської Федерації і днюють, і ночують в Україні, аби ми про них, випадково не забували, ба більше: на телеканалах, у радіопрогранах тільки й чути мову північних сусідів; як сказав нещодавно один із урядовців Росії: що ми пхаємо в Україну газ чи нафту, — культурну, інформаційну інвазію належить здійснювати, це ефективніше.

Що ж, кому потрібен імперський культурний (і не тільки) простір, — як кажуть молоді, прапор у руки. Якщо він уже не здатний мислити національними категоріями. Але, як реалістично підсумував кінорежисер Олег Фіалко,

— Треба видати закон про меценатство. Хоч я в його ефективність не дуже й вірю. Шпарку якусь, аби його обійти, завше знайдуть. Буде вигідно комусь, але не культурі. Повинно бути так: є економічна еліта, є культурна еліта — і вони разом працюють на національну культуру. Український бізнесмен активно вкладає гроші в російську “зірку”, це теж — меценатство, але він працює на чужу культуру. Віктор Ющенко намагається створити таку ситуацію, щоб бізнес працював на українську культуру, на великі проекти.

Ось літературно-мистецьке свято “Лесина осінь”. Кращі музичні сили. Афіші українською мовою. Відвідували його українськи налаштовані. Так тривало два—три роки. А далі зацікавилася російськомовне населення, тепер — аншлаги. За 12 років виросло нове покоління — в університеті, яке розмовляє українською. Поставили мені дві вистави. Ми мусили б працювали в регіонах на більш державному і державницькому рівнях. Комусь, скажімо, треба дати прочитати Лесю Українку, а комусь — Оксану Забужко чи Віктора Неборака...

— Яким бачите нинішній простір культури? Як синхронізувати діяльність центральних і периферійних об’єктів?

— Це дуже велика проблема. Нині ніхто не знає, як діяти в цьому напрямку. Містечковість буває, коли люди замикаються самі в собі, тобто в рамках свого містечка чи селища. Отже, гастрольна діяльність мистецьких колективів — дуже важливий фактор.

Українське село дістало добрий удар за роки незалежності. А село ж — величезний донор нації. І в кожному чую російську музику.

Звичайно, видавати гарні вказівки владним (чи провладним) мужам — це добре, але далі ніхто не контролює їхнього виконання. Варто підходити до цього прагматично: хочеш, щоб у твоїй кав’ярні звучала українська музика, — плати. Сьогодні в цьому матеріальному світі податок має бути добрим регулятором... Врешті, нагадую: немає закону про культуру взагалі. То хто ж контролюватиме всі ті процеси, що відбуваються, скажімо, поза українською волею?

— Що має превалювати — “культура України” чи “українська культура”?

— “Культура України” — це вже мегаполіс. Я з великим задоволенням хотів би на решті через це пройти. Ми, чесно кажучи, надто толерантні до наших аж ніяк не толерантних опонентів.

— Чи комфортно почуваєтеся на посаді головного режисера Українського державного центру культурних ініціатив, взагалі — в Києві?

— Звичайно. Були, шоправда, різні періоди. Зараз — однозначно. Навіть відчуваю, що можу якоюсь мірою впливати на процес. Не настільки, як цього хочеться, але все-таки...

— Часто буваєте в рідних краях?

— Я ще досі, маючи 27-річного сина, кожного Різдва чи Великодня вирушаю, точніше, вирушаємо сім’єю, до Мами. Знаєте, зайти в рідну церкву — і якась енергія з’являється. Дивившись на цих спрацьованих, згорьованих життям людей — і думаєш про велике. А ще — не хочу приховувати — приємно, що люди тобою пишаються. Це ж, мабуть, назавжди тут закопана моя пуповина, тут — мала Батьківщина, родина. Мрію подарувати Жовкві свою колекцію старожитностей — найвільний живопис (Марії Прима-ченко, Сколоздрі), вишивки, сакральне мистецтво (зокрема, давні українські ікони).

На Коляду в Києві було відкрито виставку “Кольори і мелодії українських свят”. Глядачі Києва, а також Харкова, Дніпропетровська, Кіровограда, Сум, Полтави мали змогу оглянути колекції з музею Івана Гончара, галереї “Родовід” Лідії Ліхач, сакральне мистецтво, вишивки, рушники з колекції Президента і моєї, Вовкуна. Черговий пункт виставки — Одеса.

— Ви, бачу, видали книжку прози “Фрески” 2001 року. Як Ви прийшли ще й до літературної творчості?

— Я колись створив книжку новел “Морозяне щастя”. А до написання “Фресок” мене підштовхнула Ліна Василівна — після того, як прочитала мої новели, які я їй свого часу подарував. Запитає: чи я пишу? Так, я ще маю написати...

— Пане Василю! Як кажуть у народі, коли хтось виконує нелегку працю, — Бог в поміч!

●

Богдан ЗАЛІЗНЯК

ЖИТТЯ СТУДЕНТСЬКЕ

Як сумно, коли отримуєш листи від зовсім юних читачів, які вже мають певний негативний життєвий досвід. Адже брудний осад від чужої нетерпимості, злостивих кпинів, життєвих випробувань може залишитися в серці назавжди. Тож не можемо не надрукувати жалібно-саркастичного листа студентки Київського національного університету культури та мистецтв, що оповіла про свої гуртожиткові митарства.

“Я часто згадую свій перший день у гуртожитку. Комендант видав мені велику тумбочку (доставивши до кімнати), відчинив двері мого нового дому й кудись швидко зник. Сиджу я посеред кімнати зі своїм майном і розгублено дивлюся на розлучених моєю появою старших від мене сусідок. Облуплена стеля, засмальцьовані шпалери, неймовірна кількість меблів, тут же ступити ніде. Де ж я житиму?”

Перші тижні були справжнім пеклом. Я хочу дому! Весь час — удень і вночі. Від сильної ностальгії врятувати не могло ніщо! Після тихого спокійного життя в рідній Софіївці мене бентежило гамірне місто. Та згодом я звикла. Наш гуртожиток — окрема частинка шумливого Печерська. Тут свої правила, свій стиль життя, незалежний від Києва. Доля подарувала нам п'ять чудових років у столиці, кожен проводить їх по-своєму, кожен сам вирішуватиме, залишатися тут чи ні. Дехто захоується в Київ із першого погляду, прагне будь-що тут залишитися, а хтось мріє швидше повернутися додому. Пам'ятаю, як моя сусідка по кімнаті, втішаючи мене, сказала, що сумує за гуртожитком навіть улітку. Божевільна! А ось мені, певно, тут ніколи не сподобається.

Сподобалося, та ще як! Оті дівчата, які вперше мене вельми непривітно зустріли, з часом стали моїми найкращими подругами.

ДИТЯЧЕ ПИТАННЯ

УЧНІВСЬКІ “ГРІХИ”

“Здав би до “Музею” погані звички мого товариша. У школі хлопець як хлопець, буває навіть сентиментальний. А вдома — тиран. Б'є сестру, кричить на матір, ображає бабуся. А вони мовчать або плачуть”.

“У цьому “Музеї” я залишила б таку погану звичку моєї подруги, як жадібність. Любить подарунки. А сама страшенна скупердяйка”.

“Як непотріб викинув би почуття помсти до своїх кривдників. Воно у мене дуже сильне. Я з ним лягаю спати і прокидаюся”.

“Боюся смерті, війни і двох учителів”.

“Маю погану звичку час від часу комусь нашкочити і спостерігати за реакцією. А ще здав би звичку ніколи не вибачатися, хоча й винен”.

“Кажу у віці правду, хоч би якою гіркою вона була. І товаришам, і батькам, і вчителям. Але потім дуже страждаю. Не хочеться жити в цьому світі. Можливо, мені саме в “Музеї гріхів” місце. Який експонат правдолюбця!”

БАТЬКІВСЬКІ “ГРІХИ”

“Я здав би безкінечні й багаторічні батьківські докори: “Ти повільно все робиш”, “Ти не маєш друзів, як інші”, “Ти егоїст, індивідуаліст”, “Кому ти потрібен такий?”. Я й сам страждаю від цього вже давно”.

“У батьків ніколи не вистачає часу поговорити зі мною, вони завжди

ТРИМАЙ СВОЮ ТЕРИТОРІЮ!

Кімната стала першою по-справжньому власною оселею. Принаймні я так відчувала, доки комендант не сказав, що моє тут лише ліжкомісце. Ну і нехай, зате моє!

Мабуть, на все життя запам'ятаю, як ми з дівчатами чаювали. Як весело нам було. Ми говорили годинами, а деколи цілими ночами. Слухали музику, самі співали... раділи, як тільки дозволяла фантазія. Ми відчували себе вільними, молодими і надзвичайно щасливими. Та за надмірні веселощі була тяжка розплата. Мій перший залік. Аж досі страшно згадувати. Дочекавшись до останнього, я ввечері сіла вчити свою економічну теорію, мої ж однокімнатниці, немов здурівши, почали співати, танцювати, слухати музику, а на мої зауваження — весело реготали, а згодом ще й книгу з конспектом забрали. Після кількохгодинних сварок, які ні до чого путнього не привели, я ображено лягла спати. Уранці мені урочисто повідомили, що, виявляється, в гуртожитку традиція така — не давати першокурсникам учити перший залік. На щастя — минулося, залік отримала автоматом.

Загалом, перший рік минув весело і без проблем. Мої сусідки, закінчивши університет, виїхали з кімнати. Я лишилася сама. Разом із ними минув період мого веселого і безтурботного життя в гуртожитку. Я була найменша і, мабуть, тому дівчата мені багато в чому допомагали й радили, зрештою, було просто сумно, адже ми були дружною і веселою кімнатою. У нас існувало неписане правило: розповідати одна одній усі проблеми, переживання чи просто цікаві події зі свого життя. Багато проблем ми намагалися вирішити разом, радили одна одній від широкого серця. Кажуть, жіночої дружби не існує. З прихильниками цієї думки можна посперечатися, адже між нами в кімнаті не було жодних заздрощів ні через хлопців, ні через одяг, ні через успіхи. Ми були різні, але кожна ставилася з повагою до інтересів

іншої. Майже з перших місяців свого життя в Києві я поринула в громадське життя столиці. Постійні мітинги, збори, переживання, пов'язані з різними заходами, безкінечні розповіді про свою “Просвіту” — цим щодня я надокучала однокімнатницям. І вони не тільки вислуховували мене, а й намагалися допомогти порадою. Деколи згадую свій перший просвітнянський захід у нашому університеті, здається, це був показ і обговорення “Пропалої грамоти”, мене тоді охопив панічний жах, що ніхто не прийде, а дівчата, покинувши всі свої справи, прийшли та привели своїх друзів. На мою думку, один із феноменів гуртожитку — здатність часом перейматися проблемами сусідок більше за власні. Я і зараз в усіх деталях пам'ятаю Лесині фільмування. Це автоматично ставало проблемою номер один для нашої кімнати.

Але той щасливий час сплив, і що далі буде? Яких дівчат до мене підселять? Рекламу фразу “тримай свою територію” я почала сприймати буквально. Мене дуже дратувало,

як нові сусідки кладуть речі на полочки моїх подруг, прагнуть щось змінити у нашій ідеальній, на мій погляд, кімнаті. Обурила мене й кількість моїх однокімнатниць — нас п'ятеро. Двоповерхові ліжка, наче в казармі, місця катастрофічно не вистачає. Як так жити можна? По-моєму, над нами просто знушаються! Уявіть собі, п'ятеро полярно різних людей замкнули на 5 років у маленькій кімнаті, розрахованій на трьох. Ми говоримо різними мовами, у нас різні уподобання, ми слухаємо різну музику. Зрештою, що може бути спільного між інтересами майбутнього юриста й хореографа, менеджера та співака, логічно, що між нами виникають конфлікти. Я не можу весь час слухати російську попсу, розповіді про походеньки по барах, розмови про постановки танців. Декого не влаштовує мій стиль життя. Ми різні і змінюватися ніхто не хоче. З першими сусідками ми навчилися пристосовуватися одна до одної, з теперішніми — ні.

Я гадаю, щоб полегшити життя собі та своїм студентам, наша адмі-

ШКІЛЬНИЙ «МУЗЕЙ ГРІХІВ»

Вісім років я була шкільним практичним психологом і викладала людинознавство — у середніх класах та-психологію — у старших. У які лише драматичні історії не доводилося втручатися! Переконана в одному: учені-психологи, психіатри, медики частіше повинні нагадувати, що дитина не сприймає великої кількості наказів, та й узагалі наказової форми, категоричності.

...Наша Державна художня середня школа ім. Тараса Шевченка гуманніша за масові. Я в цьому переконана, та й учні це підтверджують. Гуманніша. І все-таки...

Учні 6-х і 10-х класів відповідали на одне й те саме запитання: “Якби у школі був “Музей гріхів”, який непотріб ти там залишив би?”. Відповіді примушують багато над чим замислитися.

“при ділі” або роздратовані. Ніде разом не буваємо. Навіть улітку відпочиваємо окремо”.

“Мій вітчим Саша ставився до мене як до доньки лише перші три місяці. А потім як уже не догоджала (варила їсти, мила посуд, прала), бачила його тільки незадоволеним і злим. Одного разу, коли я допізна готувала композиції на художню раду, він підійшов, довго роздивлявся, похвалив і сказав: “Що тобі мама наказувала перед від'їздом у відрядження?” — “А я й роблю все, як мама веліла”. — “Ні, не все. Вона ще стелила постіль і залишалася зі мною”. Допоможіть влаштуватися в якийсь далекий монастир, бо коли я розказала мамі про все, вона відповіла, що в мої 12 років треба вести себе пристойно не провокувати дорослих на “всьяке таке”. Виявляється, Саша їй розповів усе так, як йому вигідно. Жити не хочеться, допоможіть”.

“Дуже страждаю, коли ображає батько. Хочу навіть помститися. Але поки мене щось стримує”.

“Чому вони такі байдужі? Жодних запитань тобі, нічим не цікавляться. Лише зрідка: “Ну, у тебе все нормально?” Починаю розповідати. Ба-

чу, їм не цікаво. Навіть не помітили, як вийшла з кімнати...”

“У мене вдома не знають різниці між критикою і образою. Називають поганими словами. В нашій оселі, мабуть, назавжди поселилися маленькі війни”.

“Чим більше критикують батьки, особливо при свідках, тим більше роблю наперекір. Я їх ненавижду. І посилаю мовчки прокляття”.

“Про концтабори я раніше тільки читав. Відтоді, як у нас з'явився вітчим, зрозумів: наглядачами в концтаборах працювали такі, як він. Завжди злий, не розмовляє, а свариться (нецензурно), бешкетує. Можливо, тому до мене чіпляються всілякі хвороби. А молодша сестричка частіше перебуває в лікарні, ніж удома, хоч мама — лікар “швидкої допомоги”.

“Якби до Верховної Ради обирали підлітків, ми б розповіли, як нестерпно буває жити. Можливо, тоді законом обмежували б права батьків”.

“Здала б до “Музею” лайливі (нецензурні) слова тата і мами. Вони не сваряться, а завжди так спілкуються”.

“Як на мене, батьки бояться любити дітей, щоб не “зіпсувати”. Така ось дивна логіка. Йй, безумовно, місце в незвичному “Музеї гріхів”.

УЧИТЕЛЬСЬКІ “ГРІХИ”

“Моя школа — і вчителі, і педагоги-художники — так вигідно відрізняються від двох попередніх, де я вчився раніше, що “Музею гріхів” у нас не може бути...”

“Я здала б до “Музею” звичку викладачів усіх навчальних закладів думати, ніби ходіння до школи — найбільша радість для дітей”.

“По-моєму, то гріх, коли учитель полюбить нагадувати про помилки та вчинки, скоєні колись. Помилки, які я й сам не хочу згадувати”.

“Я відправив би до “Музею” звичку вчителів, які вміють “дуже чемно” “прищемити дверима пальці”. На класній годині йшлося про людські вчинки, про подвійну мораль. Я кинув репліку-запитання: “Чи можна називати учнів і вчителів також людьми з подвійною мораллю, якщо вони українською розмов-

ністрація має проводити хоча б елементарне анкетування при поселенні в гуртожиток щодо кола інтересів, розпорядку дня, особливо болючого питання мови та ін. Це б значно зменшило конфлікти в кімнатах.

Виникають непорозуміння на мовному ґрунті. Цькування з боку російськомовних студентів досить часті і закономірні. “Що ти мені там кажеш, української не розумію, будеш говорити російською, бо ти вже не в своєму забитому хуторі, а в Києві”, — приблизно так вони аргументують власну позицію.

Дехто за такі слова дасть по пиці, а дехто заговорить російською. Навіщо свідомо створювати конфлікти, краще розселити по різних кімнатах, тим самим оберігаючи українськомовність першокурсників. Може, це звучить дивно, але перевірено досвідом — відсотків 90 моїх українськомовних однокурсників під кінець першого курсу заговорили російською мовою. Звичайно, не факт, що, живучи з українськомовними людьми, ніхто не заговорить російською, але хоча б у власній кімнаті не забудуть рідної мови.

Останнім часом у нашому гуртожитку почастишали міжнаціональні конфлікти. Скільки б нам не розповідав ректорат, що всі люди рівні, незалежно від кольору шкіри й віросповідання, расистів не меншає, і наші іноземні гості досить часто ходять битими. Не знаю як, але адміністрація повинна вирішити ці болючі питання, бо мовчазне спостереження за тим, хто кого перемаже, ні до чого доброго не призведе.

Тож життя в гуртожитку виявилось не таким уже безтурботним і веселим, як мені колись здавалося. З часом щоденне свято набридли, інколи просто хочеться тиши та спокою, що в гуртожитку буває досить рідко. Набридли, ні, краще сказати остогидли вічний бруд, завжди несправний душ і перегорілі конфорки на плитці.

Проте до всього звикаєш і пристосовуєшся...”

● **Софія,**
студентка КНУКіМ

ляють тільки на уроках і все. На перервах, поза школою спілкуються лише російською?”. Вчителька відповіла: “Це зовсім не заважає їм бути патріотами і не меншими, ніж ти зі своєю широю українською.” — “Так вона ж може загинути, якщо нею не спілкуватися,” — не втримався я і на підтвердження процитував поручика Лукаша: “Залишилось чехами, але ніхто не повинен про це знати. Я — також чех”. Це і про нас писав Ярослав Гашек, коли створював свого Швейка і писав у Києві у такі ж непевні часи.

Відтоді (з тих зборів) моє шкільне спокійне життя скінчилося. А поперед ще 11-й клас”.

“Відправила б до “Музею гріхів” поганий характер учителів, бо ніколи не усміхаються”.

“У деяких учителів звичка неохайно одягатися, постійно скажжитися нам на скруту. А чи добре це?”

“Чому викладачі обирають собі “любимчиків” і ставлять їм гарні оцінки? Цьому явищу місце в “Музеї”.

“У нас багато вчителів, у яких добре розвинене почуття гумору. А у двох педагогів, не гумор — сарказм, бо сміх дуже дошкульний! Над собою сміються легко, не злобливо, а учням таке слівце можуть припекти, що воно надовго тобі псує настрої, стає прізвиськом. Куди дітись від цього?”.

До якого висновку дійшла я в своїй практиці (а понад 90 учнівських робіт це підтвердило)? Тепло і ніжність не розбещують дітей, як було заведено думати. Милосердя — найцінніше, що є в педагогіці.

● **Таїса МОСТОВА,**
м. Київ

НЕБЕЗПЕЧНА ТА ЗАГАДКОВА

Улітку 1998 року на Кременчуцькому нафтопереробному заводі пролунав вибух велетенської сили. Вибухнув “десятитисячник” — великий резервуар для зберігання нафтопродуктів, який вміщає до 10000 кубічних метрів бензину чи інших продуктів нафтопереробки. Він був майже повністю зруйнований, оскільки в нього влучила кульова блискавка, яка проплавилася його товсту металеву поверхню. Не допомогла сучасна система захисту від блискавок, встановлена на заводі. Пожежу вдалося локалізувати й ніхто не загинув лише тому, що “десятитисячник” був незаповнений бензином. У ЗМІ повідомлялося також про загибель військовослужбовців унаслідок вибуху на складі боеприпасів та про пошкодження літака-богатира “Руслан”, що ледве не призвело до катастрофи. Обидва випадки були спричинені кульовою блискавкою. І вони — не поодинокі, кульова блискавка доволі часто руйнує важливі об’єкти, які вважаються надійно захищеними від блискавок громовідводами. Не кажучи вже про побутові “зустрічі” людини та вогняної кулі. У листопаді 2005 року вона знищила цілу будівлю в селі Ялтушків Барського району Вінницької області, позбавивши помешкання родини 12 співробітників науково-дослідницької станції, розташованої неподалік. У Новосілки-Опарські, що на Миколаївщині, вогняна гостя завітала двічі. У хаті родині Мельників налякала дітей, бо з шипінням проповзла по стіні, повибивала внутрішні шибки, спалила і повиривала “з м’ясом” усю електропроводку, розетки, вимикачі, вивела з ладу новенький телевізор, “підсмажила” килим. Справжній гармидер неспрошена гостя вчинила на горіщі — вирвала балку, до якої кріпився “стілець”, навіть повиягала цвяхи з дерева. Дах кілька секунд ходив ходором, немов під час землетрусу. І лише тоді, коли небесна bestія зсередини протаранила покрівлю і вирвалася на волю, “Армагеддон” припинився.

Під час тих “візитів” довкола довго й голосно вили собаки, а перелякані коні падали на землю... Таких історій багато відбувається по всьому світу. Інколи людям здається, що кульова блискавка з’явилася їх покарати. Так, одного разу вона “наздогнала” грабіжників і змусила їх кинути крадене.

Опитування в “Інтернеті” виявило цікаві результати: на нього відгукнулося чимало людей. Скажімо, з подивом помітили кульову блискавку... у фотоателє, отримуючи надруковані фотографії: знімали на плівку звичайні блискавки, а на фото зафіксувалася кульова, що існувала якусь мить, тож для людського ока лишилася непомітною. А от дівчинці Наталі, можна сказати, пощастило — вона бачила кульові блискавки 3 рази, і жодного разу не постраждала. За її словами, вони просто собі летіли десь на відстані 50 метрів від землі.

У Харківському районі Києва, на проспекті Бажана, кульова блискавка з’явилася в підземному переході, перелетіла крізь нього і вилетіла з іншого боку.

А от у Тайланді, на березі ріки Нага, щороку відбувається яскравий, наче салют, парад кульових блискавок. Вони з’являються у той день десятками — жовті, помаранчеві, малинові, і нікого не чапаючи, здійснюються в повітря. На це загадкове явище приїждять подивитися чимало цікавих з усього світу.

Але все ж таки, більшість зустрічей кульової блискавки і людини небезпечні. Приблизно 9 % випадків зустрічі людей із вогняною кулею закінчуються трагічно: контузіями, каліцтвом, інколи смертю (1,3 %). Тому важливо виконувати поради фахівців: якщо побачите кульову блискавку — поверніться до неї обличчям і замріть. Опустіть руки і киньте все, що тримаєте. Якщо йдете транспортом, то зупиніть його і приборіть руки з керма — це підвищує шанси вціліти.

ПРИМХЛИВА ТА МІНЛИВА. ЯКА ВОНА БУВАЄ?

Відомо, що фізична природа звичайної, так званої лінійної блискавки була встановлена близько 250 років тому, коли В. Франклін в Америці та М. Ломоносов у Росії виконували свої відомі досліди з атмосферною електрикою. Вони встановили, що блискавка має ту саму природу, що й електрична іскра, яку тоді вже навчилися одержувати в наукових лабораторіях.

Але виявилось, що кульова блискавка має

зовсім інші властивості, ніж звичайна блискавка. Найвразливіші люди, фантазери й фантасти схилиються до того, що кульова блискавка створена іншопланетянами або нечистою силою.

Кульова блискавка як явище природи, пов’язане з грозою, згадується ще в роботах давньогрецького філософа Арістотеля (IV століття до нашої ери). Вважають, що першим ученим, який безпосередньо зустрівся з кульовою блискавкою і загинув від неї, був Г. В. Ріхман, який спільно з російським ученим М. В. Ломоносовим у 1753 р. досліджував атмосферну електрику.

Перша збірка спостережень кульової блискавки (близько 30 випадків) міститься у книзі французького астронома та фізика Ф. Араго “Грім і блискавка” (1838 р.). Але перший систематичний опис властивостей цього явища з’явився лише у XX сторіччі, коли В. Бранд у книзі “Кульова блискавка” (Гамбург, 1923 р.) проаналізував 215 свідчень із відомих йому 600 випадків спостережень вогняної кулі (останні свідчення Бранд вважав нереальними, ненадійними).

КУЛЬОВА БЛИСКАВКА

Кульова блискавка вражає Ріхмана (малюнок свідка випадку)

Сучасні уявлення про властивості кульової блискавки ґрунтуються на свідченнях кількох тисяч очевидців із різних країн. Кількість очевидців безперервно збільшується, що дозволяє підвищувати точність кількісного визначення параметрів кульової блискавки. Але це вже мало змінило сучасні уявлення про загальні властивості кульової блискавки, головні з яких такі.

Діаметр кульової блискавки може бути як меншим за 1 см, так і більшим за 1 м, але в більшості випадків він має 10—30 см. За час існування кульової блискавки її діаметр, як правило, майже не змінюється.

Тривалість існування кульової блискавки може бути і меншою за 1 секунду, і більшою за хвилину, але переважно проміжок часу — 5—15 с.

У більшості випадків (близько 91 %) форма кульової блискавки нагадує сферу, але може бути й еліпсоїд (3,7 %), стрічка (1,8 %), груша (0,9 %), диск (0,6 %), кільце (0,4 %), циліндр (0,2 %) або й узагалі форма може бути невизначеною (1,5 %). Іноді (6,5 %) кульова блискавка змінює форму, наприклад, куля перетворюється в стрічку або стрічка — у кулю, або куля деформується при підстрибуванні біля землі чи витягується в напрямку до провідника.

Кульова блискавка переважно сприймається як однорідне утворення, але близько 11 % кульових блискавок мають напівпрозору оболонку, близько 6 % — хвіст, близько 7 % — складну внутрішню структуру (хаотичний рух усередині кулі яскравих крапок або ниток та ін.).

Кульова блискавка (малюнок невідомого художника XIX ст.)

Колір кульової блискавки може бути помаранчевим (24,8 %), жовтим (19,9 %), білим (18,2 %), червоним або рожевим (17,1 %), блакитним або фіолетовим (12,4 %), зеленим (1,4 %) або це може бути суміш кольорів (6,2 %).

Яскравість кульової блискавки порівнюють із яскравістю електричної лампочки, потужність якої може бути і меншою за 10 Вт, і більшою за 500 Вт, але в середньому вона наближається до 100 Вт.

Про відчуття тепла повідомляє лише незначна частина свідків, біля яких проходила кульова блискавка. Разом із тим, інколи повідомляється про опіки від кульової блискавки (навіть під одягом), подібні до дії ультрафіолетового або м’якого рентгенівського випромінювання.

Інколи свідки відчувають різкі запахи (сірки, озону, окислів азоту) та слабкі звуки (шипіння, потріскування, свист).

Кульова блискавка може плавити й випаровувати метал, розщеплювати колоди, нагрівати воду і т. ін., але може й не залишити слідів. Енергію кульової блискавки оцінюють у середньому значенням 30 кДж, але іноді вона сягає до 5 МДж і більше.

Імовірність появи кульової блискавки визначити чи не найважче, бо значна її частина лишається непоміченою. Останнім часом цю ймовірність оцінюють значеннями 2—200 випадків на 1 кв. км поверхні Землі за рік. Для деяких районів це може перевищувати ймовірність удару лінійної блискавки у Землю.

НАУКА: ГІПОТЕЗИ ТА МОДЕЛЮВАННЯ

Звідки вона з’являється й куди зникає? Чому може вбити на відстані, а може доторкнутися й не завдати жодної шкоди? Чому здатна рухатися проти вітру й проникати крізь скло, не пошкоджуючи його? Чому іноді зникає непомітно, а іноді — з потужним вибухом? І звідки вона бере свою енергію?

Лише у другій половині XX століття почалося наукове дослідження цього природного феномену.

Було запропоновано близько 300 гіпотез щодо фізичної природи кульової блискавки, але жодна з них не могла навіть наближено пояснити її властивості. У монографії Дж. Баррі (1980 р.), де проаналізовано низку гіпотез, список літератури за проблемами кульової блискавки містить близько 2000 найменувань.

Із усіх гіпотез можна виокремити лише дві невеликі групи, які підкріплені експериментами й дозволяють пояснити певну частину властивостей цього явища. Перша група розглядає кульову блискавку як електричний розряд, а друга — як хімічний процес (наприклад, горіння).

Найбільш досліджена гіпотеза лауреата Нобелівської премії, академіка Капіці (1955), який спочатку вважав, що джерелом енергії кульової блискавки є електромагнітні хвилі дециметрового діапазону, що виникають при електричних розрядах у хмарах, відбиваються та фокусуються поверхнею Землі. При цьому утворюються стоячі хвилі, у пучковостях яких унаслідок високої напруженості електричного поля існує плазмова куля. Незважаючи на те, що споряджена ним у гори Кавказу спеціальна наукова експедиція (1967 р.) не зафіксувала дециметрових хвиль, тривалість та інтенсивність яких були б достатніми для під-

тримки кульової блискавки, Капіца не відмовився від своєї гіпотези. Але в Нобелівській лекції (1978 р.) він сформулював гіпотезу ширше: кульова блискавка — явище, що створюється високочастотними коливаннями, які виникають у грозових хмарах після звичайної блискавки.

Суттєве заперечення проти всіх гіпотез, що розглядають кульову блискавку як електричний розряд, висловив І. П. Стаханов (1985 р.): аналіз властивостей кульової блискавки дозволяє зробити висновок, що вона рухається як автономне тіло, не пов’язане із будь-якими струмонесучими чи хвильоведучими каналами.

Тому значний розвиток одержали гіпотези, що розглядають внутрішнє хімічне джерело енергії, переважно — процеси горіння. У лабораторіях вдавалося одержувати вогняні кульки, що вільно рухались. У цьому напрямку найвідоміші роботи Дж. Баррі (1980 р.), І. П. Стаханова (1985), Отсукі та Офуртун (1988), Б. М. Смірнова (1988, 1990). Але в межах цих гіпотез не вдається пояснити процес виникнення у вільному повітрі значних концентрацій речовин, які необхідні для горіння, а також пояснити багато із вказаних вище властивостей кульової блискавки (проходження крізь скло, рух проти вітру, виникнення “з нічого”, пошкодження електроапаратури та ін.).

Таким чином, незважаючи на певні експериментальні докази, жодна з вказаних двох груп гіпотез не могла бути покладеною в основу теорії кульової блискавки. Тривалий час ці групи гіпотез вважали альтернативними, що заперечують одна одну. Але нещодавно з’ясувалося, що ці дві групи гіпотез не суперечать, а доповнюють одна одну, і обидві частково можуть бути використані при побудові теорії кульової блискавки.

Разом із тим, головне питання у проблемі кульової блискавки — про джерело її енергії у природних умовах — лишалось нез’ясованим.

ШЛЯХ ДО РОЗГADКИ

Міжнародні симпозиуми, присвячені дослідженням кульової блискавки, проводяться з 1988 року по всьому світі. Були там вже представлені і доповіді українських учених. У Національному технічному університеті України “Київський політехнічний інститут” проведено дослідження, що розкривають сутність кульової блискавки. За розробками кандидата технічних наук Олега Степановича Ільєнка вона є замкненою електромагнітною хвилею — “електросолітоном”. Така хвиля здатна існувати тривалий час і може містити в собі необмежений запас енергії та інформації, поки що недоступної для розуміння. Річ у тім, що численні невдачі побудови теорії, яка б не суперечила тій чи іншій частині фактів, описаних очевидцями, привела до тенденції відмови від спроб пояснити явище кульової блискавки загалом. Автори гіпотез почали свідомо моделювати лише окремі нюанси цього явища і аналізувати його окремі властивості. Але при цьому фактично ігноруються значна частина фактів, які не вписуються в дану гіпотезу.

І лише використання нового поняття про “електросолітон” дозволяє знайти шлях побудови теорії, яка вільна від протиріч зі свідченнями очевидців і не ігнорує жодної частини цих свідчень.

На жаль, наукові розробки вченого завершили на стадії вдало проведеного комп’ютерного експерименту і припинилися через відсутність фінансування. Ініціатива співробітників кафедри Техніки високих напруг НТУУ “КПІ”, зі створення сучасного центру дослідження блискавок була згорнута з тих самих причин.

Але неважко здогадатися, які практичні перспективи і вигоди криються за розвитком цих досліджень. По-перше, надійний захист від круглого дира. По-друге, розробку нового, альтернативного джерела енергії, що в часи енергетичної кризи може практично озолотити нашу країну. По-третє, використання руйнівної енергії феномену в оборонній галузі. Хоча наші мирно налаштовані вчені й не хотіли б їти цим шляхом. До того ж, на той час, коли у держави знайдуться кошти на фінансування науки, всі війни у світі, напевно, давно скінчаться...

● За науковими роботами
О. С. Ільєнка
підготувала його донька
Людмила ІЛЬЄНКО

ПОРТРЕТ

Якось вінницький гурт “Очеретяний кіт” вирішив грати і співати так, як живеється, спосіб життя і світосприйняття максимально природно переплавляючи в слова й звуки. Це рішення прийнято внаслідок спостережень за колегами-музикантами, що погналися за кон’юктурою і втратили своє творче обличчя. Між першим і другим альбомами “Очеретяного кота” відстань, яка дорівнює музичній еволюції. Якщо дебютна робота “Манія” — це психоделічно-ембентний експеримент із похмуро-туманним кліматом, то другий — “Коломийки” — суцільний фольк-роковий драйв. Так сталося, що музиканти поставили за мету відшукати справжній автентичний український “грав” — той пульсуючий стан, який “заводить” і “зносить дах”.

Лідер-вокаліст Роман Кріль:

— Щоб усе з’ясувати, я поїхав у Карпати до діда Юри навчитися грати коломийки. До речі: в альбомі є дідові репліки, награвання і власні коломийки. Ми швидко зробили альбом, оскільки були обмеження в студійному часі — з одного боку, а з іншого — вчасно ввіймали той особливий стан коломийкового транс. Потім ми побачили, що гурт “Гуцул Каліпсо” з Чернівців робить це професійніше за нас, і почали шукати джерел натхнення в себе на Вінничині. Багато сіл обходили-об’їздили, багато цікавого почули. Зрештою, зупинилися на тематичі чумацьких пісень. Це дивовижний матеріал.

Новий альбом “Мандрівка в Косаківку” вміщує чумацькі народні пісні, коломийки й авторські пісні Романа Кріль, Анатолія Секретарьова і Володимира Войчишина. Суміш двох фактур: автентичної й урбаністичної у специфічному аранжуванні з наголосом на м’яко-

РОМАН КРІЛЬ: «НАЙЕНЕРГЕТИЧНІШИЙ МУЗИЧНИЙ КРАЙ — ЦЕ КАРПАТИ»

му акустичному звучанні дає новаторський присмак чогось дуже рідного, домашнього, теплого. Між тим, “Очеретяний кіт” дуже легкий на підйом: їх нерідко можна почути в столиці, на фестивалях “Країна мрій”, “Мазепа-Фест”, “Шешори”.

Сьогодні в гурті грають: Роман Кріль (голос), Микола Доляк (скрипка, голос), Олена Шевченко (скрипка, голос), Володимир Войчишин (голос, звук), Костянтин Бушинський (гітара), Аліна Лерман (скрипка).

“Очеретяний кіт” про себе:

— Очеретяний кіт — тварина, яка живе в очереті при болоті. Там є

все, що йому потрібно. Назва гурту з’явилася 1995 року, коли (за легендою) Костянтин Бушинський (Буш) побачив цю нашу тотемну істоту в київському зоопарку. Зараз “О. К.” живе у Вінниці. Південний Буг — поруч, у ньому завжди є риба, а на берегах — удосталь того, що дарує і радість, і печаль. Але час від часу “О. К.” вирушає на пошуки “чогось такого” в інші кутки й закутки Національного парку України. Коли — поодиночі, коли — вкупі.

Повертатися в рідні очерети з далекіх гір і степів не менш приємно, ніж вирушати в мандрівки, бо важкі торби здобутих вражень бентежать

уяву. Самі розумієте, що потім: торби розв’язуються, здобич витягається і починаються експерименти.

Наші перші експерименти з трофейним, не подільським фольклором пов’язані з найдрайвовішим музичним українським краєм — Карпатами. Старий музикант з села Лімни дід Юра цей драйв називає “грати з азартом”...

Горянські коломийки в нас якось підозріло спліталися з рок-н-рольними ритмами. Але ми освячували ці гібриди з вірою в те, що в сучасному музичному просторі України не вистачає добрячого фольклорного драйву.

Якось ми придбали у від’їжджачої єврейської родини збірку чумацьких пісень і відкрили новий для себе світ — світ пронизливого й водночас спокійного мелосу, досить зневажливого ставлення до себе і навпаки, — поваги до трудяг-воликів. Тож запрягли і ми собі віртуальних круторогих і попливли в степи, туди, де небо велике і вдень, і вночі, туди, де віс сухий вітерець, а до Полтави чи Решетилівки ще далеко...

Подорожі у просторі й у часі інколи змінюються подорожами вглиб. Цей вимір руху надають нам пісні Анатолія Секретарьова, математика, історика, поета, нашого “заочеретяного” товариша. Світ його пісень — це той Крим і Рим, куди ми вирушаємо чи то по сіль, чи то по досвід. Утім нехай він сам скаже: “Мое знайомство з “Котами” почалося 1993 року. Щоправда, тоді тільки з Романом Крілем. Потроху всі перезнайомилися. Вони кажуть, що я їхній учитель. Та я сам у них вчуся, ще і вболіваю за них. Оце десь рік минув, як вони “перелізли через паркан”. Досі до Саду вони тільки підбиралися. Якщо все буде добре, у наступному альбомі побільшає їхніх самостійних мандрівок. Тож — гайда у Косаківку!”

ПРЕЗЕНТАЦІЯ

У БРАТІВ ГАДЮКІНИХ
ЦЬОГО ЛІТА ВРОДИЛО!

“Вродило!” — так називається остання платівка братчиків, записана живцем на їхньому пам’ятному концерті 20 січня цього року в столичному Палаці спорту. Передбачається два види видання. Перше — два звичайні диски у стандартних пластмасових коробках. Друге — вийде обмеженим накладом в одну тисячу примірників, матиме картонну подарункову упаковку і крім пари компактів буде DVD із фільмом, знятим під час згаданого ювілейного виступу Гадюкіних. Цей варіант побачить світ до кінця літа, тому варто добре пильнувати, аби його не прогавити. Крім музичного фільму на дисках, на Першому Національному має з’явитися телеверсія концерту, яка буде менш тривалою та матиме інший монтаж.

“Вродило!” стане, на думку бастиста Ігоря Мельничука, першим повноцінним записом наживо. Усі існуючі попередні концертні записи робилися за застарілою технологією: напряму на магнітофон, а тому не можуть похвалитися належною якістю.

Випускатиме “Вродило!” власне видавництво Братів “Гад Рекордз”, яке зокрема видало платівку Гадюкіних “Live à Bruxelles”. Докладніше про це творче об’єднання можна дізнатися на сторінці www.gadrecords.com.ua. Завчасно замовити альбом із кіно можна за електронною адресою: gadrecords@gmail.com або за телефоном у Києві (044) 247-19-19.

Кліп “Воплів Відоплясова” на пісню “Колискова” очікуваної платівки “Були деньки” став перемож-

Брати Гадюкіни на сцені

цем X Кінофестивалю “Відкрита Ніч: Дубль 10”. Мультик до “Колискової” переміг у розділі “Анімація” як кращий анімаційний фільм. Задум створити подібний відеоряд належав Олегу Цурікову, і це його перший доробок як режисера. Олег уже мав досвід у мультиплікації: він брав участь у створенні 10-хвилинної стрічки “Йшов трамвай № 9”, яка серед інших нагород була відзначена Срібним Ведмедем на Берлінському кінофесті 2005 року. До слова, цей мультик, як і кліп “Колискова”, теж пластиліновий. Два Оледи, Цурик і Скрипка, випадково перетнулися на виступі “ВВ”, де мультиплікатор запропонував “вешешнику” непересічне бачення майбутнього кліпу. Обрали “Колискову” й через два місяці на папері постала мультипригода. Чому саме було обрано пластилінову анімацію розповідає Олег Цуріков: “Якщо зараз подивитись музичні канали, то не

дуже багато естетичних відеоробіт. Багато оголених дівчат, псевдоатрибутики, яку нав’язують молоді, дітям. Хотілося створити щось особливе. Такий фільм, який можна дивитись усім. “Колискова” вийшла саме такою. Це анімаційне відео прикрасить колекцію відеокліпів гурту “Воплі Відоплясова”, та буде гарним доповненням до нового альбому “Були деньки”.

Режисер Олег Цуріков не збирається зупинятися. За повідомленням речництва гурту “ВВ”, вже подана заявка на участь в анімаційному фестивалі “Крок” (www.krok-festival.com), який відбудеться в Росії з 8 по 17 серпня. Водночас “Колискова” — своєрідна чергова дія з низки заходів, приурочених до 20-річчя “Воплів Відоплясова”, під знаком якого для ватаги минає цей рік.

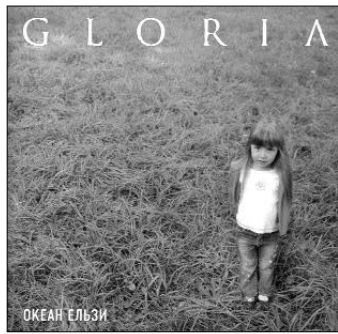
Із початком спеки “Квадратжесіма” розпочала роботу над

зйомками відео до однієї з наймоторніших пісень свого дебютного альбому COSMO — на пісню “Клуб”. В основу відеоряду лягли матеріали деяких нещодавніх виступів на великих і маленьких майданчиках, зокрема фестивалі “Рок-Січ”. Знімає відеокліп “Клуб” Сергій Глієв, з яким “Квадратжесіма” працювала над своїм попереднім відеодоробком “Азбука Морзе”. По завершенні роботи кліп буде розміщено для вільного завантаження на іменній сторінці гурту www.qg.com.ua, а на початку осені він має надійти й у телепростір.

Київське видавництво “МПЗ Рекордз” випустило в однойменному форматі збірку, яка буде до вподоби меломанові: “Найкращі Українські ВІА”. До альбому увійдуть пісні, відомі не лише в Україні, а й на теренах усього колишнього СРСР від “ВІА Кобза”, “Смерічки”, “Ватри”, “Водограю”, “Арніки”, “Чарівних Гітар” і від Тріо Мареничів. Диск у продажу з 19 липня, а його повний зміст — на сайті www.mp3records.com.ua/disks.

Нещодавно “МПЗ Рекордз” випустило в світ збірку Сестер Тельнюк, куди увійшли всі пісні, починаючи з 1990 по 2005 рік включно. Інформація про цей альбом на www.mp3records.com.ua/disks. Придбати такі збірки можна за телефонами у Києві: (044)495-23-03 (співпраця взагалі), 494-26-56 (гурт).

РЕФЛЕКСІЯ

СЛЬОЗОТОЧИВА
«ГЛОРІЯ»

“Ти і я — нас океаном несе, в ньому ми можемо все!” Це цитата з пісні “Ти і я” з альбому “Gloria” — поки що найсвіжішого в дискографії “Океану Ельзи”. Після рок-н-рольної форми присутня в піснях “Ніколи”, “Тінь твого тіла”, “Gloria”. Але найгармонійніше поєднання форми і змісту в пісні “Відчуваю” — певно, завдяки дуже вдаль духовій секції, вишуканій ліриці. Взагалі, весь альбом витриманий в акварельних тонах, він повністю позбавлений пресингу ритм-секції. Справді — бітлівська естетика звуку присутня скрізь. І в тому, підозрюю, заслуга нового учасника гурту — серба Мілоша Пунишича, який грає на акордеоні, роялі, органі, синтезаторах. Він зробив усі оркестрові аранжування, він же диригував. До речі: потужний оркестровий “бек-граунд” створили в альбомі струнний квартет “Колегіум”, Київський філармонійний оркестр, ансамбль автентичного співу “Древо”. Уся лірика Славка Вакарчука в альбомі виразно сповідає характеру: безліч звернень до неї — невідомої і безліч переживань, часом відвертих, часом метафоричних. І, на превеликий жаль, — надто одноманітних. Немає гри на рівні слів, почуттів, немає того віртуозного жонгливання поетичними образами, чим славилися “Beatles” й інші світові титани рок-сцени. Поетика Вакарчука якось застрягла на романтичній сльозоточивості, а хочеться ж ширшого тематичного спектра. Чомусь вірилося, що Славка “прорве” на щось більше, ніж звичайнісіньке “рюмсання” через кохання...

За звуком, за аранжуванням і записом цей альбом бездоганний. Безумовно, перед нами — новий “Океан Ельзи”, який не кращий і не гірший. Він — інший. Із новою естетикою звуку, яка тяжіє до підкресленого ліризму навпіл із призабудою романтикою. Але, на жаль, тут немає нічого, щоб “зносило дах”, немає прозорінь і одкровень. Хоча, щось подібне ледь-ледь просвічує в піснях “Ікони не плачуть”, “Не питай”. А може, й не варто вимагати сміливого відриву від посла доброї волі в ООН, радника Президента... Бо він же і так хороший, мільйони дівчат його і так люблять...

● Матеріали підготував
Олександр ЄВТУШЕНКО

Розвиток української лексикографії має складну історію та численні зовнішні втручання, зокрема вплив советської політики, програмних ідеологій щодо зближення російської та української мов. Урешті-решт, унаслідок подібних “контактів” між наукою та політикою сьогодні маємо цілий шар проскрибованої, ледь живої лексики, комплекси забутих і відчужених від української лінгвосфери слів. Але ж саме така лексика — свідчення повнокровності української мови, функціонального розмаїття, стилістичного увиразнення та експресії. Проте за советських часів мовна політика мала свої ідеологічні плани розвитку (позамовні!), що призвели до викривлення мовного дзеркала, спотворення уявлення про мову, упослідження лінгвістичного дискурсу через свідомий, спланований параліч внутрішньомовних ресурсів. Усе це — причина викривлення історичних кодів української нації, нерозуміння її перспективи та цінності.

Пошкоджену національну самоідентифікацію значної частини українського народу породжує не тільки недостатня обізнаність із власним історичним минулим, а й *викривлена* мовна ситуація, що масово продукує тип конфліктної свідомості й поширює явище, що в науці має назву “ненависть до самого себе” або “самоприниження”. Можливість втрати власного історично-інформаційно-культурного простору становить чи не найбільшу загрозу українському суверенітету, оскільки в сучасному індустріальному суспільстві засоби масової інформації мають величезний вплив на формування *масової свідомості*.

Політичні втручання — річ дуже небезпечна, але в історії вони завжди мали успіх для апологетів фальшивих ідеологем і фатальні наслідки для самої історії. Ось і сьогодні мова перетворилася на об’єкт політичних прокламацій, демагогічних виступів із трибуни Верховної Ради, ненависті, жорстокого цинізму та фінансових махінацій. А люди, які дбають про повноцінне існування мови, роблять щось реальне для розвитку мови, — обмаль.

Одним із останніх вчинків, що має сприяти розвитку мови, є перевидання у видавництві “Обереги” десятитисячним накладом “Російсько-українського словника” Сергія Іваницького та Федора Шумлянського. Цей словник було видано ще 1918 року, “в час боротьби за Українську державу, в якій, згідно з європейською традицією державотворення, мова титульної нації мала бути головним чинником консолідації. Завдання дерусифікації міських середовищ і розширення сфер уживання української мови викликали нагальну потребу в опрацюванні її літературного стандарту, унормуванні правопису, створенні терміно-систем, упорядкуванні лексичного складу”, — зауважує у передмові до видання Лариса Масенко, завідувач кафедри української мови Національного університету “Києво-Могилянська академія”.

Перевидання словника, в якому відбито стан розвитку української мови на початку ХХ сторіччя, — вчинок сміливий, він вартує уваги мовознавців та й загалом гуманітаріїв. Сьогодні час повертати до мовного узусу репресовані слова, щоб нарешті припинити мавпування з російської мови, адже в такий спосіб ми переносимо в українську свідомість абсолютно не український спосіб мислення. Свідомість у прогнилих шатах — феномен покоління манкуртів на кодах постсоветської системи.

Національне калічення через призму мовної політики може спинити потужне функціонування мови не тільки в комунікативному аспекті, а й як засобу думання, експресії, пізнання. Для цього насамперед потрібна лексика — тобто словник, що має подати для мовця потрібне слово. Вживання семантичного розмаїття може вивести зі стану мовного анабіозу через втрату функціональних органів і фрустрації систем мови в попередні десятиліття. А такі мовні екзекуції в ХХ сторіччі в СРСР — факт, що вже не потребує перевірки.

Так, наприклад, із початком цькувальної кампанії 1933 року проти тогочасних термінологічних праць як “буржуазно-націоналістичного шкідництва” було видано у 1934—1936 роках п’ять термінологічних бюлетенів (медичний, математичний, ботанічний, фізичний і виробничий) зі зрусіфіко-

ваною науковою термінологією, яку згодом пропагували в десяти російсько-українських шкільних термінологічних словниках (1933—1935), і загальних словниках С. Василевського (1937), М. Калиновича (1948). Натомість про “Російсько-український словник” Іваницького та Шумлянського було забуто.

Ще Михайло Жовтобрюх, загалом негативно оцінюючи лексикографічні праці 1918—1920 рр., вирізняє два словники. На його думку, виняток становлять лише двотомний “Російсько-український словник” С. Іваницького та Ф. Шумлянського та “Словник української мови” Д. Яворницького. На думку М. Жовтобрюха, перший словник “обіймав найбільший проти всіх інших тогочасних словників реєстр російських слів, перекладених одним або кількома українськими відповідниками”.

Автори цього словника старанно добирають усі значення реєстрового слова, щоб витворити якнайповнішу семантичну низку українських відповідників. Відчутно, що укладачі хочуть відшукати з мовних глибин питомі українські слова, щоб не уривався зв’язок поколінь. Кожне слово може розгортатися

КРОК ДО МОВНОГО ПОВНОГОЛОСЯ

Перевидано «Російсько-український словник» Сергія Іваницького та Федора Шумлянського

в семантичне гніздо, що об’єднує назви різновидів, характеристик, станів, понять, явищ тощо. Це скрупульозне опрацювання терміна за принципом тлумачного словника. Наведу кілька прикладів: маратель — базграч, партач, (про малярів) — квачомаз, боготмаз, (про піітів) — віршомаз, папіромаз; предосудительний — срамотний, сороміцький, негожий, доганий, незвичайний, неподобний; случай — випадок, трапунок, нагода, пригода, приключок, припадок, случай, оказія... Отже, на одне російське слово — кілька питомих українських. Сьогодні, напевно, багатьом було б легше відшукати іншомовне слово, аніж те слово, яке живе в нашій мові. Через советську мовну політику та позамовні втручання маємо десятки, сотні слів, похованих під шаром струп’я винищеної мовної пам’яті.

У словнику широко ілюстровано словотворчість народу, в якій відбито його спостережливість, фантазійність, поетичну уяву: шапка — шапка (порвано тепла), (смушева гостроверха) — шлик, шличок, (повстяна) — магерка, яломок, (з наушниками) — малахай, (кудлата і висока) — кучма, (овеча) — бира, бирка, (чабанська) — чабанка, (сукняна) — шо(е)ломок, (обшита Кабардою) — кабардинка, (з ріжками на взір конфедератки) — рогачка; вінець, корона. Велику увагу у словнику приділено фразеології — сталим словосполученням, ідіомам і синтаксичним зворотам: пойти в пляс — піти у танець; пойти, пошло на несчастье — піти, пішло на лихо, на пропасть; показаться вдали — заманити; проводити в дорогу — виразити, вирядити; пуститься на произвол — пуститися берега тощо.

Лариса Масенко в передмові до перевиданого словника зауважує, що його “високі оцінки з’явилися в мовознавчій літературі лише після 1991 року. У радянський період майже всі словники — і загальномовні перекладні, і термінологічні, укладені в роки визвольних змагань та українізації 1920-х років, — ще з часів терору 1933 року були оголошені “націоналістичним шкідництвом” і вилучені із практичного та наукового вжитку, а більшість упорядників їх були репресовані”. Річ у тім, що “мовознавців 1920-х років, які опрацьовували орфографічні, термінологічні й лексичні норми української літературної мови, було звинувачено в намаганнях “відірвати” українську мову від російської... З 1933 року українське словництво перебувало під пильним партійним контролем, а головним принципом укладан-

ня російсько-українських словників був принцип зближення лексичного складу української мови з російською”.

Як зазначають у коментарях до словника його упорядники Сергій Іваницький та Федір Шумлянський, за основу лексикографічної праці вони взяли “Словарь російсько-український” М. Уманця (Комарова) та А. Спілки (колективний псевдонім одеських співпрацівників М. Уманця). У передмові автори написали: “Малося на думці, головним чином, задовольнити нагальну потребу широкого загалу українського й неукраїнського громадянства в такого роду словникові, який би містив у собі в можливо найбільшій формі ... українські слова й вислови...”

Мова — модель національної самоідентифікації в історичному часі, що відображає стан генетичної інформації суспільства. У ХХ сторіччі розуміння мови вийшло за межі сучасних лінгвістичних знань. Але найважливіша функція мови — націєтворча: соціалізація людини відбувається в атмосфері саме національної мови, національних кодів та символів, національної концептосфери. З цієї причини у визначеннях нації більшість дослідників наголошує саме на мовному компоненті, а в ієрархії атрибутів нації мова посідає домінантне місце — поруч із *національною самосвідомістю*, елементом і виявом якої є ставлення до мови. Саме тому роль словництва першочергова для розвою мови, підтримки мовного функціонування за умов нестачі чіткої та фінансованої національної мовної політики.

На жаль, із початку “незалежності” в Україні мовне питання із царини лінгвістичної перейшло у площину політики. Але на початку дев’яностих навіть і політики ще не було, а була політична клановість. Так ось, досить довго ці клани вирішували статус, роль, майбутнє тієї “нешасної” української мови, знаючи про неї тільки “заочно”, переважно з советських документів. Мова для “кланової політичної еліти” — зручний предмет маніпулювання: за “мовним питанням” можна сховати питання політичне, фінансове, економічне... Ситуація в Україні на початку дев’яностих була дуже нестабільною: нерозуміння історичної перспективи внаслідок винищеної історії та самих категорій історичної свідомості (того плацдарму, на якому можна побудувати систему бінарних перспектив), економічна криза, культурний занепад, “розгул” демократії (разом із іншими розгулами!) — усе це дало підстави для ут-

вердження постсоветської стагнації. В мову почали грати, а за серпанком лінгвістики приховували елементи далеко не мовознавчі, а політичні. Звісно, для тогочасних “політичних керманівців” словники на кшталт Шумлянського та Іваницького не мали жодної історичної й культурної ваги. Тогочасна “еліта” і російської мови не знала (послугуючись аргументом та новомовою), не кажучи вже про українську.

Усе це призвело до того, що сьогодні (за умов “розгулу” ліберальної демократії та нівеляції національної свідомості) ідеальний час розв’язати іншу мовну проблему: захистити “пригноблену” (виявляється, так!) в Україні російську мову, надавши їй статусу регіональної, розмахуючи Хартією про “міноритарні мови (під соусом мов меншин)”. Україна впевнено хоче начепити на себе “демократичний” лейбл “*двомовної країни*”. Нація з двоязиччям — передбачуваний результат мутації історичного коду. В чому ж небезпека такого діагнозу?

Лариса Масенко у своїй праці “Мова і суспільство: Постколоніальний вимір” цитує слушну думку польського дослідника Є. Велюньського: “Немає двомовних народів — так само, як немає дитини, в якій було б дві біологічні матері”. Поширення двох мов в одній країні — джерело постійного дискомфорту й напруження. Вітіснення національної мови чужою перетворює народ на аморфне населення з меншовартісною домінантою. Тому одне з нагальних сучасних завдань — відновлення природних стихійних форм існування мови. “Мову, що вийшла з ужитку як засіб звичайного буденного спілкування, не врятує від забуття створена культура, якою б елітарною та досконалою вона не була”, — слушно зауважує Л. Масенко. Розвиток словництва, зокрема видання високоякісних російсько-українських словників десятитисячним накладом може суттєво допомогти змінити ситуацію.

За словами професора Масенко, “високий рівень словника С. Іваницького та Ф. Шумлянського засвідчує той факт, що до нього зверталась як до лексикографічного джерела, поряд зі словниками Бориса Грінченка та Євгена Тимченка, Олена Курило, добираючи матеріал до праці зі стилістики “Уваги до сучасної української літературної мови”. Цей словник двічі без змін перевидували в добу українізації 1920-х років — у Катеринославі та в Харкові.

Проблема мови в Україні — це теоретична проблема визначення ціннісних орієнтирів сучасної людини за умов *навної* ліберальної демократії та браку національної основи. Відомо, що демократія — система багаторівнева, еволюційна, відкрита для множинності інтерпретацій. Але це у випадку сформованих демократій. Наразі маємо хаотичну проліферацію інтерпретацій демократії на тлі або повільного (як в Україні) шляху до можливої демократії, або (як у Росії чи Білорусі, вже не кажучи про центрально-азійські держави) неприхованого повернення до радянської моделі централізованої влади. Для когось демократія — це рівність і відповідальність, а для когось — “вседозволеність” і неміряний простір для плебейських самовиявів. Немає і не може бути однієї моделі демократичного устрою. Але в будь-якому випадку демократія без національної основи немислима.

Лариса Масенко підсумовує в передмові до словника, що його “було укладено із практичною метою — подати зібрання української лексики в достатньо повному обсязі, потрібному для оволодіння українською мовою (близько 35 000 слів)... Хоча з часу першого видання словника С. Іваницького і Ф. Шумлянського минуло майже століття, він і нині цілком придатний для практичного використання, особливо якщо зважити, що й тепер завдання дерусифікації й розширення сфер використання української мови такі ж актуальні, як і на початку ХХ століття. Велике значення має перевидання словника і для наукової мети — дослідження традицій українського словництва, вивчення процесів унормування й кодифікації української літературної мови в їх історичному розвитку”.

● Дмитро ДРОЗДОВСЬКИЙ, студент Національного університету “Києво-Могилянська академія”

“Можна творити поезію високого патріотизму, ні разу не вживши слів — батьківщина або вітчизна; можна проінняти творчість палкою любов’ю до України, ні разу не вживши слова Україна; можна писати й пристрасні любовні поезії, не вживши слів любов чи кохання. Бо поезія — не називає, а пориває. Цього не знає більшість наших молодих і літніх претендентів на звання поета. Це добре знала Олена Теліга”. Так Гр. Шевчук (Юрій Шерех) сказав про мужню і красиву жінку, яка обрала шлях звитяги й боротьби і йшла ним до кінця нескити, поклавши життя на вівтар боротьби за українську державність. Цю високу офіру здійснив і її вірний друг і чоловік Михайло Теліга.

У розвії української духовності є приклади, коли подружні пари спільно йшли по шляху формування й утвердження національної самосвідомості: Пантелеймон Куліш і Ганна Барвінок, Олена Пчілка і Петро Косач, Олександр та Софія Русови і багато інших. Окрім спільного подружнього життя, виховання дітей, їх об’єднували високі громадські та політичні ідеали. Михайло та Олена Теліги — з цього числа українських патріотів.

Олена Шовгенова і Михайло Теліга познайомилися в еміграції, куди їх закинула доля після довгих поневірянь. Під час визвольних змагань родина Шовгенових переїздить до Києва, де батько Олени веде активну політичну діяльність — він член уряду УНР. А згодом — прощання з Києвом, який для Олени став рідним і святим, і трагічний “ісход” — еміграція.

У Празі Олена закінчує матуральні курси і 1925 року вступає на історико-філологічний факультет Українського високого педагогічного інституту імені Михайла Драгоманова. Там, у Празі, відбулося її знайомство з Олексом Стефановичем, Олегом Кандибою (Ольжичем), Галею Мазуренко, Оксаною Лятуриною. В Подєбрадах, куди часто приїздила до батька, ректора Української Господарчої академії, познайомилася з Євгеном Маланюком, Юрієм Дараганом, Леонідом Мосендзом. Трохи пізніше усі вони стануть єдиною творчою спільнотою, яка увійде у світову культуру під назвою “празька поетична школа”.

Узимку 1924 року у Студентському домі у Празі “Видавництво Української Молоді” влаштувало вечір, активну участь у підготовці якого брала енергійна й непосидюща 18-річна Олена. Українська громада підготувала концерт, і на ньому з величезним успіхом виступав бандурист Михайло Теліга. Згодом зібрані кошти пішли на видання збірки талановитої поетки Галі Мазуренко — колишнього вояка армії УНР, нагородженої у роки визвольних змагань за відвагу найвищою відзнакою — орденом “Залізний хрест”.

До цього часу Олена Шовгенова — мила, екзальтована, жвава дівчина, яка спілкується переважно зі своїми ровесниками-емігрантами, здебільшого з російською “золотою молоддю”, бере участь у молодіжних вечорах, живе безтурботним життям. У недалекому минулому — “північна Пальміра” — Петербург, у якому пройшли дитинство та юність, закоханість у поезію “срібного віку”: Ахматової, Блока, Гумільова, Мандельштама... І хрещена мати Зінаїда Гіппіус — неабияка поетеса. Російськомовне оточення і у Празі, і вдома, де батьки з синами й донькою, а ті між собою, розмовляли виключно російською. І якесь, на перший погляд, ніби віддалене ставлення до українства, хоча й не цуралася його, отого українського, бо колишніх вояків армії УНР та членів їхніх родин у Чехо-Словаччині було понад 30 тисяч. Завдяки президентові держави Томашеві Масарику вигнанці української землі отримали тут не лише політичний притулок, а й можливість отримати українську освіту (прецедент небувалый!), тож крім українських гімназій тут були створені Український вільний університет, філософію в якому студіювали Олекса Стефанович, Олег Ольжич, Іван Колос, Андрій Гарасевич та інші представники “празької школи”; Український високий педагогічний інститут імені Михайла Драгоманова, в якому викладала, зокрема, Софія Русова, і її блискучі лекції з педагогі-

ки слухали Юрій Дараган, Олена Теліга, Галля Мазуренко; Українська Господарська Академія в Подєбрадах, яку закінчили Євген Маланюк та Леонід Мосендз; Українська студія пластичного мистецтва у Празі, де мистецтву малярства й скульптури вчилися Галля Мазуренко й Оксана Лятурина.

Олена Теліга поки що зайнята своїми безжурними дівочими справами. Але якось трапився випадок, який буквально поведе життя дівчини іншою колією. У Народному домі на Виноградах (один із районів Праги — Т.А.) добродійний комітет російських монархістів влаштував бал. Оточена кавалерами, Олена танцювала і розважалася. І

ЖИТТЯ, ЯК СПАЛАХ

раптом серед її упадальників розпочалася розмова, яка вдарила дівчину у саме серце, — йшлося про українську мову як мову “собачу” із глузливими знущаннями і прикладами. “Ви хами! — скрикнула Олена. — Це моя мова! Мова мого батька і матері. І я вас більше знати не хочу!”

І стався поворот долі. Саме тоді вона, доля, і зводить її з Василем Куриленком, Леонідом Мосендзом, які допомагатимуть дівчині насамперед вивчати українську літературну мову, якої до цього не знала. А згодом і з Михайлом Телігою, який дуже багато зробить для того, щоб Олена відчула себе гідною частинкою великого українського народу.

А Михайло мав що розповісти дівчині. Родом із Кубані, молодий козак рано визначився як національно свідомою особистістю. 15-річним хлопцем, курсантом військово-фельдшерської школи, він випадково зустрівся у Катеринодарі з кобзарем — і його серце назавжди прикипіло до бандури. “Отже, — писав Михайло, — все почалося з бандури: чари її мене не поминули... — вхопили мене і повели тією стежкою, на кінці якої я бачу щастя свого народу”. Тоді він починає активно займатися самоосвітою, вивчає українську історію, історію козацтва. У роки визвольних змагань він у вирі політичних подій, працює у Кубанській Національній Раді. Коли на Кубані розпочинаються репресії, Михайло перебирається на Україну, вступає на службу до Армії УНР, стає ад’ютантом головнокомандувача Симона Петлюри. А потім — трагічний відступ армії, кілька років таборів інтернованих, і нарешті — Чехо-Словаччина. Михайло стає студентом УГА в Подєбрадах, учиться на інженера-лісівника, активно займається громадською і політичною роботою, виступає на концертах, де під супровід бандури співає українські думи та пісні. І ось зустріч із Оленою, його єдиною світлою любов’ю і щастям.

1999 року Київське видавництво ім. Олени Теліги випустило збірник “О краю мій...” (упорядник Надія Миронець), у якому, крім творів Олени Теліги, спогадів

про неї, опубліковані і її листи до тоді ще нареченого Михайла. Їх варто прочитати, хоча адресовані вони лише йому, коханому. У цих листах Олена висловлює свій ідеал родинних стосунків. Вона пише: “Тільки така любов гарна, як у нас, коли вона не “каторга єгипетська”, не обов’язок, а світле, радісне, вільне щастя! Любов неможлива без повного цілком довір’я. А я Вам вірю безмежно! Тільки будьте завжди щирим, я знаю, що я для Вас — єдина!” Це написано в 1925 році, Олені — 19, Михайлові — 25. Вони закохані і щасливі. Їх кружляє танок життя, такий же гарний, як і той “Козачок”, який вони танцювали удвох як учасники танцювального гурту. Зоя Равич-Маланюк згадувала: “Оцеї спільний “Козачок” молодій, стрункої пари був видовищем, що його так легко не можна забути”. Певно, тоді й склалися такі рядки:

*Кожен крок — сліпуча блискавиця,
А душа — польовий, буйний вітер,
Розгортаються уста і лиця
Неспокійним пурпуровим квітом.
Не піймаєш: я — вогонь, я — вихор!
А вони спиняться не зникли!
Але раптом... усміхнувся тихо
І в очах моїх заграє виклик...
А душа, розбещеністю п’яна,
Вип’є туги золоту отруту.
О злови мене, злови, коханий,
Я так хочу біля тебе бути!
Бачиш, стіни зникли, мов примари,
Трави лізуть нам під закам’яну,
А над нами — розсвітлює хмари,
Перед нами — зеленіють луки!
Тільки зловши — радісно і в’юрко
Закручу тебе первинним рухом,
А з оркестри бризне поцілунків
Весняна, бурхлива завірюха!*

ДО 100-РІЧЧЯ ОЛЕНИ ТЕЛІГИ

Незабаром вони поберуться, щоб уже не розлучитися навіки. Вінчатимуться молоді 1 серпня 1926 року при храмі Святого Миколая в Подєбрадах. Свідками на весіллі були старший брат Олени Андрій Шовгенів і студент Петро Петренко.

Коли перед молодими стане вибір: гроші на життя попервах чи весілля, Олена обере гучне весілля. І хоча скоро настане матеріальна скрута — від лейкемії помере мати Олени, батько одружиться з жінкою, з якою у пасербиці стосунки не складуться, і він перестане матеріально допомагати студентському подружжю, — вона про свій вибір не шкодуватиме.

У червні 1929 року закінчується навчання Михайла в академії у Подєбрадах, де він спілкується зі студентами цього закладу Євгеном Маланюком, Леонідом Мосендзом, Миколою Сціборським та іншими майбутніми видатними діячами української культури та політики. На цей час Олена уже знала поетку, активна політична діячка — чинний член ОУН, вона пробує себе у публіцистиці. Її оточення — українська емігрантська молодь, її друзі й однодумці.

Переїзд подружжя після закінчення Михайлом академії до Польщі не припинив активного громадського життя Олени й Михайла. Тут, у Варшаві, вони беруть участь у студентських організаціях, стають членами Української Студентської Громади, корпорації “Запорожжя”, знайомляться з Дмитром Донцовим. Олена починає співпрацювати з Є. Маланюком та Ю. Липою, які видавали часопис “Ми”. Але Михайло мусить переїхати на роботу в село — матеріальна скрута. Випадкові заробітки не дають статків, хоча інколи Олена, яка вміла вишукано носити одяг, підробляє манекенницею.

У селі, куди на ціле літо приїздила до чоловіка, вона вражена бездуховністю обмежених пань, в оточенні яких мусить перебувати, бо вони — дружини начальників Михайла. Бідність пригломшує, у них інколи немає й кусня хліба, ні в що одягнутися, у селі немає лікаря, елементарних зручностей — усе дратує і пригнічує. Михайло

страждає від того, що не може дати коханій хоча б елементарного. Але Олена не думає про себе — усі її думки про чоловіка, якого вона намагається хоч якось морально підтримати. У листах до близької подруги Наталі Лівницької-Холодної вона виливає душу, турбуючись про чоловіка. Єдина втіха — читання і листування. І — поезія.

Про Олену Телігу як поетку громадянського звучання написано чи не найбільше. Але то не вся Олена. Укладачі антології української поезії на Заході Богдан Бойчук та Богдан Рубчак зазначають, що “у творчості Олени Теліги (можливо, більше, ніж у будь-якої іншої української поетеси) помітна справжня прекрасна жіночність”. Про цю особливість її творчості можна судити хоча б з цієї поезії, в якій ліричне жіноче начало — передовсім:

*Розцвітають кущі ясену —
Грає сонце в височині.
Чи зустріну, чи не зустріну?
Чи побачу тебе, чи ні?
І куди б скерувати кроки,
Щоб тебе я могла знайти?
Тільки бачу — іде високий,
Привидляюсь, чи то ж не ти?
І не вітряно, і не хмарно —
Все заповнить весняний сміх!
Цілий день я проброджу марно,
Не зустрівши очей твоїх.
Та зате серед ночі, любий,
В весняному мойому сні
Поцілуєш мої губи
І щось тихо шепнеш мені...*

Проте вона ніколи не була “альбомною” поеткою. О. Теліга вже чітко визначилася й у своїх політичних поглядах, і в мистецьких уподобаннях, і в розумінні взаємин між чоловіком і жінкою як рівноправних активних особистостей, де жінці належить не остання роль. Станіслав Гординський писав: “У неї було якесь велике відчуття жіночої великості, якоїсь емансипації, що вселюдно формувала свій власний духовний світ”. У поезії Олени її лірична героїня символізує жінку, яка може бути такою ж відважною, як і борці-мужчини, чоловіки-воїни, і водночас ця лірична героїня — зразок ніжної жіночності:

*Ми ж ваша пристрасть — тиха і ясна,
Де кораблями — ваші збиті крила...
Не Лев, а Діва наш відвічний знак,
Не гнів, а ніжність наша вічна сила.
“Відповідь”.*

Цій проблемі стосунків чоловіка і жінки присвячено низку її публіцистичних статей: “Якими нас прагнуть?”, “Сліпа вулиця”, “Рецензія на повість І. Вінницької” та ін. Прекрасна жінка, іноді вона ставиться до жіноцтва досить критично. “Жінки старіються найбільше від страху перед старістю, яку бачать у кожній зморшці, в кожному сивому волоссі, і цей страх відбивається на їх обличчі, позбавляючи його ясного виразу. Зрештою, зморшки зникають від масажу, сиве волосся не старить нікого, але вираз жаху залишається...” Олена вважає, що з таких бід і проблем вихід один — “відмолодитися душею, яка дійсно старіється, задихається, коли немає потрібного їй щастя”. А щастя для самої О. Теліги — це любов і спільна мета, у досягненні якої жінка має бути поряд із коханим. Ця її теза висловлена у багатьох публіцистичних і поетичних творах, зокрема у вірші “Мужчинам” (1932):

*Не зірвуться слова, гартовані, як криця,
І у руці перо не зміниться на спис,
Бо ми — лише жінки.*

*У нас душа — криниця,
З якої ви п’єте, — змагайся і кріпись!
І ми їх даємо не у залізній гімні, —
У сріблї ніжних слів, у вірі в вашу міць,
Бо швидко прийде день, і по дорозі димній
Ви зникнете від нас,
моя зграя вільних птиць...*

*Ще сальви не було, не заревли гармати,
Та ви вже на ногах. І ми в останній раз
Все, що дає життя, іскристе і багате,
Моя медоносний сік, збираємо для вас.
Гойдайте ж кличний дзвін!*

*Крешіть вогонь із кремнів!
Ми ж, радістю життя
вас напоївши щиртєм,
Без металевих слів і без зітхань даремних
По ваших же слідах підємо аж на смерть!*

Але Олена могла і сама повести за собою. Коли розпочалася Друга світова війна, було створено Культурну референтуру — підпільну організацію, яка мала на меті активну роботу серед окупованого населення України, піднімаючи національний дух, збуджуючи політичну свідомість українців. Очолив її Олег Ольжич. На той час уже стався розкол в ОУН, яка розділилася на дві організації (“бандерівців” та “мельниківців”, О. Теліга була в останній — *Т.А.*). Як член референтури, вона разом із Уласом Самчуком 14 липня 1941 року виїздить із Кракова, де останні роки вела активну діяльність, очолюючи студентське товариство “Зарево”, випускала літературний альманах “Буде буря!”, до якого включила єдиний свій вірш “Мужчинам”. Потай вони переходять кордон, добираються до Львова, потім до Рівного, але усі її думки — про Київ, який покинула ще 1923 року. Про це вона детально пише у листах Михайлові.

І ось, нарешті, її мрія здійснилася. 22 жовтня 1941 року Олена Теліга прибула до золотоверхого. І одразу ж активна робота у Спілці українських письменників, організація і видання тижневика “Літаври” як додатка до редагованого Іваном Рогачем “Українського слова”, робота в Українській Національній Раді. 29 листопада 1941 року з великими труднощами до Києва добирається Михайло Теліга — і вони вже завжди разом.

Але сподівання на те, що Україна справді стане вільною державою, виявилися марними. Фашисти показали свою істинну суть. 7 грудня заборонено вихід “Літаврів”, редакцію розгромлено. По всій Україні починаються арешти націоналістичного підпілля, у Києві — арешт за арештом. Настала черга спілчан. Увечері 9 лютого 1942 року у холодному окупованому Києві, на вул. Трьохсвятительській, 3, увечері гестапо заарештувало членів Спілки письменників, українських патріотів, які намагалися у цей грозовий час збудити національну свідомість, прагнули зробити усе, щоб Україна стала вільною і незалежною державою. Пізніше їх назвуть “трагічними оптимістами”...

Серед присутніх була елегантна молода жінка, яку заарештували першою. Саме вона очолювала Спілку письменників, була членом редколегії газети “Українське слово”, редагувала журнал “Літаври”. Це Олена Теліга, яку Дмитро Донцов назвав “поеткою Божою милістю”. Напередодні її попередили про можливий арешт, Олег Ольжич як голова Культурної референтури вимагав негайно покинути Київ, на що отримав категоричну відповідь: “Я з Києва вдруге не поїду!...”

Коли один із гестапівців, звернувшись до присутніх, сказав, що не члени Спілки можуть залишити приміщення, один чоловік вийшов із кімнати, але залишився другий, який не був ні письменником, ні членом письменницької спілки. Михайло Теліга...

У камері, де тримали Олену, залишився на стіні напис: “Тут була і звідси іде на смерть Олена Теліга”. І зверху — тризуб.

З боєм зустріли цю звістку друзі Олени.

*Вона загинула, завітчана в словах,
Які весною тільки проростають,
Коли від щастя голова тяжка
І шийку дітям легко смерть ламає.
Її забили, бо вона Поет.*

*Помазаники перші йдуть на жертву.
В тюрмі за стінкою голосить кулемет
За тих живих, що ждуть своєї черги.*

Так писала на смерть Теліги її подруга Галя Мазуренко.

...Достеменно невідомо, коли точно були розстріляні у Бабиному Яру українські патріоти, де могила Олени і Михайла, які зустріли “гарячу смерть — не зимне умирання” разом. Але традиційно 21 лютого відзначається день їхньої пам’яті. І на братську могилу лягають свіжі квіти.

- **Тетяна АНАНЧЕНКО**,
заступник голови обласного
об’єднання “Просвіта”,
член НСЖУ, лауреат
Загальнонаціонального
конкурсу “Українська мова —
мова єднання”,
м. Одеса

ОЧИМА ДО УКРАЇНИ

РІДНЕ НАЧАЛО

Стою на рідному Пішківському узвишші — очима до України. Пагорбів батьківська земля виплекала небагато, але з них далеко видно. В один бік бачиться все мало не до Києва, а в другий — зір сягає за Рось, у нескінченні степи. На пагорбах, де колись стояли вітряки мого діда, вловлюється й те, що давним-давно відійшло за сиві обрії минувшини. Ось тут, на вершечку, — тінь від списа, а там, під терновим кущем, аж біля його вузлуватого коріння, — нако- нечник стріли. Він зазубрений, шорсткий, майже невагомий. У виямці — пісок відшумілих століть. Він сиплеться на мою доло- ню — колючий, студений, як і вся наша і- сторія. Роса на вістрі шезає, й воно хижою зиницею видивляється цілй чи то в моїй ду- ші, чи то в українському просторі. Прозо- рий, безборонний простір аж бринить від блакитної нескінченності, неосяжності.

Вдивляюся в далечінь і несамохіть за- нурююся в глибини часу, точніше, моїх уяв- лень про нього, розплутую пряжу видінь, клубки здогадів, гіпотез, версій...

До моїх країв не доходили хіба що саму- раї. Були скіфи, ординці, литовці, німці...

Тим-то особливо цікаве міркування Юдзі Курокави — дипломата з далеких ост- ровів: українське начало — осердя всіх, хто залишився жити на Богом даних чорнозе- мах від Білорусі до Чорного моря. Тут, на уз- вишші, де не ступала нога прашура відомо- го дипломата, пригадалося і нині вкрай дивне для нас: необхідна умова вступу до першого класу японської школи — знання десяти народних пісень. Що за примха? Чо- му так? А тому, що на далеких островах твердо переконані: з тих десяти пісень не- одмінно виростає формула “японський дух і світові технології”. Тим часом у наших владних коридорах — ні українського духу, ні намагань використати здобутки рідної науки для плекання новітніх технологій.

У чому ж річ? Знаний учений Орест Субтельний стверджує, що найголовніша проблема України протягом усієї історії її існування — мало не абсолютна відсутність власне національної державності. Це було за кучмізму, це повторюється й сьогодні. Скрізь бродять привиди режиму поперед-

Фото О. Литвиненка

нього президента, на кожному кроці — приниження народних цінностей, переко- нань і прагнень. Знову й знову доводиться повертатися до тієї спадщини, яку німці називають “неподоланим минулим”.

Нова влада гарячково налагоджує сто- сунки з так званими опозиціонерами всіх мастей, а також акцентує на діалозі з вели- ким бізнесом, не усвідомлюючи, що не во- ни — сумнівні політичні гравці та “грошові мішки”, — а якісно нове світоглядно-ідео- логічне підґрунтя державного управління має відігравати вирішальну роль у творенні цілісної української цивілізації. Тієї цивілі- зації, яку завжди намагалися формувати, виборювати й відстоювати справжні патріо- ти — сини й доньки землі, на якій народи- лися “Слово о полку Ігоревім”, Пересоп- ницьке Євангеліє, Конституція Пилипа Орлика... Нині, коли особливо гостро від- чувається потреба кардинальної модерніза- ції України, слід бачити не лише плинне

сьогоднення, а й прозирати в майбутнє, розуміючи, що воно не можливе без далекого минулого. Ці часові категорії, як наголошує відомий поет і громад- ський діяч Павло Мовчан у книжці “Витоки”, глибинно споріднені, не- розривні. Саме невміння та небажан- ня сприймати, аналізувати й викорис- товувати в ім’я народу сув’язь україн- ських часів — те, що робить природу нашої влади генетично однотипною, хоча зовнішню певною мірою й не схожою одна на одну.

Майдан здер коросту з тіла країни. Та вона, не шезнувши на смітниках і- сторії, сьогодні вже впивається в душу народу. Хитрість і підступність, холо- дний розрахунок і фарисейство — звична зброя, що не вкрилася іржею, знову ви- користовується вміло, широко, з незни- шенною чиновиницькою пихатістю.

Чесних і порядних патріотів заган- няють у підпілля, а приневолені бід- ністю роблять те, що їм накажуть. Гли- бинний зміст визначення “украї- нець”, розшифрований Майданом, береться пліснявою, не стає осердям повсякдення.

Сьогодні беззаперечне одне: по- трібні великі інвестиції в духовність, забуту владою царину українськості. Це особливо гостро відчуваю в рідно- му селі Іванівка Богуславського райо- ну, що на Київщині, — в селі, де ще тільки-тільки визріває потреба у форму- ванні справді української нації, плеканні паростків цілісної структури — великого народу, який може на повну силу розквіт- нути лише через довгі роки.

...Спускаюся з узвишся, над яким кружляє велетенський ворон, прямую рід- ною землею. На ній лежать то сонячні пас- муги, то химерні тіні, серед яких — трем- тлива тінь од правдавнього списа. Я пере- воджу погляд від неї на долоню, де темніє наконечник стріли. З нього ще сіються дрібнесенькі, ледь помітні й відчутні пі- шинки. Здається, вони переливаються в день нинішній, а може, й завтрашній. А я простую до обрію: іду на зустріч із новою Україною, намагаюся розгадати таємниці її числа — числа поразок і перемог, єдності й любові, патріотизму й духовності.

● **Юрій ПАЛЬЧУКОВСЬКИЙ.**
м. Київ

НЕ ЗАЛИШАТИСЯ БАЙДУЖИМИ

ТАК МАЄ БУТИ

Без підтримки владних, особливо вищих, струк- тур нашої держави відродження української мови буде приречене на невдачу.

У всіх державних установах та організаціях по- винна діяти державна українська мова. На всі дер- жавні посади гілок влади різних рівнів повинні приз- начатися люди, які добре володіють державною мо- вою. Народні депутати всіх рівнів і регіонів мають добре знати і вміти користуватися українською мо- вою. Для цього в усіх Законах про вибори народних депутатів усіх рівнів і регіонів треба внести положен- ня про обов’язкове знання державної мови. Підви- щити рівень викладання української мови в усіх ін- шомовних школах для того, щоб випускники цих шкіл могли вільно спілкуватися не тільки своєю рід- ною, а й державною мовою. У всіх вищих навчаль- них закладах викладання має бути українською мо- вою. Друковані органи Верховної Ради й Кабміну — “Голос України” та “Урядовий кур’єр” повинні всіля- ко сприяти заохоченню для створення українсько- мовного середовища в нашій державі. Їх наклад необхідно збільшити до мільйонів, а ціну знизити в 3—4 рази.

Але для цього потрібна тверда воля Прези- дента, Верховної Ради та уряду України. Без такої волі вищих посадовців України українська мова може загинути, як загинула мова етрусків у старо- давньому Римі.

● **В. МАКАРЕНКО,**
пенсіонер, м. Одеса

ЯКА МОВА БІЛЬШЕ ЗАГРОЖЕНА?

На жаль, дві мови спокійно співіснувати в од- ній постколоніальній державі не можуть, тому во- ни постійно “конкурують”. І, здавалося б, уже на- ша рідна мова вивралася з-під російської гніту, народ вивільнився з ярма, залунала українська пісня. Та це ще не повна перемога. Довгі століття русифікації (та й оплячення) залишили політич- ний шрам на українському слові.

Сьогодні знову виникла загроза з боку росій- ської мови. Вона непомітно прокрадається через кордон, вільно заходить у будинки українців, які живуть на сході нашої держави. Російська мова (в особі “російських українців”) вільно заявляє про своє панування.

Дуже боляче дивитися теленовини й чути, що державна мова майже повністю витіснена з Лу- ганської, Донецької областей, а державні служ- бовці східних регіонів перестали її навіть розуміти. Залишилися надія, що для наших “верхів суспіль- ства” питання української мови не залишиться байдужим назавжди...

● **Юлія РУДЧУК,**
випускниця 36-ї середньої школи м. Житомира, 15 років

КУЛЬТУРА В ПЕРСОНАЛІЯХ

«...І ЗНОВУ ІМЕНЕМ ТВОЇМ МОЛЮСЬ»

Дослідження відомого вченого-культуролога, академіка, письменника Володимира Качкана “Нариси історії української культури в персоналіях (XIX—XX ст.)” побачили світ під егідою Львівської наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника Національної академії наук України.

Книга вийшла за науковою редакцією ди- ректора бібліотеки, професора Мирослава Ро- манюка. У науковій апробації тексту взяли участь відомі вчені-гуманітарії — професори Григорій Семенюк, Вікторія Ларіонова та Ана- толій Гуляк.

В основі праці — видатні постаті представ- ників різних галузей культури, літератури, етно- графії, фольклористики, видавничої та редак- ційної діяльності, просвітництва, що вже стало предметним почерком пошукового методу ака- деміка В. Качкана, який переконує, що культура в найширшому розумінні є проявом духовно- творчого життя окремої особи й суспільства за- галом. Пропонована читачам книга є своєрід- ним продовженням, узагальненням попередніх робіт автора.

Видання відзначається новою якістю — хресто- матійністю, що значно й посутньо розширює пізна- вальні обрії реципієнта. Вибірki художніх творів, публіцистики, доповнені запитаннями для закріп- лення знань, самоконтролю та можливої підготовки рефератів з означених тем.

Ця книга має не лише наукову, а й суспільно- політичну вартість, повертає із небуття титанічні постаті українського національного духу.

● **Микола СУЛЯТИЦЬКИЙ,**
культуролог, старший викладач кафедри українознавства ІФДМА (медична академія), м. Івано-Франківськ

ОСТАННЯ КНИЖКА

Найвизначніший карпато- знавець другої половини XX і по- чатку XXI століття проф. Олекса Мишанич (1933—2004) напри- кінці свого життя видав у Києві (здебільшого власним коштом) три книжки своїх наукових праць, раніше публікованих у різних пе- ріодичних виданнях: “Крізь віки” (1996), “По- вернення” (1997) та “На переломі” (2002). Чет- верту книжку “З минулих літ” автор підготував до друку, однак видати її не встиг. Вона вийшла вже після смерті вченого (помер 1 січня 2004 р.). Майже 400-сто- рінкова книжка містить 39 праць ученого з різних періодів твор- чості (1959—2003). 13 статей надруковано вперше. Це, в ос- новному, відгуки й рецензії на рукописи кандидатських і док- торських дисертацій, а також внутрішні рецензії рукописів кни- жок, підготовлених до друку. Праці вченого розподілено до трьох тематичних частин.

У першій частині подано 17 статей та рецензій славистичного або загальноукраїнського харак- теру. Серед них — доповідь О. Мишанича “Вук Караджич і Ук- раїна”, виголошена на караджи- чівській конференції в Белграді 1987 р., рецензія на докторську дисертацію М. Я. Гольберґа “Ук- раїнсько-сербські літературні зв’язки в другій половині XIX ст.”, розвідка “Проблема виникнення нових слов’янських літератур”. Є тут кілька рецензій і на славистич-

ні праці, написані або видані у Словаччині (“Словаки і українці” М. Мольнара), Угорщині (“Шев- ченко в Угорщині”, “Іван Франко і угорська література”), Білорусі (“Із історії білоруської друкованої літератури XVI в.”) та Україні (“По- вість про Івана Манжуру”, “З лю- бов’ю до отчого краю” та “Науко- вий пошук Павла Охріменка”). Ці-

ПОСМЕРТНЕ ВИДАННЯ ПРАЦЬ ОЛЕКСИ МИШАНИЧА

кавою і цінною є доповідь О. Ми- шанича на київській конференції “Патріарх Йосиф Сліпий” 2002 р. — “Наукова діяльність митропо- лита Йосифа Сліпого на заслан- ні”, побудована на новознайде- них матеріалах секретних архівів КДБ.

У другій частині — 16 статей і рецензій про Закарпаття. Ця час- тина книжки відкривається висту- пом ученого на засіданні “кругло- го столу” міжнародної наукової конференції “Українське карпа- тознавство” в Ужгороді 1991 року. Положення, висловлені О. Миша- ничем 13 років тому, головним чином про стан дослідження за- карпатської літератури, не втра- тили свого значення й сьогодні. Тоді він заявив: “Не буде пере- більшенням, коли скажемо, що літературний процес на Закар- патті, порівняно з іншими регіо- нами України, досліджений най- повніше...” У часи, коли закарпат- ська література в загальноукраїн-

ському контексті вважалася чи- мось маргінальним і другоряд- ним, її висунення на перший план найавторитетнішим дослідником цієї літертури було (і є) несподіва- ною сенсацією.

Складовою частиною закар- патської літератури О. Мишанич вважав і літературні стремління українців Пряшівщини, яким ніхто

з науковців України не приділив стільки уваги, як він. Це знайшло відображення і в даній книзі. Із дванадцяти рецензій, опубліко- ваних на її сторінках, чотири присвячено Пряшівщині. Це ґрун- товні відгуки на антологію україн- ської поезії Закарпаття XVI ст. — 1945 р. О. Рудловчак і В. Миката- ся, виданої у Пряшеві 1965 р. під назвою “Поети Закарпаття”, на антологію фольклору русинів-ук- раїнців Пряшівщини М. Мушинка “З глибини віків” (1967), на пер- ший том “Наукового збірника Му- зею української культури у Свид- нуку” (1965) та “Вибране” з тво- рів О. Духновича в упорядкуванні Ю. Бачі (1963). Решту рецензій присвячено творам П. Лінтура, В. Микатася, Ю. Бідзілі, М. Томча- нія, І. Чендея, Ю. Керекеша, Ю. Химинця та Ю. Боршоша- Кум’ятського. На поетичну збірку Ю. Боршоша-Кум’ятського “Грай, трембіто!” (Київ, 1958) О. Миша- нич написав для київської “Віт-

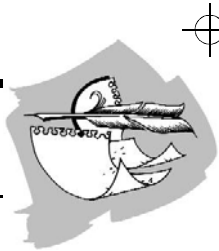
чизни” позитивну рецензію, на яку з піною на вустах накинувся в російськомовній газеті “Совет- ское Закарпатьє” компартійний ідеолог М. Климпотюк, звинувативши поета й рецензента в “бур- жуазному націоналізмі”, “контр- революції”, потаканні “волоши- ным, баращайкам и им подоб- ным предателям” та в інших “ґрі- хах”. О. Мишанич зробив дуже добре, що цю пас- кудну рецензію повністю залучив до приміток “як зразок дрімучої філоло- гічної темноти й свідчення ідеологічного тиску на лі- тературу”.

Друга частина збірки праць О. Мишанича закінчується його доповіддю “Політичне русинство — загроза цілосності України”, виголошеною на III Конґресі Сві- тової федерації лемківських об’єднань” у Києві 2002 року.

У третій частині — інтерв’ю О. Мишанича, опубліковані в га- зетах “Закарпатська правда” (Юлія Зейкан), “Срібна земля” (Василь Комарницький), “Злаго- да” (Костянтин Коверзнев), “Ук- раїнський альманах” (Галина Корбич), “Дзеркало тижня” (Яна Дубинянська) та “Нове життя” (Микола Мушинка). Половина з них була приурочена до 70-ліття вченого.

Четверта книжка вибраних наукових праць Олексі Миша- нича є важливим внеском як у карпатознавство, так і в украї- ністику та славистику.

● **Микола МУШИНКА,**
м. Пряшів

ПОЛЬСЬКИЙ РЕПОРТАЖ

Король Казимір Великий

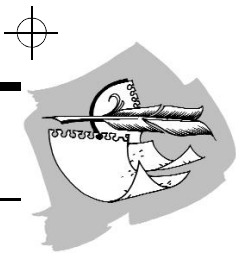
Королева Ядвіґа

Краків. Старе Місто

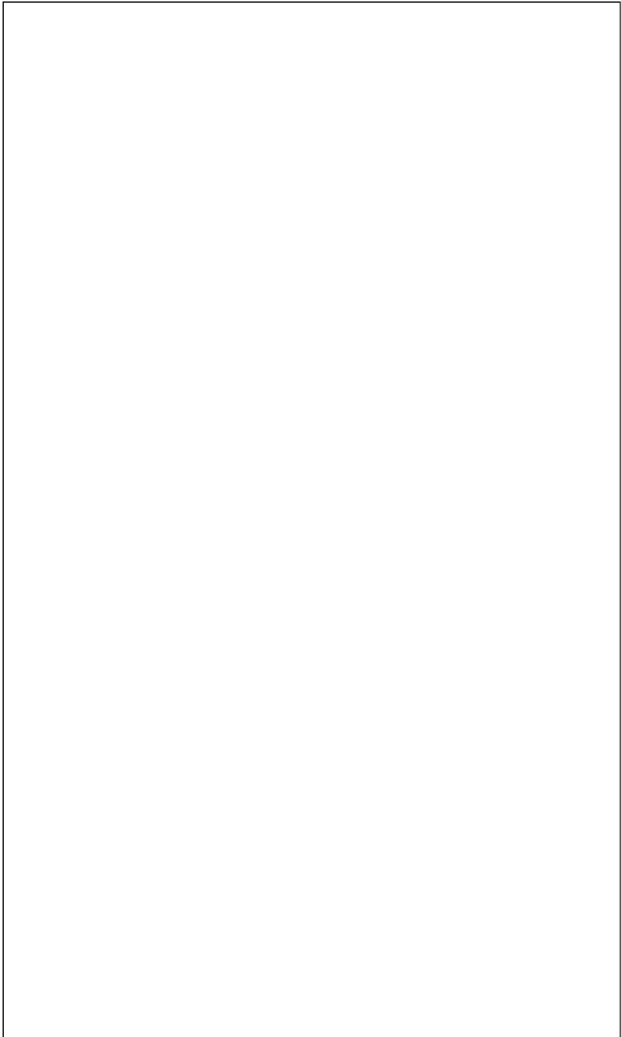

На вулицях Кракова

Старе Місто. Сценки вуличного життя

Центральна площа Кракова — Ринок Гловний.
Величний Маріїнський костел

Вавель — історичне серце Польщі

•

Якщо скористатися мовою літописця, то слава про Сергія Архипчука пройшла по всій Україні. Його творчий діапазон вражає. Він досвідчений діяч фестивального руху в Україні, керівник та ідеолог колективу поетичного театру “Мушля”, викладач Університету культури й мистецтва. Він уміє ставити оперні й драматичні вистави, фестивалі дійства, концерти, ювілейні свята і церемонії. І це, певно, не від всеїдності, а від творчого азарту й широкого кола уподобань.

У Сергія гарний родовід (він народився 1960 року на хуторі Ганнівка на Рівненщині в сім’ї сільських трударів) і чудова освіта — Дніпропетровське державне театральне училище (актор драматичного театру) і Московський державний інститут театрального мистецтва ім. А. Луначарського (режисер музичного театру).

Сергій Архипчук — лауреат Міжнародного конкурсу режисерів естради (Москва, 1989 р.); “Режисер року” (фестиваль “Нові зірки старого року”, 1994 р.); Вагнерівський стипендіат (Байройт (ФРН), 1997 р.).

Серед розмаїття його постановок “Юланта” П. Чайковського і “Набукко”, “Отелло” Верді (Донецьк), “Мачуха Саманішвілі” Г. Канчелі, (Дніпропетровськ, краща вистава 1987 року), “Пан Коцький” М. Лисенка (Коломия, 1991 р., лауреат I Міжнародного конкурсу ім. М. Лисенка), “Аїда” Верді (Львів), “Пігмаліон” Б. Шоу (Ніжин), шоу-вистави з Гуцульським естрадно-фольклорним театром-студією “Заграва” (головний режисер, гастролі в містах: Вроцлав, Москва, Монреаль, Торонто та інші) тощо.

“НАЙБІЛЬШИЙ ПРОКОЛ — ЦЕ РОБОТА, ЩО НЕ ДІЙШЛА ДО ЛЮДЕЙ”

— Сергію, цікаво дізнатися, яким є Ваш режисерський конёнок? У чому Ви найбільш потужно почуваетесь?

— Є так звані кордони і береги, які відокремлюють Сергія Архипчука від іншої режисури. Є знакові речі в різних жанрах, — це опери “Аїда” і “Набукко”, рок-фестивалі “Мазепа-фест” і “Тарас Бульба”, фестиваль авторської пісні та співаної поезії “Оберіг”, авторський вечір поета Павла Мовчана тощо, в яких проглядається мій почерк. Як за кісткою можна зрозуміти, що це динозавр, або засць, або мамонт, чи якась інша істота, так, мабуть, можна сказати, що це я, а не хтось інший.

Для мене найважливішими є національна визначеність, глибинне й чітке усвідомлення того, на якій землі я живу і хто зі мною поруч стверджується. Мені здається, що цей нерозривний зв’язок, жива судинна система відчутна в різних моїх постановках, які зроблені в різних формах і різних жанрах.

А взагалі я дипломований оперний режисер, але завжди готовий до будь-якого іншого матеріалу. Життя привчило мене до того, що треба казати тільки те, що можеш сказати тільки ти, незалежно від матеріалу: чи то мелодрама, дитячий твір, поетична вистава тощо. І цим ти будеш цікавий.

— Чому оперний режисер узався за рок-фестивалі? Це замовлення чи Вами рухає внутрішнє знання жанру?

— Тут інше. Для мене це питання більше культурологічної справедливості, тому що при абсолютно безпардонній, безапеляційній ситуації з окупованим інформаційним простором в Україні, рок і бард-фестивалі були громадянськими вчинками. Наприклад, полтавський “Мазепа-фест” заснований колишнім дисидентом Миколою Кульчинським, мною і музикознавцем Олександром Євтушенком. Для нас ідеологія фестивалю — оприлюднити те, що є сьогодні цікавим у часі, є образом цього часу, формує цей час. Ми вивели на світло ті гурти, які існують, але яких ніби немає.

— Чим Ви пояснюєте змову мовчання навколо них?

— Тим, що відбувалося і сто років тому: національною розмитістю, продажністю, зацикленістю на сусідському городі. Політики,

певні мас-медійники, приходячи додому, заглядають у власний холодильник, а не в сусідський, але на інформаційному городі вони порпаються у сусіда, а той тільки радий, бо просуває свою продукцію за наші гроші.

Поруч із нами живуть угорці, австрійці, поляки, німці, словаки, румуни, які мають свою неповторну культуру, а ми відверто зациклені на старшому браті. “Зачаровані на Схід”, — сказав колись Тичина, ці чари досі багатьох надихають, вони дивляться через зачаровані окуляри, і найгірше, що ті окуляри на серці й у голові.

— Якими роботами Ви найбільше пишаєтеся? Чи траплялися провали?

— Мене вельми тішить одна з останніх робіт — “Заповітне” Миколи Вінграновського в поетичному театрі “Мушля”. Ми безупинно говоримо про відродження, хоча є речі, котрі

був жажливий ляп, особливо з огляду на зміст задуманого. Я б не побажав такого нікому з режисерів.

Найбільші ляпаса — у снах. Мені досі сняться режисерські сні про те, що все зривається: декорації, світло й звук вийшли з ладу, ведучі або захворіли, або не вивчили тексту. Сон повторюється у різних варіаціях і чомусь пов’язаний із фестивалем “Тарас Бульба”.

“КОЛИ ТИ НЕ Є, ЦЕ ЗНАЧНО ТЯЖЧЕ, НІЖ КОЛИ ТИ Є”

— У мене складається враження, що Україна потерпає від дефіциту режисерів. Наприклад, більшість провідних театрів очолюють літні режисери, які часто запрошують для постановок молодших колег з інших країн, наприклад, із Росії, Грузії, Італії. Ваша думка з цього приводу?

— Можна узагальнювати і не узагальнювати. Якщо говорити про Національний театр опери та балету імені Шевченка, то там ситуація з режисурою більш ніж кризова. Замість того, щоб вираховувати, підтримувати своїх фахівців, вірити в них, театральні керівники намагаються взагалі обходитися без постійних режисерів, як це донедавна було в Львівській опері, як нині є в Донецьку, в Одесі, схожа сумнівно-непевна ситуація в Харкові, в Дніпропетровську...

СЕРГІЙ АРХИПЧУК: «ДЛЯ МЕНЕ НАЙВАЖЛИВІШОЮ Є НАЦІОНАЛЬНА ВИЗНАЧЕНІСТЬ»

Сцена з опери Д. Верді “Аїда”

вже не можливо реанімувати, а от щодо поетичного театру, традиція якого існувала впродовж багатьох десятиліть, я нутром відчуваю, що цю прогалину треба засівати, і мені здається, те, що ми зробили, дозволяє побачити й наш час, і наші проблеми, і по тому, як глядач реагує на певні моменти, можна зрозуміти чимало про самого глядача.

І найголовніше те, що від Рівного до Донецька, від Полтави до Києва, незалежно від мови і традицій, цей поетичний колаж Вінграновського сприймався людьми, він потрібен, і саме в такій динамічній сценічній формі.

Пишаюся постановкою опери “Аїда” у Львові, пишаюся фестивалями, які мали своє обличчя, драматургію, сценографію, концепцію, стилістику.

А щодо провалів і проколів... Це ж найкращі наші вчителі! Найбільший прокол — це втрата роботи, коли вона не відбувається взагалі. А відверті провали я забув (сміється).

Хоча... Згадую таке. Ще за радянських часів ми робили дуже трагічне дійство, пов’язане з десятиліттям із дня смерті й сорокаріччям із дня народження Володимира Івасюка. Тоді було дуже багато опору, чимало кадебістів нишкли в залі. Дирекція театру імені Заньковецької дала нам на поміч дещо невірноважену жіночку. Вона відкрила завісу в невідповідний момент, коли на сцені не все ще було готове, хтось зопалу побіг тощо. Це

чим театром. Він багатожанровий, там панує російська трагікомедія, латиноамериканська й індійська мелодрама, італійська комедія, американські бойовики тощо. Український театр, і режисура в тому числі, часто-густо живе не тим життям, яке вирує в приміщеннях цього космополітичного театру. Як легко, наприклад, була затоптана вистава Галини Тельнюк “УБН” (“Український буржуазний націоналізм”) у театрі імені Заньковецької. Можна сперечатися щодо вартості драматургічної, акторської, музичної, але те, що ця вистава була найактуальнішою для мене за всі роки незалежності, — це факт (слава Богу, вона досі йде у Львові). Але дуже легко й швидко київські псевдознавці від театру, люди в червоних халатах і з великими тесаками її зарубали й затоптали.

— Є думка, що українська драматургія слабка, інакше б п’єси наших авторів ставилися по всьому світові.

— Не треба робити зі “всього світу” супераргумент. Колись Катерина II дала добрячий “сармак” французьким літераторам, щоб вони писали про Московію, а інший російський можновладець дав гроші, щоб утворити назву Росія, а не Московія. Це все можна купити і зробити. У світі підробних цінностей, імітації коштовностей не так уже важко роздуть бульку на весь світ.

Із другого боку, згадаймо, як п’єси Коломійця, Корнійчука, Левади, Канівця йшли в театрах по всьому СРСР — це була ідеологія. А те, що зараз відбувається, — теж багато в чому ідеологія: дехто не хоче визнати український театр.

— Сергію, Вас часто можна побачити у філармонії, на виставках художників, на книжкових ярмарках, в опері, в драматичних театрах тощо. Це від всеїдності, чи відбувається акумуляція певних ідей?

— До всеїдності далеко, я б значно більше хотів бачити, ніж можу, до того ж баланую між навалюю інформації і внутрішніми табу, щоб не переїсти тієї інформації.

Під час навчання в ДІТІСі однією з “технологій” було ведення щоденника вражень. І коли мій художній керівник курсу побачив, що один день я в цирку, другий — на концерті італійського співака Джанні Моранді, третій — у Дюссельдорфській опері, четвертий — у драматичному театрі Марселя Марішала, далі — на камерній виставі, на джаз-фестивалі, він сказав: “Я не можу зрозуміти, де ти, а де не ти”. А потім промовив: “А-а, вибач, скільки тобі років? Вісімнадцять?”

Тепер мені далеко не вісімнадцять, але намагання відчувати різні мистецтва не згає, бо вони щільно поєднані з життям. Це як закон сполучних судин. Якщо одну судину підняти, то рівень рідини в іншій обов’язково зреагує. Рок-фестивалі цікаві не тільки як стихія, а як частина життя мого народу, молоді, виникає намагання зрозуміти й підкласти своє вміння, досвід, і не тільки тому, що є біла пляма у висвітленні цього явища, а й тому, що йти незанимає шляхами цікавіше. Ось, наприклад, Андрій Жолдак, вельми яскравий режисер, і той, хто піде його шляхом, буде приречений повторювати. Є люди, які постійно щось повторюють. Для мене цікаво йти своїм шляхом. Є така французька приказка: “Я п’ю з маленької чарочки, але зі своєї”. Я не знаю розмірів моєї чарки, але мені є що сказати і як сказати, і це може бути почуто.

Для того, щоб побачити всі хити, відхилення, нахили і ракурси режисера або актора, для цього не треба в нього брати інтерв’ю, треба, щоб відкрилася завіса, і ви почали всотувати дійство. Справжнє мистецтво — найбільша винагорода, найбільший гонорар для митця, це той трунок, який не зрівняється з ніякими алкогольним напоями й допінгами.

— А що таке режисура?

— Режисура — це культура. Коли її немає, це відчувають усі. А коли є, режисуру можна не помітити, всі подумують, що це так природно: людина вихована, все злагоджено працює. Я люблю вислів Довженка, де йдеться про його мрію поставити такий фільм, щоб у глядача було враження, що сценарист не писав сценарію, режисер не керував знімальним процесом, оператор — камерою, актори не вчили ролей. А все вийшло ніби само по собі, як яблуко, котре росло, дозріло, пригрілося на сонечку і впало.

●

Спілкувався
Володимир КОСКІН

ВУЗЛИКИ НА ПАМ'ЯТЬ

“Я БУВ ЧЛЕНОМ КПЗУ...”

“Територія, де я проживав (с. Пасіка Грубешівського уїзду Люблянського воєводства), була зайнята німцями, коли ж почала на польські війська наступати Червона армія, німці в цей час відступили. ...Вже коли встановлювався державний кордон СРСР, місцевому цивільному населенню, яке брало участь у сільських комітетах і сприяло Червоній армії, запропонували виїздити в її тил. У жовтні 1939 нас, біженців, повантажили в залізничні вагони, і ми попрямували в Україну. 10 листопада наша сім'я (йдеться про Йосипа Лукасюка, його дружину Ніну та сестру Марію, синів Антона і Анатолія, старенька мати та трирічна донька Лукасюків залишилися у рідному селі) прибула в радгосп Рози Люксембург, що в Бобринецькому районі”.

Дуже схожа історія прибуття у наші краї і родини Полюхів: “Коли під час військових дій польську армію розбили і вона втекла, у нас виявилось безвладдя, по селу ходили різні банди, грабували населення. Їх ніхто не переслідував. Нам стало відомо, що недалеко (йдеться про с. Мачте того ж Грубешівського уїзду) перебувають частини Червоній армії, громада вирішила послати туди делегата, аби отримати допомогу для наведення у селі елементарного порядку. Делегат Антон Копач, повернувшись, сказав, що треба організовувати місцевий комітет, збирати зброю, боротися з бандами. Після цього ми, організувавшись, обеззброїли кілька банд, Червона армія всіляко нам сприяла. Тоді із села в СРСР виїхало більше 50 сімей, з них десять — у радгосп Рози Люксембург”. Із великої родини Полюхів багато хто лишився у Західній Україні, але крім нього ще дві сестри з чоловіками теж виїхали до СРСР.

Не можна сказати, що Лукасюкам і Полюхам так уже сутужно жилося за старого ладу. Йосип вів своє господарство, мав шість десятин землі, дві коняки, корову, телицю, хату, сарай. Але при цьому, очевидно, був небайдужий до соціалістичних ідей, бо ще 1931 року (розповідав під слідством) його односельці, як виявилось, члени КПЗУ Йосип Грицюк, Леонтій Мазниця та Володимир Марамон часто зверталися до нього, аби він допомагав їм у партійній роботі (цікаво, чи жалкував про те?). За дорученням Грицюка 1932 року сім днів переховував у себе працівника окружного партії. Якось у його оселі проводили парт-

ВОЗЗ’ЄДНАННЯ. БОБРИНЕЦЬКИЙ ВАРІАНТ

Про золотий вересень 1939 сказано й написано чимало. Тоталітарна система, опанувавши Західну Україну, відразу ж почала підганяти її під свій копил: нищила тисячі людей, цілими селами виселяючи їх до Сибіру, розстрілюючи інтелігенцію, не один рік борячись із УПА, доки так-сяк пристосувала вільнолюбних західняків до себе. У тих краях теж було чимало таких, які беззастережно вірили комуністичній ідеї, всіляко намагалися допомагати Червоній армії, добровільно переселялися у тодішню Радянську Україну. Але й вони, трохи поживши у соціалістичній дійсності, часом виявлялися “ворогами”, — комуністична система не могла сприйняти їхні життєві мірки, розуміння суспільних стосунків, урешті, наявність елементарної людської гідності.

Серед таких переселенців до Бобринецького району опинилися і двоє теслів — Йосип Лукасюк та Олександр Полюх.

збори. Але офіційним членом КПЗУ, хоча й стверджував це, Лукасюк не був, мабуть, просто співчуваючим. Пізніше, як і Олександр Полюх, став членом місцевого комітету. Але ж у Західній Україні вони тоді створювалися швидше не з ідейних міркувань, а для наведення елементарного порядку. До речі, те, що Олександра обрали членом такого комітету, цілком логічно, адже він свого часу три роки був сільським старостою. Жив також небідно — мав хату, два сараї, чотири десятини землі, троє корів, свиней, гусей, курей.

ХТО Ж ЗНАВ, ЩО СОЦІАЛІЗМ — ЦЕ ЗЛИДНІ?

“Спочатку ми працювали, як належить, — пояснюватиме слідчому Йосип Лукасюк, — а потім вирішили виїхати, бо адміністрація радгоспу не створила для нас, переселенців, жодних умов для життя і праці. Більше того, мали місцеві факти просто нелюдського ставлення до нас. Я зі своєю родиною і Ядилюк Микола зі своєю (всього 12 осіб) розміщались в одній квартирі, неблагоустроєній, холодній, звідки зимою доводилося сніг виносити. Моя дружина була на останньому місяці вагітності і мала народжувати. Коли їй стало зовсім погано, я поїб до директора радгоспу, аби допоміг відправити її в лікарню. Однак автомашини він не дав, дозволив узяти коней. Дружина народила в дорозі, і дитина померла. Інша дитина у мене хвора — гостре малокрів'я. Я не раз просив директора радгоспу виписати нам за гоїтвку якихось жирів, але він відмовив. Топлива абсолютно не було, навіть соломи, аби набити матра-

Фото О. Литвиненка

ци, ніде було взяти. Попросив директора залізну пічку — немає, коней, аби підвезти глини та хоч трохи поремонтувати те приміщення, — не дає”.

Не можна сказати, що приїжджі не знали, що таке злидні. Очевидно, і в їхніх краях бідних людей було доволі, але щоб людина не могла розпорядитися заробленим, своїм власним, придбати те, що життєво необхідне — це було їм незрозуміло. Як і те, що заробітну плату не видавали вчасно. Про це на слідстві говоритиме Олександр Полюх: “Я зарплати не отримав ще за грудень 39-го. А наші гроші, які ми мали в польських злотих, можна було обмінити у Держбанку, але для цього треба було поїхати у Кіровоград, а директор радгоспу не дозволяв доти, доки обмін не припинився, і наші гроші пропали. Топлива не було — за весь час я зміг придбати тільки чотири відра вугілля, доводилося

після роботи розгрібати сніг і діставати бур'ян, щоб хоч трохи протопити. Житло холодне, їсти нічого. Найближчий базар у Бобринці, це 12—15 кілометрів від радгоспу”.

Але були й такі, хто вважав: переселенці із Західної казяться з жиру. Їх, мовляв, прийняли, як належить, забезпечили, три дні годували безплатно, дали житло, меблі, а вони... Місцеві мешканці свідчать, що сім'я Лукасюків, продавши двох своїх коней, жила добре — мали перини, подушки, ковдри, постільну білизну. Ймовірно, що так воно і було. Але наявність цих елементарних речей, які для будь-якого європейця не були ознакою достатку, для наших земляків-степовиків, тодішніх будівників соціалізму, забитих і пригнічених, пограбованих і опущених несамовитою більшовицькою владою на саме дно людського виживання, здавалася розкішшю...

ської гідності і люмпенської свідомості та передаванні останньої у спадок наступним поколінням, а також її вплив на формування суспільства, його внутрішньої культури, конфліктності, протиріч майбутніх нерівностей. Але, мабуть, Бог вирішив, що українці настільки сильні, що зможуть і це пережити, перемолоти, подолати...

Більшість свідків у справі Лукасюка і Полюха підкреслювали, що вони, оцінивши наші чорноземи, дуже хотіли, аби їм дали по кільканадцять десятин. Але таке в Радянському Союзі було неможливо, тому вони, мовляв, і казали, що життя в СРСР гірше тюрми і що далі так жити не можна, треба повертатися додому.

Як би там не було, але коли в середині січня Йосип отримав листа від свого двоюрідного брата Василя Дудки, такого самого переселенця, працівника станції Хирівка Знамянського району, який повідомляв, що біженців із Західної України відправляють назад, але для цього треба їхати до Києва, чимало людей вирушило пішки до Кіровограда. Там, на вокзалі, зустріли ще кількох братів по нещастю, з якими разом поїхали до столиці. У Києві їм нібито пояснили, що слід повернутися у Кіровоград і через обласну владу отримати дозвіл. У Кіровоградському облвиконкомі вони звернулися до якогось Омельченка, який записав усі прізвища і пообіцяв, що до 1-го лютого їх відправлять. Не дочекавшись цього, десять сімей найняли підводи і поїхали на станцію Долинська, аби вирушити звідти до Києва. До речі, попередили про своє рішення директора радгоспу, здали все надане їм (ліжжа, столи), сподівались отримати і розрахунок, але не дочекались. Радянська влада з тими, хто хотів жити інакше, розраховувалася по-своєму. Квитків їм не дали, три дні вони пробули на станції, аж доки Лукасюка і Полюха, очевидно, як призвідників, заарештували.

Звинувачення стандартні — саботаж, антирадянська агітація. Вини своєї вони не визнали, весь час твердили одне: просто хотіли мати для своїх сімей людські умови проживання. Для тодішньої влади це теж було злочином...

● **Світлана ОРЕЛ,**
м. Кіровоград

ПРО-ЧИТАННЯ

Історія України в радянські часи була безликою. З неї викинули імена борців за волю народу, починаючи від гетьманів і закінчуючи “дисидентами”, позначивши їх ярликами “націоналістів”, “сепаратистів”, “ворогів”.

Не вдалося оминати цієї долі й багатьом українським компартійним керівникам. Із 153 членів і кандидатів у члени Політбюро ЦК Комуністичної партії України, 47 були репресовані або доведені до самогубства сталінським режимом, їхні імена були віддані комуністичній анафемі й забуттю. Нині вони, за винятком двох, реабілітовані, їхні імена повернуто історії, незалежно від їхнього місця і ролі в долі українського народу. Поява книги “Політбюро ЦК Компартії України: історія, особи, стосунки (1918—1991)” В. Лозицького, кандидата історичних наук, директора Центрального державного архіву громадських об'єднань України, несе цікаву й корисну інформацію завдяки осмисленню документального історичного матеріалу. Є й галерея персоналій найвищої партійної верхівки Ра-

дянської України, аналізуються рецепти політичної “кухні”, в якій готувалося “вариво”, що ставало сутністю республіканської політики — за цими найважливішими науковими параметрами праця є унікальною, за що дякуємо київському видавництву “Генеза” (2005 р.).

ІСТОРІЯ ЗБАГАЧУЄТЬСЯ

Пізнавальне значення праці полягає й у тому, що багатий документально-фактологічний матеріал дає можливість глибше зрозуміти сутність політики, яку проводив В. Ленін, а потім Й. Сталін щодо України. Особливо актуально звучить сьогодні розкриття автором цілеспрямованої політики Кремля на викорінення в Україні будь-яких “самостійницьких ухилів”, на витравлення самого духу “націоналізму”. Як свідчать наведені в книзі документи, для цього використовувалися різноманітні методи — організаційні й навіть репресивні щодо окремих керівників і всього українського народу. Варто навести хоча б окремі з них. Ось Політбюро ЦК РКП(б)

своєю постановою від 20.03.20 р. розпустило склад ЦК КП(б)У, законно обраний IV конференцією КП(б)У (березень 1920 р.).

Причина? Делегати конференції не підтримали списку членів ЦК КП(б)У, підготовленого й запропонованого Москвою. Вказане рішення Політбюро ЦК РКП(б) невдовзі було проштамповане пленумом ЦК РКП(б). Серед інших організаційних заходів, які розкриває автор, була “допомога” Москви в “зміцненні” української парторганізації. Під приводом цієї “допомоги” вже в травні 1920 р. ЦК РКП(б) направив із Росії в Україну на постійну роботу 674 комуністів. Подібна “допомога” Москви Україні російськими кадрами мала постійний характер, вона здійснювалася до кінця існування КНРС, а її сутність полягала в русифікації України, посиленні впливу російського елементу в Україні.

Як свідчать архівні документи, аналізовані В. Лозицьким, для тіс-

ного прив'язання української партверхівки, комуністів республіки до есересерівської імперської колісниці, утвердження в суспільстві тотального жаху перед Москвою, Сталін і його поплічники не зупинялися навіть перед масовим терором. Ідеться про штучний голод, органі-

зований Сталіним у 1932—1933 рр., що став справжнім геноцидом проти українського народу.

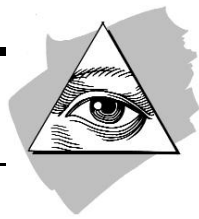
Можна було б зупинитися й на інших подібних аспектах проведення В. Лозицьким наукового дослідження. З них видно, що Ленін, Сталін, верхівка КНРС із самого початку створення КПУ крок за кроком обмежувала, звужувала її внутрішньопартійні права, перетворювала і таки перетворила її на звичайну обласну організацію Російської Федерації. Цей статус КПУ був закріплений і в Статуті КНРС. Як свідчать документи, наведені в книзі, в цьому Москві активно допомагала частина росіян, що були в КПУ, і зрусифіковані українці.

Історичні факти, що аналізує автор, переконливо свідчать: національна політика Кремля щодо України була далеко не “братерською”.

Книга подає науковцям важливий документальний матеріал для заповнення “білих плям” на історичному тлі України, допомагає глибше побачити ту тяжку “національну” й іншу спадщину, яку отримала незалежна Україна, й оцінити масштаби й складність роботи. Вона допомагає зрозуміти “політику зигзагів” в українсько-російських відносинах та їхні справжні причини, розпізнавати сутність демагогії керівників нинішньої КПУ.

Та В. Лозицькому не все вдалося, зокрема хотілося б знайти на сторінках його книги відповідь на питання, чому компартійна верхівка України не стала на бік незалежної України. Автор, по суті, обійшов мовчанням ту негативну роль, яку відіграв В. Щербинський (досить згадати його заподадливе проведення русифікації української освіти, науки тощо). Але вказане не зменшує наукової та інформаційної цінності видання.

● **Олексій ГАВРИЛЮК,**
кандидат історичних наук

СУЧАСНА ШКОЛА

Проект (від лат. *projectus* — кинутий уперед)

ГОСПОДЬ — АВТОР ПЕРШОГО ПРОЕКТУ

Результатом його проекту була Людина. Господь полюбив свій проект і сказав: “Хай будуть благословенні всі проекти, котрі приносять Людині любов і щастя!”

Але диявол дивився на шедевр, створений Господом, інакше. “Ні! — заперечив він. — Кожному проекту Господа я проти-ставлятиму свій, який буде вводити людину у гріх та спокусу, примусить творити зло і в думках, і в діях. І побачимо, що сподобається Людині більше!”

Так усе почалося. Господь учив Людину любові, а диявол ненависті; Господь учив людину творити добро, а диявол — зло; Господь вів Людину до Сонця, а диявол — у пійтку. І не кожна Людина, створена за образом Господа, мала досить сили духу і любові у своєму серці, щоб опиратися злу, яке часто виряджалося в яскравий одяг, обіцяло сите життя та владу, легкий шлях до перемоги, хоч при цьому, як правило, доводилися топтати душі та зносити голови іншим.

І щоб людина могла краще опиратися злу, вирішив Господь роздати людям ремесла, професії і таланти. Адже людину, яка закохана у своє ремесло чи професію, дуже важко спокусити витівками диявола!

Першим Господь вибрав хлібороба, а Людині, що зголосилася бути ним, дав коня, плуга, серпа та торбину із зерном і сказав:

— На цій Землі ти будеш моїм помічником, бо працюю своєю годуватимеш усе живе: і людину, і тварину, і комаху. Нелегка тобі випала доля! Праця твоя буде важкою: і холодні дощі тебе поливатимуть, і сонце палитиме, і суховії сушитимуть. Але коли ти серцем полюбимеш землю, зрошуватимеш її своїм потом та бергтимеш як зіницю ока, то за працю твою каторжну віддячить вона тобі сторицею. І не знатимеш ти і все твоє потомство ні біди, ні голоду, ні холоду! І так буде віднині і довіку!

Так само благословив Господь на працю і коваля, давши йому горно, міхи та молота; потім теслю, муляра та ще багатьох інших людей, котрі обрали собі те чи інше ремесло.

Потім Господь роздав професії, і кожна Людина вибрала собі ту, яка була їй найбільш до вподоби.

Тому, хто обрав собі професію юриста, Господь сказав:

— Ти будеш охоронцем правди на Землі! Для тебе правда має бути понад усе! Май чисту совість і ясний розум, бо дуже часто людська доля буде у твоїх руках! Виправдай невинного, покарай того, хто зумисне вчинив зло, але не сотвори неправди, не спокушайся саявом срібла та злота. Продаси себе за нього — будеш проклятий у віках і ти, і твої нащадки!

І лікарю сказав Господь:

— Я кладу в твою душу любов до людини хворої і немірної, а в голову — знання, що допоможуть тобі лікувати. Може бути, що не завжди і не кожному зможеш допомогти, але до останньої хвилини не полишай людину, очі якої дивляться на тебе з благанням і надією! І пам'ятай своє головне кредо: не зашкодь!

І ще багато людей вибрало різні професії, і кожній Господь обі-

ДЕЩО ПРО ПРОЕКТИ, МАТЕМАТИКУ І МАТЕМАТИКІВ ТА... ОСВІТУ. ЯК ВОНО Є!

цяв підтримку в її справі, якщо буде служити людина їй правдою і вірою.

Аж ось прийшла черга до Людини, що скромно стояла осторонь, оточена дітлахами. Її очі світилися любов'ю і випромінювали таке тепло і світло, що навіть у темряві було видно, як удень.

І сказав Господь:

— Бути тобі вчителем! Доля твоя не буде легкою, але вона буде прекрасною, бо ти зможеш торкатися душі чистої і незайманої, яка часто бачитиме в тобі єдиного поводиря, що виведе її з холодної пійтки на сонячний шлях! Не чекай за свій труд ні великої плати, ні почесей — їх не буде! Але за твою любов і науку тобі платитимуть такою чистою любов'ю, яку не купиш за золото і срібло. І пам'ятай, що набагато легше любити весь світ, аніж одну чужу дитину! Але любов твоя не повинна бути сліпою, а знання твої мають будити в юній душі прагнення стати вище, дивитися далі, служити Добру й Істині! І коли це станеться — тоді ти будеш Учителем із великої літери! І в цьому буде і твоє найбільше щастя, і щастя твого учня, бо ваша зустріч у цьому світі не була марною!

МАТЕМАТИКА — ЦЕ ДОЛЯ

Господь мав рацію: найбільше щастя — це зустріти в житті вчителя з великої літери! У мене був такий учитель — Галина Іванівна Птиця. Тендітна, з теплими карими очима, вона справді нагадувала пташечку. І весь наш 10-й клас, усі тридцять “гідких каченят” були закохані в неї. Любов до Галини Іванівни дуже швидко переросла в любов до математики, яку вона в нас викладала. Адже така прекрасна людина могла читати лише прекрасну науку! Це і визначило мою долю. Вже на початку 11-го класу я твердо знала: моя майбутня професія має бути тісно пов'язана з математикою! І ніколи в житті я не пошкодувала про це. Ні за ті важкі для сільської дівчинки, але прекрасні п'ять років, проведених у стінах Московського державного університету імені М. В. Ломоносова, ні за двадцять п'ять років роботи в Інституті кібернетики імені В. М. Глушкова, ні за останні десять років, коли доля зробила

мене вчителем математики в Українському гуманітарному ліцеї!

Я часто думаю про те, ким би могла стати, коли б не зустріч із Галиною Іванівною? І, перебираючи подумки професії, аналізуючи всі “за” і “проти”, приходжу до висновку, що Господь був до мене дуже щедрим, давши мені таку професію! І я люблю цю науку до самозабуття за те, що вона довгі роки давала мені можливість працювати поруч із геніальними людьми, ніколи не кривити душею, не залежати від зміни влади і партій, не змушувати догоджати, брехати і торгувати совістю, щоб вижити. Вона довгі роки зачаровує мене красою своєї форми та змісту, а в години розпачу і житейської бурі є тим оазисом, де я можу заховатись від усього світу. В ній, як у Господній молитві, може спочити душа.

Правду кажучи, я не нажила великих статків, не відкрила рахунків у банках, не побудувала особняка на березі моря, однак протягом усього життя я заробляю собі та своїй родині на хліб цією професією, отримуючи ще й величезне моральне задоволення від того, чим займаюся. І робота моя не вимагала ні автомобіля для її перевезення, ні певного місця знаходження, ні великої кількості людей для її реалізації. Вона була завжди зі мною! І займатися я могла нею де завгодно: чи то варячи борщ, чи гуляючи з дитиною в парку, чи їдучи в транспорті. З інструментів — олівець та аркуш білого паперу, а далі — ти сам собі голова. І ні з чим незрівнянне почуття гордості та щастя, коли раптом розв'язок задачі, яка мучила тебе більш ніж півроку, з'являється у твоїй голові!

Але за що я найбільше вдячна математиці, то це за людей, з якими зводила мене доля. Справжні математики, як правило, прекрасні, високоосвічені й багатогранні особистості! Як не дивно, але своє перше знайомство зі світом музики я, дівча з глухого польського села, отримала на музичних вечорах у студентських вітальнях, які проводив у стінах Московського державного університету імені М. В. Ломоносова математик зі світовим іменем, засновник радянської топологічної школи, визнаної у всьому світі, Павло Сергійович Александров. Там я зрозуміла велич музи-

ки Баха, красу і довершеність музики Моцарта, зачаровувалася прекрасною музикою Чайковського, у якій учувала дорогі серцю українські мелодії. А потім, коли ми, студентки, зграйками “втиралися” (за 1 карбованець!) на концерти світових знаменитостей у Малий зал Московської консерваторії і розліталися по всіх східцях, заважаючи входу і виходу, мене вражала та кількість представників математичної еліти, яка сиділа поруч із нами (правда, у кріслах!). Під час антракту вони прогулювалися в невеличкому холі і ділилися враженнями. Як зараз бачу високого, статного, з гордою поставою і величною лавовою гривею, лишень зовсім білою, професора Олексія Івановича Маркушевича, потомка старовинного дворянського роду, який галантно розкланюється з нами, своїми студентками. Я відповідаю на привітання і ховаю очі від сорому, бо на весняній сесії “провалила” йому іспит з теорії функції комплексної змінної. Весна ж бо, Господи, весна! І беручи тоді мій матрикул (так Олексій Іванович називав залікову книжку), щоб поставити мені четвірку, єдину серед п'ятирок у тій сесії, але таку жадану для мене в той момент, він довго вибачається і ніяковіє значно більше за мене.

Видатний український математик Мирон Зарицький (21.05.1889—19.08.1961 р.), котрого називали поетом математики, писав: “...Кого не манить краса, ні мистецтво, хто живе вбогим духовним життям, той нічого не дасть математиці.”

Поезія не різниться від математики вищим летом уяви, а математик різниться від поета лише тим, що все і всюди розуміє... Але як і в мистецтві, так і в математиці лише твори гарні переживають століття і виховують цілі покоління”.

Працюючи в Інституті кібернетики імені В. М. Глушкова АН України у відділі математичних методів теорії надійності складних систем, ще раз переконалася, що людина, яка несе в собі справжню “Божу іскру” з математики, досить легко береться за будь-яку справу і досягає успіху.

Доля подарувала мені можливість працювати під керівництвом видатного математика Іго-

ря Миколайовича Коваленка. Доктор фізико-математичних наук, доктор технічних наук, академік АН України, лауреат багатьох державних премій у галузі науки і техніки, людина, праці якої відомі в усьому світі і використовуються в різних галузях, вільно володіє кількома іноземними мовами, любить і знає літературу — і зарубіжну, і вітчизняну. З українських поетів цінує Лесю Українку, Ліну Костенко і навіть у часи найбільшого утиску всього українського залишався українцем із великої літери. Завжди цінував талант у молодих людях, допомагав їхньому науковому зросту, ніколи не дозволяв собі некоректного ставлення до підлеглого. За двадцять два роки співпраці з ним ніколи не чула: “Зробіть негайно!”, а лише ввічливе: “Якщо Вам не важко, то допоможіть мені!” Сердитися страшенно лише за бездарні математичні результати; ненавидить протекціонізм у науці. Створив блискучу математичну школу, яка відіграє значну роль у багатьох галузях науки і техніки, і у вищій школі.

Найтісніше я у відділі Ігоря Миколайовича співпрацювала з двома блискучими математиками і прекрасними людьми — Лідією Степанівною Стойковою та Валентином Дорофійовичем Шпаком.

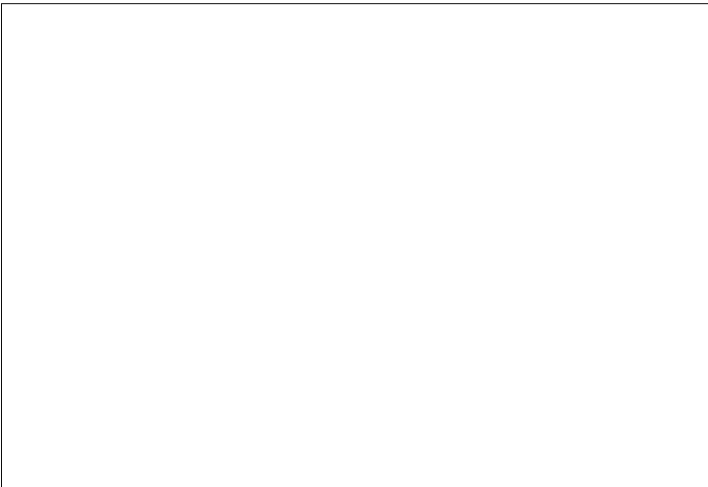
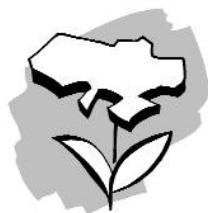
Лідонька, як любовно називали її у відділі, донька репресованих сталінським режимом батьків: батька, болгарина за національністю, ректора одного із харківських ВНЗ, заарештували як “болгарського шпигуна”, а матір як дружину “болгарського шпигуна”, що дозволила собі прийти в університет на лекцію у вишіванці. Лідоньці було тоді чотири місяці, і з тих пір вона їх не бачила. Вихована бабусею та дідусем, у математиці завжди прагла тієї величності істини, яка не підлягала ні несправедному суду, ні репресіям будь-якого режиму, і вперто йшла до неї. Доктор фізико-математичних наук, лауреат Державної премії в галузі науки і техніки за 2001 рік, вона часто друкувала свої праці в зарубіжних періодичних виданнях із математики, а гонорари, як правило, віддавала тим знайомим або й малознайомим людям, які, на її думку, потребували матеріальної допомоги, хоча її власна сім'я ніколи не жила в розкошах.

Валентин Дорофійович, доктор технічних наук, лауреат Державної премії в галузі науки і техніки за 2001 рік, усе життя присвятив науці. На наші прискіпкові жіночі поради “Валентине Дорофійовичу! І чому б вам не одружитися ось із такою чудовою дівчиною?”, — відповідав з гумором: “Усі гарні дівчата, як і гарні задачі, вже давно розібрані!” Людина енциклопедичних знань, гуморист від природи, він написав стільки прекрасних віршів (багато з яких сам поклав на музику), що можна було б видати кілька томів, але саме цього він і не зробив. Як істинному математику, йому приносив задоволення сам процес творчості.

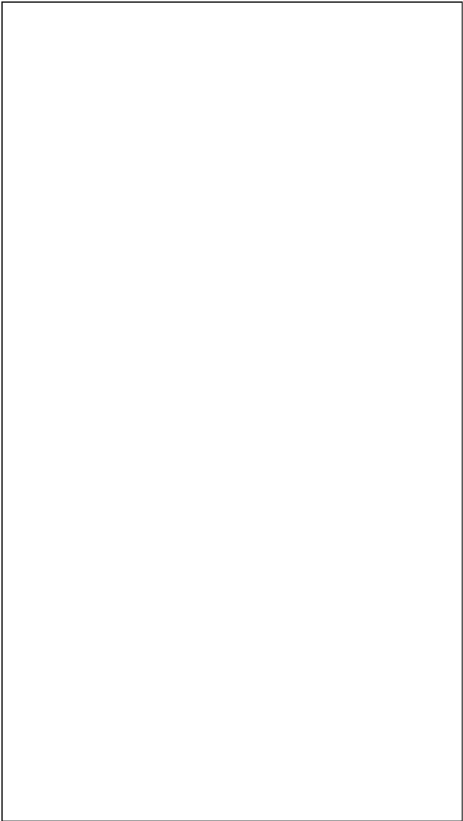
Я могла б говорити ще про дуже багатьох дорогих для мене людей, але цим я хочу підкреслити лише одне: заняття жодною з наук не розкриває так внутрішні таланти і можливості людини, як заняття математикою!

Далі буде.

Галина МАРЧУК

Олег Скрипка і віце-прем'єр-міністр В'ячеслав Кириленко

ВІДГУЛЯЛИ...

Тарас Компаніченко і гурт "Карпатіяни"

ХМЕЛЬНИЧЧИНА

Переповідають, що хан Осман, побачивши 1621 року фортифікаційне укріплення Кам'янець, запитав: "Хто побудував таке могутнє місто?" — "Сам Бог!" — відповіли йому. "Нехай же Бог і здобуває його!" — прорік хан і повернув своє військо від стін Кам'янця.

Кам'янець-Подільський уперше згадується у літописах XII століття. На той час Поділля входило до складу Галицько-Волинського князівства. Основне населення міста від часу його заснування було українське, згодом до міста стали прибувати вірменські ремісники й купці.

У XIV—XVII століттях повз місто пролягав шлях татар. На той час вони кочували в причорноморських степах і здійснювали набіги на міста Праукраїни. Для посилення оборони міст будували нові й відроджували старі замки та фортеці.

Місце розташування укріплення вибиралося таке, щоб підступи до нього захищали природні перешкоди. Відтак перші оборонні споруди побудували в тих місцях, де можна було проникнути на острів (вузьким перешийком чи каньйоном). Старий замок побудували так, що ріка Смотрич (тече у глибокому яру з крутими скелястими берегами) оперізує невелику ділянку еліптичної форми (там, де побудоване Старе місто). Із заходу, де русло річки майже зникає, до міста примикає замок, розташований на високому плато. Між замком і Старим містом збудували міст, що в першій половині XVI століття був дерев'яний і стояв на кам'яних стовпах. Укріплення Старого замку, можливо, будувалися на місцях давніших укріплень (відомості майже не збереглися).

Першу згадку (датовану 1374 роком) про Кам'янецький замок знаходимо у грамоті князя Юрія Корятівича, який тоді володів Поділлям.

Замок мав два в'їзди: один — із боку міста, а другий — із поля, тому й називався Польною брамою. Біля брам були приміщення для воротаря. На території замку побудували будинки для стражників, а також кухню, склади провізії та військових припасів, церкву. Уже в XV столітті місто стає потужним торгово-промисловим центром, розпочинається його інтенсивна забудова. Але у середині XV століття татарські набіги частішають, тому дерев'яні укріплення (хоча деякі з них одразу були кам'яними) замінені на кам'яні.

Фортифікаційна споруда багатокутна, обнесена високими стінами з баштами на кутах. З правого боку від східних воріт замку була розташована п'ятигранна Чорна башта з криницею завглибшки 36 метрів, а завширши — 6. Біля річки була розташована Водна башта, пристосована для подачі води в замок. Денна триярусна башта мала отвори, призначені для викочування гармат на стіни укріплень та на верхню площадку Нової башти.

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКЕ ДИВО

Із південно-західного боку над яром, на відстані 30 метрів одна від одної, "виросли" три триярусні башти, що мають форму неправильного циліндра. Їх називають Лядська, Тенчинська, Ковпак. А також одна чотириярусна башта — Папська або Кармелюкова (в ній був двічі ув'язнений ватажок визвольного селянського повстання на Поділлі Устим Кармелюк).

Оскільки замок постійно потребував відбудови, то в XVI столітті було обладнане спеціальне приміщення для каменотесаних робіт, де працювало багато місцевих майстрів.

І вже в XVII столітті збудували комплекс оборонних споруд, що зберігся до сьогодні, і має назву Новий замок. Укріплення складається з ровів, валів і підземних приміщень, збудованих із каменю і перекритих

склепіннями. У центрі споруди був великий двір, обнесений земляними валами. Зі Старим замком він був поєднаний підйомним мостом. Комплекс укріплень складається із замкового моста, міської брами, вірменського бастиону, Вітряної брами, Польської брами, Башти Стефана Баторія, Різницької башти.

Середина XVI століття відзначається напливом польської земельної аристократії. Створюються магистрати — руський, вірменський і польський. Та не міг народ уже зносити польської наруги, і Богдан Хмельницький очолив народно-визвольну війну. Тоді польський сейм видав наказ, у якому заборонив набирати гарнізон замку з місцевого українського населення (адже ті могли допомагати повстанцям).

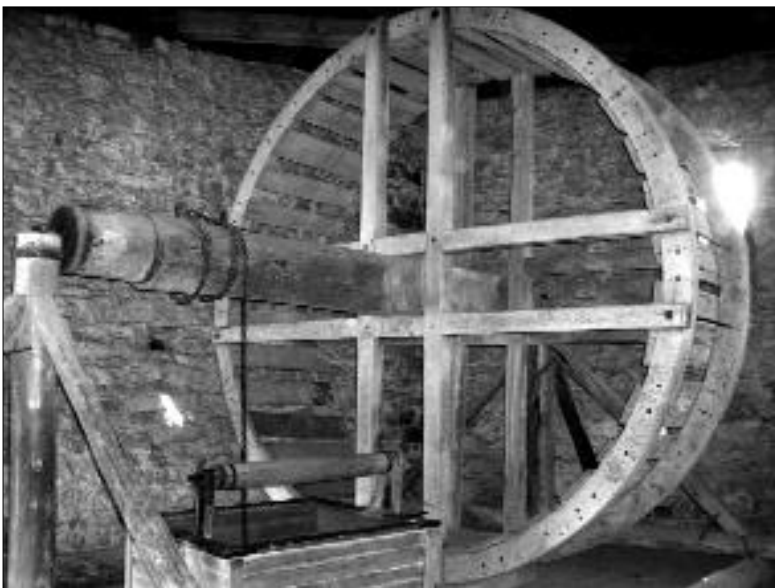
1672 року правобережний гетьман Петро Дорошенко уклав угоду з Магометом IV (Дорошенко прагнув гетьманства над усією Україною). Тож нові укріплення нещодавно збудованого Нового замку не змогли вберегти його від турків. 1672 року султан Магомет зі своїм військом захопив замок, вигнавши звідти поляків. Турки відновили укріплення, зруйновані внаслідок воєнних дій. Загалом нічого нового не побудували. Протягом 27 років турки володіли Поділлям. У Кам'янецькому замку був розташований турецький гарнізон, тому фортецю і міст стали називати "турецькими".

1711 року в замку побував цар Російської імперії Петро I. Від 1793 року Поділля перебуває під владою Російської імперії. Проте в той час до неї була приєднана Бессарабія, а це означало, що Кам'янець перестав бути прикордонною зоною, а отже, втрачає своє стратегічно-фортифікаційне значення.

Далі буде.

Підготувала
Євгена СЛОБОДЯНЮК
Видавнича компанія
"Атлантик"

СЛОВО Просвіти

Засновник:
Всеукраїнське
товариство "Просвіта"
імені Тараса Шевченка
Реєстраційне свідоцтво
КВ № 4066
від 02.03.2000 р.

Шеф-редактор
Павло МОВЧАН

Головний редактор
Любов ГОЛОТА

Редколегія
Любов ГОЛОТА
Ярема ГОЯН
Павло МОВЧАН
Анатолій ПОГРІБНИЙ
Олександр ПОНОМАРІВ
Іван ЮЩУК

Заступник
головного редактора
Петро АНТОНЕНКО
279-49-47

Перший заступник
головного редактора,
відділ політики
Володимир ПАВЛІВ
279-49-47

Заступник головного
редактора
з виробничих питань
Наталія СКРИННИК
278-01-30 (тел/факс)

Відповідальний секретар
Ірина ШЕВЧУК
278-63-69

Відділ літератури
Уляна ГЛІБЧУК
270-55-57

Відділ культури
Валентина ДАVIDЕНКО
270-55-57

Спеціальний кореспондент
відділу культури
Олександр ЄВТУШЕНКО
270-55-57

Відділ просвітницької роботи
Ольга СКРИПІНА
279-49-47

Відділ листів
Людмила ІЛЬЄНКО
279-49-47

Відділ коректури
Тетяна МИХАЙЛЕНКО
Ірина СТЕЛЬМАХ
278-63-69

Комп'ютерна верстка
Ірина ШЕВЧУК
Олег БЕССЬКИЙ
278-63-69

Бухгалтерія
279-41-46

Адреса редакції:
вул. Хрещатик, 10-Б,
м. Київ, 01001

E-mail:
slovo_prosvity@ukr.net

http://
slovoprosivity.com.ua

Індекс газети
"Слово Просвіти" — 30617

Видруковано з готових
фотоформ на комбінаті
"Преса України" у середу.
Зам. № 3301231

Наклад — 9500

Листування з читачами — тільки на сторінках газети.

Відповідальність за достовірність інформації несуть автори.

Редакція залишає за собою право редагування та скорочення текстів.

При використанні наших публікацій посилення на "Слово Просвіти" обов'язкове.

Передплатна ціна, враховуючи поштові послуги:
на місяць — 3,29 грн.
на 3 місяці — 9,59 грн.
на 6 місяців — 19,18 грн.